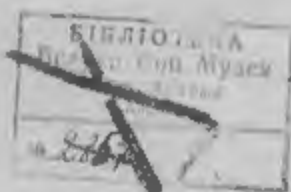

№ 184

КРАЄЗНАВСТВО

№ 6-10

УКРАЇНСЬКИЙ КОМІТЕТ КРАЄЗНАВСТВА
ХАРКІВ, 1928

ЗМІСТ

	Стор.
К. Дубняк — Підвищення врожайності	1
Дм. Зайцов — Інструкція для збирання жука скрипунів	4
П. Молоков-Журський — Дослідження комуни та артилей	9

Школа і краєзнавство

Ю. К—о — Чергова робота в краєзнавстві	14
А. Курило-Кричак — Про краєзнавчу роботу в школі	16

Наш край

Є. Лавренко — Рослинність цілих степів України	20
Г. Закревські — Мінеральна сировина Київської округи	33
Я. Якуш — Креслопочке виробництво в Малані	45
М. Косовський — Чому селянські засіви були дуже засмічені „рогачкою“	49
А. Пашківський — Спроба опису деяких діалектовізмів на Вісоцерівщині	52
С. Ялі — До історії грецької колонізації на Україні	57

Життя краєзнавчих організацій

Зінов'ївська, Конотопська, Корсунська, Кременчуцька, Лубенська, Мелітопільська, Тульчинська, Харківська округи	69
---	----

Бібліографія

Дм. Зайцов — Бібліотека краєзнавця-натураліста	83
Є. Сараниняки — П. П. Молоков-Журський. Риби Кременчучини	88
А. Гельгольд — Погода і життя	88

Керуючі матеріали

Звіт Українського Комітету Краєзнавства	90
---	----

КРАЄЗНАВСТВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО КОМПЕТУ КРАЄЗНАВСТВА.

ХАРКІВ, 1928 р.

6-10

Відділ культурно-просвітницької роботи, Харків, вул. К. Ліб-
манської, 10. Український Комітет
всесвіт. Соц. Руху.

Д-р проф. К. Дубник.

№ 283

Підвищення врожайності і краєзнавство.

Основним завданням сучасного радянського будівництва є перетворення нашої аграрно-промислової країни в країну промислово-аграрну. Це завдання можна здійснити лише тоді, коли в країні однаковим темпом розвиватиметься й сільське господарство й промисловість, бо між ними існує найтісніший зв'язок: промисловість не може як слід розвиватися, коли сільське господарство не забезпечує її достатньою харчовою й сировинною базою; з другого боку сільське господарство не може розвиватися без промисловості, яка дає йому машини, уґноєння, забезпечує транспортними можливостями.

Як відомо, темп розвитку нашого сільського господарства відстає від темпу розвитку промисловості, чому тепер і висувається на чільне місце, як основна проблема радянського будівництва — проблема підвищення врожайності.

Відсталість сільського господарства пояснюється низьким станом нашої техніки, з одного боку, а з другого — розпорошенням сільського господарства між великою кількістю дрібних індивідуальних сільських господарств. Тоді як промисловість концентрується у великих підприємствах і їх концернах, що дає можливість найлегчого регулювання й планування, — розпорошеність сільського господарства позбавляє державу можливості концентровано й планово керувати, розвитком сільського господарства, вкладати в його потрібний капітал у формі раціоналізованих машин, знарядь, розвивати як слід харчову й сировинну сільсько-господарську промисловість.

Заходи держави й усього радянського суспільства щодо підвищення врожайності тому і справляються так на піднесення самої техніки господарювання, як і на землевпорядження, колективізацію сільського господарства, організацію великих господарств, усупільнення сільсько-господарського виробництва. Саму проблему підвищення врожайності розуміється не тільки, як технічну реконструкцію сільського господарства, а що найголовніше, і як економічну його реконструкцію. Але через те, що для піднесення сільського господарства потрібний і розвиток промисловості, зокрема — хім'яновувальної, залізодручної, металургійної, машино-будівельної, хемічної, — проблема підви-

шення врожайності стає загальною проблемою реконструкції всього народного господарства, всебічного піднесення продукційних сил країни.

Піднесення продукційних сил країни є справа не лише планових органів держави, а всього активного радянського суспільства, науково-дослідних установ, і, зокрема, у великій мірі є справа краєзнавчих організацій.

В чому ж полягає участь краєзнавчих організацій в розв'язанні проблеми підвищення врожайності?

Українські краєзнавчі організації вже добре усвідомили утилітарне значіння краєзнавчих дослідів, а так само щодалі більшу звертають увагу на питання господарчого порядку. Плани 5-тилітньої роботи, подані до Українського Комітету Краєзнавства, показують, що ці господарчі питання вже велике місце посідають у роботі краєзнавчих товариств. Але цім плани дуже яскраво показують цілковиту відсутність якоїсь єдиної вихідної точки, жовного центрального стрижня в галузі намічуваних економічних дослідів.

На нашу думку такою вихідною точкою, таким стрижнем для краєзнавців мусить повсякчас бути генеральний план реконструкції народного господарства УСРР.

Справа реконструкції сільського господарства, що нині виносить, як гасло „підвищення врожайності“, є многолітня й надзвичайно складна справа. В процесі роботи, до часу остаточної реконструкції, мусять бути використані абсолютно всі можливості збільшення валового збору сільськогосподарських продуктів. Структура сільського господарства — розпорошеність виробництва між понад 4 мільйона окремих дрібних господарств, говорить за те, що тільки упертим дріб'язковим і систематичним вивченням безпосередньо на місцях усіх умов господарства і всіх найдрібніших можливостей конкретного вузько-місцевого порядку можна винайти способи найкращого, „оптимального“ використання способів підвищення балансу як хлібного, так и сировинного.

А це в свою чергу говорить за те, що краєзнавці, як дослідники мікрорайонів, дрібних територій, як люди, безпосередньо зв'язані з реальним життям свого села, містечка, не тільки можуть велику послугу зробити у справі підготовки реконструкції, а й мусять це завдання мати за вихідну точку у своїй роботі.

Переходячи ближче до сільського господарства, треба мати на увазі, що в перший час, в умовах господарства УСРР, для збільшення хлібного й сировинного балансу величезну роль гратиме не тільки збільшення врожайності, тоб то кількості врожаю з одиниці площі, а й збільшення загальної суми врожаю м'якшом раціонального використання самої земельної площі.

Усім відомо, що у нас ще величезні площі землі під засів не використовуються, ще надто багато маємо „неплодотворної“ землі — ярів, пісків, болот і т. ін. Надто багато землі є під дороги, межани, обніжжями, толоками і т. ін. Отже краєзнавці мусять у першу чергу поста-

випи собі завдання най докладніше вивчити стан використання земельної площі, тоб то виявити всі невикористані ще запаси — болота, піски, чагарники, яри й провалля, дороги, межі й міжинки, толоки і т. ін. Мусять дослідити на місці в кожному конкретнім випадку способи найшоршого раціонального використання цих порожнїків у даних місцевих умовах, а також вивчити й місцеві способи медіації подібних „невдобних“ земель і економічної можливості раціоналізації меліоративних работ.

У цій роботі краєзнавець мусить пам'ятати, що потрібно найменше фантастики й широких проєктів, а найбільше потрібно урахувати дійсні, реальні місцеві можливості в найближчий час використати якнайбільшу земельну площу. Отже, поряд з виявленням невикористаних запасів землі і умов їх використання, мусить іти якнайглибше вивчення загального економічного стану сільського господарства, причини, що шкодять його розвитку, і моментів, що сприяли б його раціоналізації.

Тут, звичайно, дуже широке поле роботи, тут розгортається безліч завдань. Треба з'ясувати загальний стан господарства, розпорощеність, стан землепорядження, забезпеченість реманентом (% беззлужник і т. ін.), тягловою силою (% безкінних і т. ін.); забезпеченість машинами, тракторами (особливо громадські форми використання); номенклатуру культур головних і другорядних, продуктивність цих культур; якість ґрунтів, засоби обробки; засоби боротьби з шкідниками, вітрами, пісками, ярами і т. ін.; забур'янення полів, засоби поліпшення носіюного матеріалу; стан спеціальних культур, садівництва, городництва, стан перероблення с.-г. продуктів, стан шляхів, достатність чи недостатність агрономів, с.-г. шкіл, популярної с.-г. літератури і т. ін. Повторюємо, завдань тут може бути безліч, але *виявити всі хиби в сільському господарстві*, так об'єктивні, як і суб'єктивні (для окремих господарств) — це перше завдання місцевих краєзнавчих організацій. Вивчаючи хиби, а де є, те й досягнення сільського господарства в своїому районі, краєзнавчі організації, як комплексно-дослідчі інституції, мусять з'ясувати походження, зв'язок і причинність усіх явищ, що так чи інакше відбиваються на сільському господарстві. Коли в першій стадії краєзнавчої роботи в царині вивчення сільського господарства краєзнавцям випадє не так може самим працювати, як тільки збирати та систематизувати готові вже матеріали, то констатувати походження, взаємозв'язок і причинність явищ — це суто краєзнавча робота, що лише краєзнавці тільки й можуть її зробити.

З'ясувавши наявний стан сільського господарства свого району з усіма його хибами й досягненнями — далі краєзнавчі організації мусять *висвітлювати всі впливи сільського господарства в своїм районі і всі можливості його*. Здійснення цього завдання, виявлення сільсько-господарського, а, разом з тим, і взагалі економічного обличчя свого району принесе велику послугу не тільки господарству, району, а й державі, планово-державному будівництву. Це допоможе й справі колективізації і стандартизації с.-г. виробництва, і розвитку експорту

і новому будівництву шляхів, допоможе розв'язати такі проблеми, як географічне розміщення промисловости, правильне районування і т. д.

Радянській державі не треба „чистої“ науки, як і „чистого“ краєзнавства. Радянська наука і краєзнавство повинні бути виробничими. В виробничих процесах радянського будівництва, зокрема в розвитку сільсько-господарського виробництва, краєзнавці мусять активними проводірями йти в перших лавах. Кому, як не краєзнавчим організаціям, треба дбати про зосередження творчої думки широких селянських мас на підвищенні врожайности своїх ланів, садків та городів. Кому, як не краєзнавчим організаціям слід широко популяризувати роботу над підвищенням урожайности. Хто, як не краєзнавчі організації повинні дбати про організацію виробничих нарад на селі, де-б бідняцько-середняцькі маси села ділилися своїм досвідом, а краєзнавці, погоджуючи те з природними умовами та соціальними чинниками, комплексували і підносили проблеми економічного розвитку свого району.

А в нас чи знають селяни про існування краєзнавчої організації в тому чи іншому селі? Чи всі сількори зв'язані з краєзнавчими організаціями? Чи зв'язані краєзнавчі організації з своєю місцевою газетою?

А широта завдання, його різнобічність, гострота покладають на краєзнавця великий громадський обов'язок не тільки пасивну взяти участь у процесі дослідження всіх зазначених питань, а й активно мобілізувати всі громадські сили свого району і, в першу чергу, той радянський актив, що дав уже таку широку мережу сількорів, кореспондентів цілої низки планових і дослідчих інституцій і що так широко й уперто бореться на місцях за нові методи господарства, за нові форми побуту.

Тільки бо мобілізувавши цей радянський актив, краєзнавці зможуть на ділі довести, що радянське краєзнавство є не тільки вивчення краю, щоб його знати, а й дослідження краю, щоб його перероблювати за останніми вимогами світової науки.

Дм. Зайцев.

Інструкція

для збирання жуків скрипунків (Coleoptera, Cerambycidae).

1. Зовнішній вигляд скрипунів.

Скрипуни мають такі ознаки: тіло переважно середнього або великого розміру, більш-менш довгасте; вусики — з 11 (рідко 12) члеників, ниткуваті, щетинуваті, пильчасті, іноді на кінець тоншають, майже завжди сягають половини довжини тіла і дуже часто перевищують довжину тіла; передньогрудь часто мають по боках горбки або шипи; кульші ніг іноді бувають згублені; лапки ніг — з 4-х члеників, третій членик завжди дволопатевий; кольор надкрыл дуже

різноманітний, здебільшого темний, бурий, сірий, іноді яскравий (червоний, синій, зелений і ін.), іноді з металічним блиском, деякі мають на надкрилах плями або поперечні смуги.

2. Як живуть скрипуни.

Всі скрипуни споживають рослину їжу. Більшість їх розвивається в стовбурах, гілках і інших різних листяних та шпилькових дерев наших лісів і ночасті садків. Деякі види обирають для свого розвитку лише певні породи дерев і на інших породах не трапляються; це треба мати на увазі і, збираючи скрипунів, обслідувати до можливості різні насадження.

Частина видів, як види родів *Agarantia*, *Phytoecia* і *Oberus* живе в стеблах різних травянистих рослин, напр., дячки (*Verbasum*), осоту (*Cirsium*), будяка (*Carduus*), скабіози (*Scabiosa*), пастернака (*Pastinaca*), моркви (*Daucus*), чорнокореня (*Cynoglossum*), синяка (*Echium*), молочай (*Euphorbia*) і ін.

Невелика група видів роду дячки (*Dorcadion*) розвивається в землі, де їхні личинки живляться підземними органами рослин.

Зимують скрипуни переважно в стадії личинки або в дорослому стані, а тому з'являються вже на початку весни і зустрічаються до пізньої осені. На півдні України найбільше їх трапляється в IV і V, на півночі — в V і VI місяцях.

Одні види літають надвечір або вночі, інші люблять сонце часто-густо трапляються на узліссях та лісових галявинах на квітах або на освітлених і нагрітих сонцем стовбурах дерев.

3. Господарське значіння скрипунів.

Личинки скрипунів, живучи на стовбурах та гілках, від корою та в деревині, точать в них ходи, часто великого розміру, чим дуже шкодять фізіологічно (знищують дерево, доводячи його до остаточного висихання) і технічного (роблять деревину непридатною для оброблювання або для використання, як будівельного матеріалу). На Україні до таких в першу чергу належить великий дубовий скрипун (*Hemicterus cerdo* L.).

Скрипуни належать переважно до так званих вторинних шкідників, бо нападають головним чином на дерева знеситені, хворі, пошкоджені іншими шкідниками, або температурними змінами.

На Україні відомий також скрипун *Hylotrupes bajulus* L., який дуже шкодить дерев'яним будівлям, де його личинки точить кроки, балки, стовбури то-що.

Нарешті дячки (*Dorcadion*) являються шкідниками польових культур, у яких їхні личинки від'їдають коріння.

4. Поширення скрипунів і місцевості України, які потребують вивчення в першу чергу.

Щодо кількості видів, скрипуни нерівномірно поширені на Україні. З загальної кількості до 200 видів найбільша кількість видів

властива північній частині, і що далі на південь — кількість ця зменшується. Проте, на півдні, в степах, трапляється ціла низка південних видів, які відсутні на півночі. Так само різняться між собою фауни скрипунів по мірі переходу від західних до східних меж України.

Тому вся територія України має однаково великий інтерес щодо дослідження.

В літературі до цього часу найбільше є відомостей про скрипунів правобережної степової смуги та лівобережного лісостепу. Майже не досліджені Донбас, лівобережний степ, правобережний лісостеп та українське Полісся.

5. Де й коли шукати скрипунів.

а) Види роду джуків, *Dorsadion* (тіло овальне, передньогруди з шипами по боках, надкрила темні, часто матові від оксамитових волосків, зрідка блискучі, уздовж шва часто з ясною смугою; повільно пересуваються по землі; спіймані скриплять) — з початку весни і до середини літа, в полі, на вигонах, на степових схилах, в різних заглибленнях понад шляхами, на дні ярів.

б) Рано весною під корою повалених дубових стовбурів — *Phyrridium* (чорні, наче оксамитові). На дровах, на лісових складах, на повалених стовбурах різних листяних дерев — *Rhopalopus* (чорні, передньогруди заокруглені, куліні ніг булавуваті згрубілі); *Plagionotus* (темні надкрила з жовтими поперечними смугами, вусики й ноги жовті). В соснових борах — *Acanthosinus* (сірий, з вусами, що перевищують довжину тіла від 2 до 5 разів).

в) З травня на стовбурах дерев, що на корню, особливо хворих, а також повалених. На корі дубів, диких груш і ін., близько місць, де витікає сік — *Rhagium* (брудно-буро-жовті, з вузькими передньогрудями та дуже розвиненими висками поза очима); *Hamaticherus* (чорні вузькі, з довгими вусами і блискучими зморщеними передньогрудями); *Rhopalopus* і ін.

г) В червні та липні в соснових пнях або на льоту в борах *Ergates* (великі брупатні); *Spondylus* (чорні з заокругленими, подібними до кулі передньогрудями і короткими вусиками); *Stenoscephalus* (брупатні, з вузькими надкрилами). На вербах — *Agrotia* (великі, зелені, блискучі, дуже пахучі). На стовбурах листяних дерев, як тополя, осика, осокір і ін. — *Xylotrechus* (темні з сірим малюнком на надкрилах, дуже рухливі); *Harpocnemis* (тіло коротке, сірого кольору, на передньогрудах і надкрилах кілька ясно обмежених темних круглих плям). На узліссях на кущах — *Prionus* (великі, з грубими нильчастими вусами), вони ж надвечір на льоту і ін.

е) На городі, на луках, на галявинах в лісі, на узліссях, взагалі, де багато квітів, на квітах родини окружкових (*Umbelliferae*), родини кошикоцвітних (*Compositae*), як то — деревій (*Achillea*), ромашка (*Chrysanthemum*) і ін., на квітах подорожника (*Plantago*), на квітах кушів'яку (Centaurea), терену (*Prunus*) тощо, — велика кількість видів ро-

дів *Leptura* і *Strangalia* (середнього і меншого розміру, довге струнке тіло, тонкі довгі ноги, надкрила назад вужчають, червоні з чорними плямами, чорні, бурі, чорні з жовтими плямами або жовті з чорними плямами й смугами і т. ін.); *Clytus* (зелено-жовті з чорними плямами на надкрилах або темні з світлими дерев'язими на надкрилах).

г) На луках, плавнях, узліссях, в городах, поблизу від будаку (*Carduus*), чорнокоріння (*Synoglossum*) та ін. рослин, що зазначені в п. 2, на-весні, на протязі недовгого періоду — 3-4 тижні, при косінні в ентомологічну сітку попадають дрібні види родів *Agarantia*, *Phytocesia* і *Obeera* (з вузьким тілом, рівнобіжними краями надкрил, окриті короткими або довгими волоссям, іноді з металічним блиском).

г) На лісових порубках в ясний жаркий день, на льоту — *Mamacherus*, *Rhagium*, *Saperda*, *Rhopalopus*, *Phymatodes* і ін.

д) Деякі види скрипунів трапляються в другій половині зими в теплих помешканнях, де складені дрова (особливо часто — *Acanthosinus*, *Acanthoderes*, *Saperda*, *Rhopalopus* і *Platynotus*).

Треба також від ранньої весни відвідувати склади дров і лісових матеріалів, де також трапляється багато скрипунів. Але треба мати на увазі, що скрипуни, здобуті з дров або на складах лісових матеріалів здебільшого є не місцеві, а завезені звідтіль, звідкіль привезені і зазначені матеріали, а тому для фаunistичних досліджень великого значіння не мають.

6. Збирання скрипунів.

Збираючи скрипунів, уживають спеціальні морилки — або широко-горлі слійки (банки) або шкляні циліндри, які щільно затискаються корком. На спід корка прикладають булавкою трохи ватки, яку періодично намочують кількома краплями етеру або хлороформу. В атмосфері парів цих речовин жуки засипають, а через деякий час зовсім умирають. Щоб жуки не пошкодили один одного, не потерлися то-що, в банку кладуть кілька смуг фільтровального паперу. Більш зручною є спеціальна морилка з цівністим, калі, який залитий в гіпс. Таку морилку можуть виготовляти в латені.

Косіння, про яке згадується в п. 5-6 і яке дає змогу здобути видів, які поза цим можуть і не трапитись, полягає в тому, що збирач іде по траві і махає ентомологічною сіткою праворуч і ліворуч перед собою, наче коною. При розгляді всього, що зібралося на дні сітки, можна виявити деякі види дрібних скрипунів, яких і вибирають в морилку.

7. Переховування скрипунів.

Мертвих жуків перекладають з морилки в коробочки з ватою. Для цього рівний шар вати нарізають шматками відповідно до розмірів коробки і складають в коробку один шар поверх другого, перекладаючи шари аркушиками білого паперу. Укладку жуків починають так: на горішню поверхню спіднього шару вати розкладають

жукив ніжками вниз, або на бік, і накривають аркушем паперу. На цьому аркуші пишуть: місце збору (округа, район, село), час збору (день, місяць, рік), де саме ввіймаю жукив (на квітах, під корою дуба, на сосновому пні і т. ін.) і ім'я та прізвище збирача. Ці записи треба робити обов'язково. *Без цих записів зібрані жуки не матимуть найменшої наукової вартости.*

На цей аркуш паперу кладуть другий шар вати, який так само заповнюють жуками і накривають відповідним аркушем паперу з записами і т. д.

Коли на один шар вати доводиться укладати комах, зібраних в кількох місцях або в різний час, то комах на ваті треба розмежувати чорною ниткою, а на відповідному верхньому аркуші паперу, де зроблені записи, проводять олівцем відповідні лінії, які розділяють ці записи.

Уважно треба ставитись до скрипунів, зібраних з дров, або на лісових складах (див. п. 5, h) і не припускати, щоб вони змішались з жуками, що зібрані в природі.

В. Допоміжна література.

Для осіб, які бажають докладніше познайомитись із скрипунами і спробувати визначити їх, можна порадити:

1. Якобсон, Г. Г. — Определитель жуков. ГИЗ. 1927. Ц. 6 карб.
2. Якобсон, Г. Г. — Жуки России и Западной Европы. Изд. Девриена (Кольорові таблиці жуків).
3. Определитель насекомых. — Под редакцией И. Н. Филіппова. Москва. „Новая Деревня“. 1928. Ц. 13 руб. в переплете.
4. Холодковский, Н. А. — Курс энтомологии, теоретической и прикладной. Спб. Издание А. Ф. Девриена. 1912 (В другому томі є таблиці для визначення скрипунів до роду).

Для ознайомлення з технікою збирання і зберігання жуків можуть послужити такі видання:

5. Якобсон, Г. Г. — Жуки России (див. № 2 списку).
6. Бовримский, Н. А. и Четаериков — Сбор и приготовление зоологических коллекций, ГИЗ. 1925. Ц. 65 коп.
7. Якобсон, Г. Г. — Собиранне и хранение насекомых (Практическая энтомология. Вып. 9; ч. 1). Петерб. ГИЗ. 1921.
8. Программы и наставления для наблюдений и собирання коллекций по естественной истории. С.-Петербург. 1913. Ц. 2 р.

Зібраних скрипунів автор просить надсилати для визначення і для того, щоб використати їх для загального списку *Cerambycidae* України, на адресу: Харків, вул. К. Лібкнехта, 33. Український Комітет Краснотнаства. Д. В. Зайцеву. Пересилка листів і пакунків до 16 кіло безплатна.

П. Молоков-Журський.

Дослідження комун та артій Кременчучини.

„Нам треба прозріти самі і дорікти до широких мас ормути припайати крупного козла на того господарства в селі, як великого дельного виходу селі на шлук справжнього планоу продукційних сил сільського господарства, і зсіляко сприяти розвиненню елементів колективного господарства в селі.“

В. М. Молотов. „О работе в деревне“
Доповідь на XV з'їзді ВКП(б), ст. 84

Культурному активові радянської суспільності гаразд уже відоме відношення радянських партійних органів та організацій до справи колективізації. Різні з'їзди, пленуми, наради й т. ін. чимало видають своїх указів цей надзвичайно важливий частини загального виробничого соціалістичного сектору в сільському господарстві.

Але ж із цього доброзичливого відношення випливає низка суких, формального характеру постанов, резолюцій і ін. що не є інструктивним матеріалом або ознайомленням із дійсним станом розвитку колективізації і час би вже повинніся й такому матеріалові щоб користувались з нього можна було приступити до планового ознайомлення з колективними об'єднаннями. Бо ж описи комун та артій літературного фейлетокиного характеру, що нерідко читаємо ми їх на шпальтах газет та журналів, є річ хороша, як загальна інформація, але не завжди задовольняє воли читачів, що вичікують на систематичний, конкретний господарсько побутовий матеріал із життя колективних об'єднань.

Отже статтю том В В з № 263 від 11 XI 28 р газети „Вісти“ під наголовком „Колоски та їх вивчення“ треба шире втати. Доводиться лише лише висловити що так довго шанований автор не подав певну дослідження кол об'єднань, що його він обцяв у своїй статті. А питання, що від його підніс у цій статті „вивчення кол об'єднань“ зацікавлено певне не одну близьку до цієї справи особу, а й цілі організації.

На цю статтю відгукнувся й красномовний студентський гурток Кременчуцького Педагогічного Технікуму що працює за керівництвом автора цих рядків. Наш гурток виявив бажання розпочати вивчення не всіх колективних об'єднань на Кременчучині, а лише вищі з форми комун і артій. При тім, ми в своїй програмі переважно спинаємося на культурно-побутові та релігійні питання, і дуже коротко ч. п. п. питання характеру економічного. Цей наш початок зробився в доми деяких місцевих організацій та окремих дітям Кременчучини, що зацікавилися ним і нас підтримали. В першу чергу зацікавився нашою роботою президій Окружної Ради сплки „Безшорини“ редакція й редакція

газети „Робітник Кременчуччини“ й інші. Зараз ми маємо навіть комісію сприяння цій роботі з представників. Окружної Ради спілки „Безварник“ завідуючого Культдолом ОРПС, т. Рогозя, редактора газети „Робітник Кременчуччини“, т. Троїна й інших.

В чотирнадцяти районах нашої округи є до шестидесяти колективних об'єднань вищого типу — комун і артіль. Отже протягом цього навчального року та літньої перерви ми напевне зможемо цю роботу цілком перевести. Частину ж цієї роботи ми вже виконали й заслухали вже доповіді про стан комун та артілей в одному з чотирнадцяти районів Кременчуччини, а саме в районі Ільїнському. Дослідження цього району провели студенти М. Бейгул та О. Обідний. Це дослідження дало можливість дослідникам зробити низку цікавих висновків, що ми ними й маємо ділитися через пресу іншим разом, після остаточного оброблення цього матеріалу.

Дослідження комун та артілей Кременчуччини переводимо ми за планом, що тут його подаємо¹⁾.

План дослідження комун та артілей

І. Загальні відомості.

1) Назва комун чи артілей (якраз можливість вияснити, — хто дав назву з яких міркувань, наскільки вона задовольняє).

2) Адреса.

3) Відділення від округового чи районного центру (якого саме). Від залізничної станції (якої саме).

4) Коротка історія розвитку: а) фундатори, їх соціальний стан розподіл по статі, по віку; б) на чий землі виникло об'єднання (поземницький, удільний, державний і інші, в) чого вибрано такий, а не інший тип об'єднання, г) сприятливі та несприятливі обставини утворення об'єднання.

5) Організаційний та господарчо-майновий стан об'єднання: а) мети організації; б) принципи та методи керівництва; в) в яких формах ці принципи кодифіковано; г) основні пункти статуту (статут роздобути в одному примірникові або переписати).

6) Зіробничі та фінансові бази об'єднання: а) фінансова база свої кошти, їх розмір, джерела, кредит; б) засоби виробництва — земля, кількість, якість, організованість земельної площі, живий та мертвий реманент, кількість, якість, будівлі спеціального призначення; в) людська сила: кількість своєї та найманої праці, розподіл по статі та віку.

7) Господарчі діяльності: а) організаційний план, площі засіву, сівожин, види культур, переробка сировини, організація людської сили, дити, жінки, робочий час, конфлікти; б) способи використання живого та мертвого реманенту (якщо є готові дані) — вказати рацію.

1) Розробили цей план Москов-Журський та Грабенко, викладачі Кременчучського Педагогічного.

нальність використання); в) способи підвищення продуктивності нових машин, нові культури, деревонасадження, селекційна праця, досвідні заклади; г) зв'язок з громадськими та державними організаціями; д) залицьки індивідуального господарства — худоба, засоби виробництва, бідняки, землі приватного користування, хатні виробництва; е) матеріали, обставини праці — санітарно-житлові умови і т. ін.

II. Культурно-побутовий та релігійний стан.

1) Письменність членів об'єднання.

2) Культурганія: їх мета, засоби, методи та сили: а) школа, охоплення нею дітей, роля вчителя, позашкільне значення школи; б) лікнеп; в) клуби, їхня робота; г) книгозбірня: кількість читачів, відвідування, якість книжок, кількість книжок, де їх узато.

3) Кошти культурганізації: де беруть, у яким розмірі, як витрачають.

4) Самоосвіта: а) групова мета окремих самоосвітніх організацій кошти, форми керівництва та, зокрема, зв'язок з бюро самоосвіти при партійних організаціях, методи праці, матеріал праці, ступінь активності членів; б) індивідуальна — хто працює, статі, вік, поставлене завдання, плановість, хто керує.

5) Користування всіма видами друку: журнали — скільки передплачується, назви наскільки регулярно читаються; газети (теж, що й про журнали).

6) Стичосписи об'єднання: матеріал, дописувачі, значення.

7) Театр: сили, зміст постановок вплив.

8) Чи є дитячий театр: як організовано, які сили, який матеріал праці, вплив.

9) Дошкільне виховання: в яких формах воно організовано, сили.

10) Ю. П. його робота, керівництво цією роботою, досягнення.

11) К.но й радіо: як організовано, апаратура, відношення до них, вплив та значення в побуті.

III. Побут

1) Які є заклади й речі загального користування загальні їдальні, кухні, пральні; характерні конфлікти (коли є), зв'язані з їх використанням.

2) Санітарно-гігієнічний стан об'єднання: клозети, вигребні ями, квартирки в кімнатах, житлова площа, освітлення, опалення та інші.

3) Як поставлена праця по охороні дитинства й материнства — а) чи звільняються вагітні від праці, на який час і на яких умовах; б) з чийх послуг користуються при родах (бабки, акушерка); в) чи є дитячі ясла, як організовані та чийх дітей обслуговують; г) харчування дітей, який догляд за їхнім фізичним розвитком (хто і як доглядає).

4) Як обслуговується об'єднання лікарською допомогою й по-радою.

5) Питання моралі — ухиля від норми: п'яниці, картюжники, нестримані у потових відношеннях, та засоби боротьби з ними (товариські суди й інше).

6) Родняві взаємини: а) типові родяні конфлікти й засоби їх розв'язування, б) кількість розводів, мотиви їх.

IV Релігійний стан.

1) Кількість християн, їх вік, стать, як організовано роботу як серед членів об'єднання, так і поза ним, поведінка (скільки організовано й витримано).

2) Кількість активних віруючих (носить хрест, ходить до церкви, говіє, має дома образи, запрошує до дому служників культу, святкує релігійні свята); розподіл їх за статтю, віком, письменною.

3) Хто веде релігійну пропаганду, розподіл їх за статтю, віком, соціальним станом; якими методами — організація гуртових молитв, молебів, словесна проповідь і т. інше.

4) Кількість шлюбів, що виконамо їх за радянським та за релігійним обрядом (шарино).

5) Кількість хрестин, октабрий та похорон.

6) Вивести, скільки коштів витрачається членами об'єднання на релігійні потреби.

7) Які є секти та зміст їхнього вчення.

8) Які передплачуються релігійні часописи, в якій кількості та хто передплачує.

9) Які антирелігійні часописи передплачують, хто й скільки.

10) Як святкуються радянські свята й як вони використовуються для виховальної справи.

11) Чим конкретно відрізняються члени колективу від неорганізованого населення (поведінка, одяг, пісні) і т. інше.

12) Що є особливо агітаційного в житті об'єднання (електрика, машини, будівлі і т. інше).

13) Який виховальний вплив ЛКСМ, червоноармійців, піонерів і т. інше.

14) Як діляться досвідом об'єднання між собою і з неорганізованим селянством.

15) Як провадиться воєнізація.

16) Що для підвищення врожаю роблять колоб'єднання серед місцевого населення — участь у кампаніях, адж пшї участі.

Подасмо цей пляк, гадаючи, що його зможуть широко використати (звичайно, застосовувати до своїх завдань та можливостей) наші школи, культурні заклади та організації. Ми не претендуємо на всебічність та бездоганність розробки його, навіть у галузях нашого дослідження колоб'єднань, і тому будемо дуже вдячні, коли його ширшими дослідниками буде перевірено й ми одержимо вказівки на наші

хити й користі поради від усього, хто спробує його практично використати, а такі вказівки можна зробити чи то через пресу — особливо бажано через журнал „Красназнавство“, чи й окремими листами (адреса м. Кременчук, Педтехникум), бо справа цього конче вимагає.

Докладно нас цей план задовольняє. Я у роботі за ним маємо достатні досягнення. Є деяка надія, що зібраний нами матеріал буде надруковано окремою книжкою. Це, звичайно, було б дуже корисним з багатьох міркувань, але в усякому разі, коли й не буде цей матеріал друкуватися, то як ми, так і кожний, хто збере подібний матеріал, з нього широко зможе користатися в своїй практичній педагогічній роботі, готуючи в Педтехникумі вчителів для сільських трудових шкіл, що мають безпосередньо, по закінченні Технікума зіткнутися з колективізацією сільського господарства в своїй культурній роботі на селі, або прикладаючи цей матеріал в своїй педагогічній чи то політосвітній роботі. Коли збирачiami будуть педагоги практики або політосвітробітники

„Треба взятися за справжню, дійсну підготовку нових кадрів людей, що дійсно допоможуть швидкому зростанню тих елементів соціалістичного крупного господарства в селі, котрі є, котрі розвиваються, не вважаючи на те, що ми ще кепсько розуміємо важливість цієї справи, не вважаючи на те, що ми багатьох нових елементів у розвитку села часто просто довгий час не помічаємо через нашу неосвіченість, некультурність і бюрократизм наших організаторів (службовців П. М. Ж.) і всього, чого хочемо“ В. М. Молотов „О работе в деревне“, Доповідь на XV з'їзді ВКП(б), стор. 77

ШКОЛА І КРАЄЗНАВСТВО

Ю. К.—О.

Чергова робота в краєзнавстві.

(Вражіння).

В кінці серпня минулого року в Дніпропетровській окрузі в деяких районах на конференціях по черепідготовці вчителів шкіл соціалізму І-го концентру, стояла тема „Краєзнавство в школі соціалізму“. Тему розробляли робітники освіти з м. Дніпропетровського й округи за такими тезами (подаю тези в скороченому переказі):

I. Оживлення краєзнавчого руху припадає на добу імперіалістичної й громадської війни.

II. У шкільного краєзнавства є спеціальні ішші, ніж у краєзнавстві загального, завдання, ц. завдання стоять у зв'язку із намагами наблизити нову трудову школу до життя.

III. В першій концентрі школи соціалізму краєзнавство то не є окрема дисципліна, а тільки метод.

IV. Краєзнавчий й праць в школі треба надавати громадсько-виробничого ухилу. Краєзнавчий принцип в роботі школи дає змогу легко перейти від питань місцевого життя до питань державного і світового значіння.

V. Роль шкільного краєзнавства в справі освіти головним чином полягає в організації персвідириття учнями простих елементів наукових знань.

VI. Через краєзнавчу роботу учні не тільки пізнають оточення, а й проявляються його інтересами.

VII. Учителів, крім потреби знати свою країну, бо лише в цій умові він зможе здійснити принципи трудової школи.

VIII. Краєзнавча робота школи не повинна цілком прагнути наукової мети: проходити робота ця може в формах таких екскурсій, праць на полі, на городі, обстеження і спостереження природних і культурних пам'яток свого краю.

Необхідно забезпечити школу краєзнавчими порадиниками, мапами і книгами з економіки, побуту даного району а крім того треба підготувати учительство и напрямку виробничого ухилу сучасного краєзнавства. Ця перепідготовка повинна пройти за допомогою місцевої краєзнавчої організації і профспілки.

IX. Кінцевим моментом краєзнавчої роботи школи повинна бути організація й поширення шкільного краєзнавчого музею.

X. Краєзнавчу роботу школи слід вести навкруги програм Укрсоцшкху.

Бувши учасником цієї роботи в кількох районах, я зазнав на низку запитань, зауважень з боку вчителів. Ці моменти не можна замовчувати, коли хто не байдужий до питання розвитку краєзнавства.

Доповідачі на цю тему мали перед собою, переважно, людей не об'язаних на цій справі; як виявлялось на місцях бракує будь-яких матеріалів, щоб розпочати в школі краєзнавчу роботу плавово: ні бібліотеки, ні конкретних вказівок в порядку інструктування, ні матеріальних засобів не знайшли ми (нажу за себе) на місцях.

Навіть того гірше, така визначна форма краєзнавчої роботи, як екскурсія — поставлена під удар. В умовах села, де ця екскурсія досі двалється, як на прогулянку, робітники школи не можуть навіть житися вжитися до екскурсій систематичних, за лежаним планом, бо тими „никанням“ можна підірвати авторитет школи.

Така форма роботи краєзнавства, як обстеження, частково являється неможливою наприклад, вивчення бюджету селянина питання: надзвичайної ваги і винятково швидко „не пройде“ через те саме. Що господар, „охраняючи“ своє господарство, не пустить переводити обстеження й не дасть вірних відомостей.

Другою гальмою для просування краєзнавчої роботи в школу є загальне явище певної різниці в знаннях учнів шкіл села і міста. Не такий, що сільські школи намагаються зрівнятися з міськими (не вважаючи на різні умови), і не лише це намагання хоч би з погляду конкурсу на вступ до професійних шкіл (вузів); застосування в сільській семілярній елементів краєзнавства збільшить і ускладнить цю роботу і певно „знизить“, з погляду експертів знання, учнів. Коли нема інших масштабів, то школа сільська рівняється на експертів, і все, що лежить на перешкоді по ній дорозі, вона відкидає.

Третім „неприятним“ моментом є матеріальна частинка в краєзнавчій роботі. Намагаться вивчати природу місцевості, намагаться гербаризувати, колекціонувати виготовляти опудала моделі, діаграми, малювати, будувати тераріум, акваріум, коли в школі крім стінок дошки до писання ніяких „матеріалів“ більше нема? Де вже тут говорити про шафи з різними експонатами. Отже, коли педагог знайде в собі сили побороти глузування й ворожнечу з боку оточення, коли може занехати погрозу провалу учня на конкурс, то третя гальма — матеріальна, буде тим дев'ятим валом, що поглине цього звитязцю. А треба сказати, що „звитязця“ так не геть то й багато.

На місцях подекуди доводилось зустрічати спроби краєзнавчої роботи (в Васильківському, Котівському районах), спроби поодиноких осіб, і вони, ділячись своїм досвідом указували, що їм треба авторитетного прикладу та ще такого прикладу, який переведено на сільському матеріалі, а не тільки ті дослідження науково-краєзнавчі, що пророблені Одеським науковим товариством, Кам'янець Подільським ЦНУ, Українською Академією й т. інше; треба книг в яких можна знайти всі потрібні відомості про свій район; потрібні описи природи району

особливостім сільського господарства, звичаїв і побуту населення, етнічних ознак і т. ін. «А без цього ми блудимо, топчемося на одному місці».

Необхідно й програми соціалізму переглянути методистам краєзнавцям і визначити, які форми роботи і в яких саме розмірах на кожний рік навчання треба віднести. Треба до кожної комплексової теми указати краєзнавчу роботу, звичайно, ті якіснік можна ставити не огулом за цілу Україну а спираючись на об'єктивні дані з поля природи, господарства, населення даного краю або, як кажуть, ландшафту.

Округи, зокрема й Дніпропетровська, розпочавши краєзнавчу роботу, напевно не спиняться на початкових формах, а поглиблюють і надалі й краєзнавча робота школи й може й буде з'ясовано. Та не треба забувати, що усіх школи в цій роботі так тісно залежить від попередньої підготовчої роботи навчання в сфері краєзнавчих т. в.

Реально можливою формою краєзнавчої роботи тепер є районове краєзнавче т. в. Тут мають об'єднатись п'явні сили району тут з змога солідно поставити справу ознайомлення ширших мас шкільництва з краєзнавчою роботою не лише в доповідях, а і в формі екскурсій, практичних робіт, ознайомлення з колекціями, тут може бути закреслений план краєзнавчої роботи для школи.

Кінець-кішцем проектування шкільної краєзнавчої роботи на кожний ландшафт проектування, що може лише тоді вдатись, коли спирається на певні відомості з місць — теж зв'язане з життям краєзнавчих т. в.

Отже ясно, що чергова робота в нашій справі, це організація в районах краєзнавчих т. в. які і стануть тією базою, що й так потребує наша сільська школа, і що без неї місцеві молоді краєзнавці, одинаки й сільські педагоги так часто перебиваються песимізмом і кидають розпочату вже роботу.

А. Куріло-Кричак.

Про краєзнавчу роботу в школі.

Про краєзнавство в школі широкі кола нашого вчительства давно чули. По деяких, навіть глухих, кутках є вже наслідки цієї роботи. Алеж багато кривових робітників ще не з'ясувало цілком тих завдань, що стоять перед сучасним шкільним краєзнавством.

На одній вчительській конференції обговорювалися питання про роботу шкіл в районі, про те, що зроблено, які моменти висували для проробки гусовської програми. Коли ж власне поспитали про ув'язку краєзнавчого принципу з цією програмою, то одні з учителюк навіть прохали пояснити, що являє в себе краєзнавство.

Дехто казав, що гусовська програма, цілком ґрунтується на краєзнавчому матеріалі, що ця програма просякнута ним, але-ж про те, що дала реально школі своїм вихованням у цьому напрямкові, які є досягнення, яка метода вживалася при проробці того чи іншого матеріалу, та взагалі, що зроблено в напрямку ув'язки краєзнавчого принципу з педагогією, — балажки, на превеликий жаль, не було. А не було тому що й ніякої „ув'язки“ в школі не було.

Таким чином головна болячка кожного вчителя так і величилася для „собственного переваривания“, а краєзнавство в школі й до цього часу існує у нас на папері.

Життя-ж не чекає. Школу треба наближати до нього. Треба, щоб дитина вийшла з неї гармонічно розвинутою, і одні із шляхів до цього є краєзнавство. На це вчителю масовику треба наполягти особливо. Правда, умови праці вчителя ще досить важкі, як важка й сама праця, але озброїти себе він зможе при умові, що його власна ініціатива буде стояти на першому плані.

Програм для дослідження місцевого краю видано дуже багато і, своєю великою кількістю, вони вже починають деякого лякати.

Мені здається, що одна із гарних програм для збирання відомостей про свою округу, а потім використання їх у школі, буде така

1 Територіальна характеристика округи.

а) Місцезорозположення. Просторинь округи.

У зв'язку з цим можна через учнів зібрати такі відомості про своє село:

Місцезорозположення села, визначити, якої сілради, району та як провадиться.

Малювання плану села та мапи району, зазначивши меж їх.

Визначення просторинь села та сел району

2. Устрій поверхні та ґрунт округи.

У зв'язку з цим можна зробити

- Визначення місцевості в селі (горбувата, рівнинна, лісиста та ін.).
- Малювання з натури та фотографування місцевості.
- Визначення ґрунтів села.
- Складання колекцій ґрунтів.

3. Підсоння та зрошення округи.

У зв'язку з цим необхідно буде охарактеризувати свою річку, ставок, озеро:

- Вимірювання довжини та широчини річки або ставка, озера.
- Визначення берегів та рослинного покриву їх
- Ведення фенологічних та метеорологічних спостережень.

145
п. 58641

4. Природа округи.

В зв'язку з цим переводяться:

- а) Загальна характеристика мертвої й живої природи села або району (степ, флора та фауна; ліси, річки, ставки, озера).
- б) Систематично переводити складання гербарія.
- в) Замальовування геологічних шарів і збирання палеонтологічних та геологічних колекцій.

5. Населення округи та адміністративний поділ.

У своєму селі кожний вчитель може зібрати такі відомості:

- а) Кількість населення, розподіл його на соціальні, національні і ін. групи, складання діяграм.
- б) Характер побуту сучасного села, порівняння його з колишнім.
- в) Різні малюнки та картки з життя селянина.

6. Народна освіта в окрузі.

А в зв'язку з цим:

- а) Стан народньої освіти на селі.
- б) Збирання відомостей про поширення ідей народної освіти в нашій місцевості за старі часи.
- в) Історія своєї школи.

7. Економіка округи та шляхи зв'язку

У зв'язку з цим у кожному селі можна окреслити

- а) Характер занять населення.
- б) Кооперування його.
- в) Збирання колекцій з виробництва.
- г) Характеристика базарів, ярмарок та економічного зв'язку села з сусідніми й з містами.
- д) Характеристика шляхів і інших форм сполучення села (авіаційн. ґрунтові дороги, пошта, телеграф).

8. Історичний нарис округи.

- а) В селі можна зібрати багато усних відомостей з історії свого села.
- б) Використовувати всі археологічні дослідження, що проводилися на території округи.
- в) Зібрати літературу в архивні дані (напр., церковні архіви), з історії місцевого краю.

Оце тільки приклад того, що може зробити, разом з учнями, кожний вчитель села, а в цілому, тої чи іншої округи. Звичайно ця програма мінімальна і поширення її цілком залежить від учителя-красиначця.

З приводу, всього зазначеного може виникнути питання, яким чином дістати ті чи інші відомості та потрібний для проробки матеріал?

Питання важливе, але в залежності від місцевих умов може бути розв'язане дуже легко. певний шлях до цього, це — об'єднання аматорських сил у краєзнавчі гуртки, товариства. Подруге, це — індивідуальні дослідження самого вчителя.

Увагу читача я звертаю для цього на Ново-Олександрівську трудову школу Возвесенського району на Мелітопольщині, де вчителі організували при школі Науково-Краєзнавче Товариство, яке нині керує краєзнавчим рухом трохи не по всій окрузі, зібрало літературу по краю (видання кол. земств), використовувало мисливців, рибалок, селянство, коначів-колодязників, матеріали останнього перепису Окрестатбюра та різні відділи як РВК, так і ОВК, агрономів, лікарів тощо, організовувало екскурсії та експедиції по окрузі.

Все це каже за те, що при бажанні багато чого можна зробити, і наслідки зробленого можуть бути дуже корисні не тільки для роботи школи, а й для практичних потреб району, а то й для широкої науки¹⁾.

¹⁾ Дяв. докладніші відомості про школу в ч. 5 „Краєзнавства“ за 1928 р. Ст. 28—29.

Є. Дзюренко

Рослинність цілих степів України та їх охорона.

1. Значення охорони степів.

Степовою цілиною, що утворила один з найродючіших у світі ґрунтів українські чорноземні, в межах УСРР залишилось надзвичайно мало, а на Правобережжі її вже майже цілком знищено. На наших очах гинуть останні шматки непочатої природи українських степів, останні ділянки, де сучасний дослідник ще може вивчати природні чинники господарської діяльності людини степової смуги в їхньому динамічному зв'язку.

До останніх притулків цілини степової рослинності треба особливо обережно відорвати від орники та надмірного випасу.

Ще досі дехто гадає, що охорона природи це якась вузько-академічна, так би мовити, мушкетерська робота. Але це звичайно, не так. Не кажучи вже про те, що заповідні ділянки осміяною людиною природи можуть мати велике освітнє значення, з висхідним природі цілини степів і в першу чергу рослинності та ґрунту сполучається також важливе питання народнього господарства країни.

На першому місці стоять питання природно-історичного районування. Для потреб сільсько-господарської практики конче потрібно, щоб це районування було по змісту комплексним, тобто, щоб воно охоплювало всі фізико-географічні ознаки країни (включає геологію, рельєф, ґрунти, рослинність). Роли великі, здобутих на підставі вивчення природного рослинного вкриття тут надто великі. Природна рослинність в значній мірі відображає в собі всі ці фізико-географічні чинники тому, що розподіл рослинності залежить від чинників клімату, геології, рельєфу ґрунтів тощо.

З цього погляду рослинність цілих степів має особливий інтерес тому що вивчення збереження ділянок степової рослинності дає матеріал для районування степової частини України.

Охорона цілих степів має велике значення також і з погляду вивчення розвитку (генези) степового ґрунту — чорноземів та їх різних підтипів та варіантів. Природна рослинність є один з найголовніших елементів для утворення ґрунту бо вона залишає в ґрунті перетини (гумус). Людина, знищивши природну рослинність та розоравши верхній пошар ґрунту, порушує цим нормальний процес еволюції ґрунту. Агрономи досліджують різні способи поліпшення ґрунтів.

чине. Тим більше нам треба шукати для культури кормових травових рослин у степу, що відомі дворічні кормові трави, як тимофівка (*Phleum pratense* L.), різні види конюшини (*Trifolium pratense* L., *T. hybridum* L.) та їх по своєму походженню рослинами лучні, які степовій чорноземній ростуть добре у культурі лише на півночі степової смуги. В цьому надзвичайно ще й досі йдемо в хвості Західної Європи, країни зі загальним характером її рослинності лісової та лучної.

В першу чергу треба зосередити увагу на вивченні кормових здібностей таких степових трав: степової тимофівки (*Phleum phleoides* (L. Simonkai), звисюша (*Ischa rubescens* Huds.), степового стоколоса (*Briza erecta* Huds.), степової типички (*Festuca sulcata* Hackel), житняка (*Agropyrum cristatum* L. РВ., вже введено в культуру), степового пиря (*Agropyrum intermedium* (Host.) РВ.); для південних степів мають велике значення (як кормові трави) китяк лучний (*Alopecurus pratensis* L.) та особливо подовий пирій (*Agropyrum repens pseudocaezum* Paetz). Зі степових стручкових треба показати як такі види люцерни серпата (*Medicago falcata* L.), дикий еспарцет (*Onobrychis arenaria* DC.), степові вістратки (*Astragalus Onobrychis* L., *A. asper* Jacq.), горбинець (*Oxytropis pilosa* DC.), віка тонколиста (*Vicia tenuifolia* Roth.). На засоленних ґрунтах степової України мають значення, як кормові рослини, та вимагають з цього боку вивчення такі з трав: мокриця (*Atriplex contolata* Griseb. та *A. fastuosaformis* Boiss.), соломяковий пирій (*Agropyrum elongatum ruthenicum* (Griseb.) R. Chler.) зі стручкових астрагал рівнастий (*Astragalus ulcatus* L.), бупрек зубчастий (*Melilotus dentatus* Pers.). Для штепних випасів мають значення типички (*Festuca sulcata* Hackel), житняк (*Agropyrum cristatum* (L.) РВ.) та зазначені види *Atriplex*.

Ще не вивчено також багато степових рослин, що мають лікарське значення (види *Adonis*, *Ranuncula*, *Thymus* і т. інш.). На степах ростуть також деякі види, що можуть мати значення, як споживні рослини для їжі (види *Trifolium*).

Розорювання всіх цінних степів може привести до цілковитого знищення зазначених, ще не використаних або мало використаних рослин.

Для того, щоби провести вивчення всіх цих цінних рослин треба також організувати в різних частинах України степові заповідники тому що, можливо, в різних частинах степової смуги трапляються неоднакові раси зазначених видів.

Таким чином, ми бачимо, що охорона степових цінностей має не лише суто теоретичний інтерес, а має безпосередній зв'язок з багатьма практичними питаннями, а саме з проблемою найдощільшого використання природних продукційних сил, в даному разі рослинності та ґрунту.

II Головні риси рослинності степів України

Не вважаючи на те, що рослинність степів України вивчається вже досить давно, лише за останні роки зібрано вже настільки багато матеріалів, що можна дати загальний нарис рослинності степів України.

Раніш особливо багато зробили в галузі вивчення рослинності степів України такі дослідники: І. Висоцький, К. Залеський, А. Краснов, Й. Пачоський, В. Талієв, Г. Такфільєв та О. Яната. За останні роки багато працювали по вивченню степів

ЗП. VI. 1921. Фот. К. Залеський.

Холмівський степ (заповідник), Миколаївської обл.
Рівнинний степ з могилами та заростями катрана.

України: С. Ілчевський, Ю. Клеопов, М. Котов, Є. Лавренко, С. Постригань, а також І. Дохман, І. Зоз та інші. В Асканії-Новій провадили стаціонарні дослідні квид вивченням степової рослинності Й. Пачоський та Г. Поплавська, а тепер провадять Н. Десятова та М. Шалит.

На підставі матеріалів, що ми маємо нині, можна розподілити степи за характером їхньої рослинності на окремі типи та віднин. При цьому особливо важливий момент, це—установлення зв'язку степів та їх віднин з відповідними підтипами та відминами чорноземлі. Подібне ув'язування рослинності з ґрунтами та ґрунтами на ньому істотно впливає на географічне значення наших відомостей про рослинність степів, які базуються на вивченні часто-густо невеличких учасків цини.

За останній час проф. Г. Махов у межах України установлює такі підзони чорноземлі (з півночі на південь): північної, грубої, звк-

чайної (або середньої), південної та бар'єрної. Північна та груба чорноземна розповсюджені у лісо-степу, остання у суто степовій частині України. На крайньому півдні України, по зниженому узбережжю Чорного та Озвського морів (між річками Дніпром та Молочною, розповсюджені досить вузькою смугою засолені ґрунти—солончаки та солонці.

Велике значення при класифікації степів має розповсюдженість окремих видів ковили. При цьому треба розрізнити абсолютне розповсюдження від розповсюдження при південних умовах, тобто на рівному степу володільних просторів. Найбільше значення для типу степу має розповсюдження таких видів ковили.

Ковила Йоганнова (*Stipa Joannis Steud.*). Майже вся Україна, але при південних умовах трапляється гол. чином у районі грубої (та північної) чорноземі.

Ковила вузьколистга (*Stenophylla Steud.*). Від південної межі лісової смуги (Полісся) до південної межі звичайної чорноземі, при південних умовах у межах грубої та середньої чорноземі.

Ковила українська (*S. italica Pers.*). Район розповсюдження бар'єрних, південних та відомських чорноземів, де трапляється при південних умовах.

Ковила червоноувата (*St. rubentiformis Pers.*). Північно-східна частина України голов. чином, Старобільська та Луганська окр., гол. чином середня чорноземі та переходи до південної.

Ковила Лесингова (*St. Lessingiana Trin. et Kupr.*). Північна межа розповсюдження цієї ковили приблизно збігається з південною межею грубої чорноземі. При південних умовах—на бар'єрних, південних та середніх чорноземях.

Ковила—тирса (*S. capillata L.*) трапляється в межах всієї степової смуги, але в значній кількості,—починаючи з півдня півночі грубої чорноземі і далі на південь до Чорного та Озвського морів.

Особливе значення в даному разі має північна межа розповсюдження ковили Лесингової (*Stipa Lessingiana*). Ця межа збігається в загальних рисах з пограничною межею між лісо-степовою та суто-степовою (у вузькому розумінні) смугою. Ціла низка видів, що характерні для південних степів, мають таку-ж саму північну межу наприкл.—північні степові (*Iris pumila L.*), вороніш (*Poa trivialis L.*), трицвіт польський (*Adonis vernalis Steud.*), дерева (*Salix repens L. Koch.*), кернек широколистий (*Statice latifolia Sm.*)

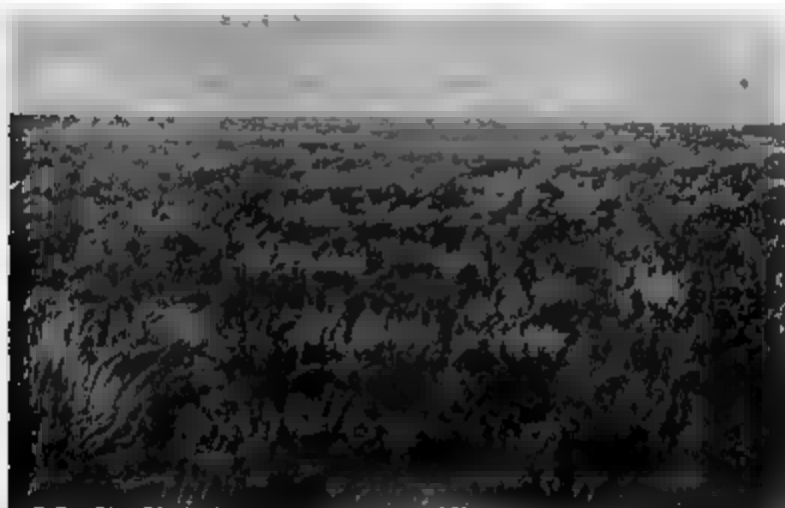
В основному класифікація типів степів України має такий вигляд. А. Лісо-степова південь, або південь лісних степів (в розумінні проф. В. Алексієва). Крім степових просторів, тут трапляються великі масиви лісів (гол. чином дубових та дубово-грабових) лісів. Західна частина півночі. Південь в недавньому минулому була зайнята майже щільними лісами. Далі на схід до Дніпра, площ. лісових ґрунтів (частково й тепер зайняті лісами) займають таке ж місце, як і площі зі степовими ґрунтами чорноземними. На Львівському узбережжі в Ціф

1) Розуміючи не тип.

смуз щодо площі вже панують чорноземелькі простори: великі насади ясів зосереджено по правобережжям річок.

Ця смуга простягається від Полтви на південь до межі. Ананія Зінов'євськ Олександрія — Полтава Харків — Вовчанськ. Майже всі шалашні степи тут розорано й майже єдина існуюча й тепер плакорна ділянка це ділянка Михайла Зінов'євського кінського заводу (колишня Катласта), Сумської окр. (площа біля 200 гект.).

В лісо-степовій смузі данують 1. Барциси широколистяно-трав'яні степи (або так звані „лучні“ степи). На підставі вивчення невели-

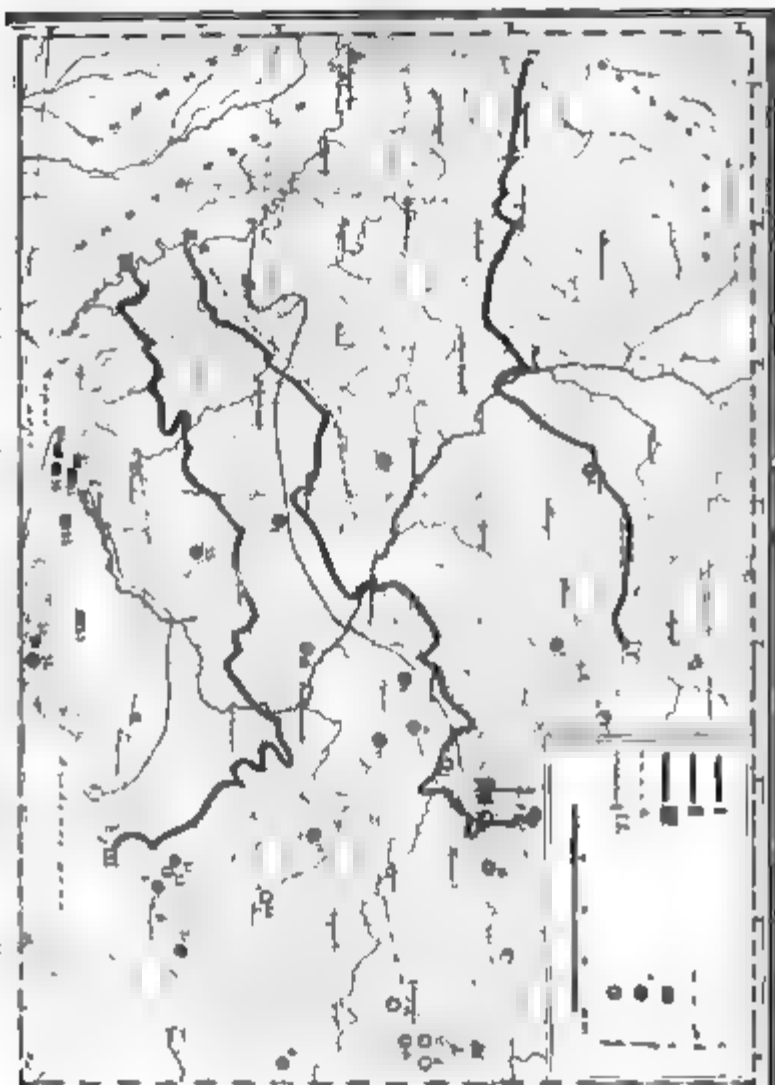

1928 Фот. Н. Засядков.

Асканія Нова. Копиліт *Stipa Lessingiana* та *S. ucrainica*

кої кількості та невеликих по площі шалашних ділянок цей тип можна характеризувати так: 1) з трав та осок переважають з дернинних типична (*Festuca sulcata* Hacke.), осока низька (*Carex humilis* Lessing), степова тимофійка (*Phleum phleoides* (L.) Simonk.), з коріюкових — метлиця тонколиста (*Agrostis tenuifolia* MB.), віслюєць (*Aurea rufescens* Huds.). З ковили трапляються *Stipa capitata*, *S. boanensis*, *S. stenophylla*. Частина з цих степових трав має плоске, відносно (для степових трав) широке листя. 2) З двопроявцевих у великій кількості трапляється так зване „північне різнозлля“ гол. явком, медіанік (*Gaium verum* L.), шолудивник зубатий (*Pedicularis comosa* L.), хонюшина гірська (*Trifolium montanum* L.), шав'як лучна (*Salvia pratensis* L.) та інші. 3) Інгрідієнти, тобто одворічники та двоорічники, що ростуть між довгорічними рослинами, майже відсутні. 4) Ґрунт дрихавий майже суцільне мохове покриття з *Thuidium abietinum*. За-

Між степових ландшафтів (крізь них та навколо) та річкових долин дрібні степові річки на Україні.

Пояснення до карти заповідників.

1.—Південна межа лісової зони Полісся
Північна межа лісу глибокої піщаних та рі-
вниці межа *Stipa capitata*, південна межа
підніжні рубці чорноземів ріви межа лісо-
стеру), південна межа північної зони лісової

коричневої і північної межа лісової лісової
доли та бар'яни чорноземів, 6 північна
межа *Stipa eximiorum* 7 та 8 північна
та південна межа сті окремих місцевостей
Aschillea 9 північна межа *Aschillea* 10

видник в. Це будуть: 1) (тепловий-Чапд. (забо Асканія-Нова), 2) Надморський (Пташиний) та 3) Іскровий Дніпрового Низу.

Сюди треба приєднати такі місцеві заповідники (що оголошуються за пропозицією НКО. округовими виконкомками), що також цілком чи частково можуть бути віднесені до степових заповідників: 1) цілина Михайлівського кінського заводу Сумської окр., 2) Хомутський степ, Маруп. окр. 3) заплякові відстоєння біля Маріуполя 4) кам'яні Могили, Маріупольського окр. Останні три заповідники підпорядковані Маріупольському Музею Красиваства. Цілина Михайлівського кінського заводу та Кам'яні Могили безумовно мають державне значення.

Але всього цього ще не досить. Дійсно всі ці заповідники зосереджено майже виключно на півдні України. Ще чого не зроблено для охорони степових решток Правобережжя та сході України.

Що-ж треба зробити?

Знайти та охоронити степові угіддя на Правобережжі (у різних місцях). Охоронити степову рослинність могола біля Ніжина та в інших місцях зниженого степу Правобережжя. А головне організувати великий Другий (тепловий) Заповідник Правобережної України. У цей заповідник повинні ввійти, крім вже існуючих (пока що як місцеві заповідники Михайлівського Сумської окр.) та Хомутського (Маріуп. окр.) степових заповідників, такі степи Академічний цілина Полтавської окр. (та можливо інші степи південної частини Холт. окр.), частини цілин Сзаробітської кінзаводу та (Провальської цілин), Луїтської окр. в також деякі що найкраще збереглися) з місцевими цілинами Артемівської та Сталінської окр. Крім цього великого державного заповідника та вже існуючих державних заповідників на Україні повинні існувати мережа місцевих округових заповідників.

Організацію заповідників необхідно уявляти, як це вже було означено вище, з науково-дослідною роботою. На заповідники повинні бути науково-дослідні бази для державних (науково-дослідних інститутів) чи місцевих (науково-дослідних установ).

Велика робота в цьому напрямку стоїть перед краєзнавчими установами та організаціями (товариствами, гуртками, музеями тощо). А саме вони повинні взяти на себе головну роботу по виявленню окремих, ще невідомих, цілин, поперезки чи постійне значення їх, з'ясувати щодо охорони та наглядаючи за охороною заповідників²⁾. Що торкається до організації місцевих заповідників, то в цьому напрямку багато зробив Маріупольський Музей Красиваства³⁾.

1) Всі відомості про цілини треба направити до Українського Комітету Охорони Природи (Харків, НКО, Вул. Артема).

2) Холдівські заповідники на Маріупольщині. Охорона пам'яток природи на Україні, 36. П. Харків, 1928.

3) У цьому напрямку особливо велику роботу виконав Маріупольський Музей Красиваства.

Додаємо тут головнішу літературу про рослинність степів України та сусідніх районів.

В. В. Алексін. Новые данные по корфологии, экологии и хлорофиллизации северных степей — Журнал Русск. Ботан. Общ. Т. 9. 1924. Гос. Изд. 1925.

В. В. Алексін. Растительный покров степей Центрально-Черноземной Области. — Воронеж. 1925.

Г. И. Висоцкий Ерсена. Культурно-фитологический очерк. Труды Бюро по Прикладной Ботанике № 10—11 (81). Петроград. 1915.

В. Докучаев. Наши степи прежде и теперь. 1892.

И. М. Залесский. Материалы к познанию растительности Донецких степей. — Ростов н/Д. 1918.

Б. А. Келлер. Растительный мир русских степей, полупустынь и пустынь. — Очерки эко-

логические и фитоэкологические. Вып. 1. — Воронеж. 1923.

Е. Лаверенко. Рослинність України. — Вісник Природознавства. 1927. №№ 1, 2. Харків. 1927.

И. К. Пачоский. Описание растительности Херсонской губ. II. Степи. Херсон. 1917.

Г. И. Танфильев. Прелюды лесов на юге России. — С. Петербург. 1894.

Г. И. Танфильев. Ботанико-географические исследования в степной полосе. — С. Петербург. 1898.

А. А. Янато. Флора степей Мелитопольского и юго-западной части Днепровского уездов, Таврической губ. — Труды Восточной Историч. Музея Таврического Губ. Замества. Т. II. 1913. Симферополь.

Г. Закревська.

Мінеральна сировина Київської округи.

I. Кам'яні будівельні матеріали.

I. Кристалічні

Кам'яні будівельні матеріали, що снують на площі Київської округи поділяються на дві групи: кристалічні й осадові.

З кристалічних порід важливе практичне значіння мають граніти, що складають собою частину дуже обширного масиву т. з. Української Кристалічної Смуги, яка тягнеться напрямком з північ. заходу на південний схід від північної частини колишніх Овруцького та Рівненського повітів і майже до берегів Озівського моря. Гранітові масиви простягаються на невідому глибину і, разом з іншими кристалічними породами Української Смуги, каліються останками колишніх високих гір, що снували на самому початку геологічної історії; вони утворилися з розтоплених магм, що не були вкриті на поверхню землі, а застигли на глибині протягом багатьох тисячоліть і під дуже значними тисненнями порід, що лежали на них згорні.

На терені Київської округи гранітовий масив лежить усюди на значній глибині: він підлягає всім місцевим новішим осадовим гірським породам (пісчаним і глинистим); напр. у Києві граніти залягають на глибині 290 м., Озерницька свердловина не досягла ще граніту на глибині 200 м., невеличка свердловина міст Бишева, що була доведена до глибини 30,98 м., теж не дійшла до граніту, ті самі наслідки відомі й для свердловин села Мировського до 60 м. завглибшки, й села Хотова — до 44 м. завглибшки.

Описувані вище виступи гранітів є єдиними відомими досі на площі Київської округи; вони займають досить обмежений простір і є від міста Києва на відстані 40—50 км., даний масив, позначений на мапі Київщини проф. Феофлактом (1872 р.) і на мапі Петербурського Геологічного Комітету (1893 р.).

Обмеженість просторів і одновантність кристалічного масиву на терені Київської округи компенсуються надто сприятливим положенням округи відносно кристалічної площ. класичні могутні виходи різноманітних гранітів являються східною межею розповсюдження обширного масиву, який оточує Київську округу з заходу й південного заходу це будуть виходи найближчих місцевостей, а саме: с. Суходієв, м. Білої-Церкви, с. Світиний, м. Фастова, с.с. Скраглівки, Корина й ін. — Б. Церківської округи, і м. Коростишева, сел. Козівки, Гордаська, Ставків, м. Радомисля, с. Кричок і багатьох ін. — Житомирської округи. Півні. західна межа Київської округи знаходиться поблизу з виходами кристалічних порід Коростенської округи, а саме — м. Малина, сел. Федорівки, Пилипенців, м. Народичів і ін.

Граніти відомених місцевостей дуже різноманітні, по своєму мінералогічному складу, кольору й структурі що-ж до механічних властивостей їх, то, напр., Б. Церківські граніти являють собою, згідно з дослідом знад К. Сігниського дуже міцний будівельний матеріал, тому що опір роздушуванню їх рівний понад 1500 кг см., тоді як будівники задовольняються камінням, що витримує 100—1500 кг см.² Середня вага цих сумішей з Київською округою гранітів коливається від 675 до 1900 кг/см³ і в більшості випадків відповідає придатності на будівельні потреби, перетічна питома вага 2,55—2,77, щодо насичення водою та морозотривкості — ці породи виявляються теж задовольняючі.

Технічні властивості гранітів сел. Соснівки, Ярошівки, Томашівки, Черногородки і хут. Костижа ніким ще не досліджено, але ці граніти утворюють північний край Б. Церківського масиву, що являється джерелом високо-гарного будівельного матеріалу, тому можна зробити припущення, що граніти Київської округи повинні бути теж придатними для будівництва.

Граніти вживаються для виробу бруків мостів та дамб, для колон, сходів, для облицювань, стін, фундаментів, орнаментних частин, для брукування шляхів і т. ін.

2. Осадки.

З осадкових порід до будівельного каміння, що має розповсюдження в межах Київської округи, відноситься пісковик.

За єдиний пісковик, що має промислове значіння, треба вважати третинний трактениривський пісковик, що залягає більш менш у певному горизонті бучацьких пісків третинного віку у вигляді окремих брил. Родовища цього пісковика мають розповсюдження на правому

береж Дніпра між м. Радичовим і с. Бучаком, що лежить на межі між Київською й Черкаською округами.

а) На обрubi між м. Радичовим і Трактенівським пісковик знаходиться лише близько рівня дна Дніпрові долини дільницями, що то з'являються, то зникають в місцях, які виступають в кориті Дніпра у вигляді „заборів“. За дослідями В. Я. Якимчука, виходи пісковиків спостерігаються в таких місцевостях незначні виходи пісковиків трапляються у м. Радичові на дні долини струмка „Бистра“ недалеко від впадин його в Дніпро й нижче м. Радичова пологий схил на дні Дніпрові долини спостерігаються виступи пісковиків на площі до 2000 м² з грубістю брід пісковиків до 2 м.

б) На дні Дніпрові долини, проти села Щучин, там розповсюджений пісковик який утворює на дні „мички „забори“ (Площа виходів сягає тут приблизно біля 2000 м² з грубістю брід до 2 м.

в) Завдяки зоні виходів трактенівського пісковиків у м. Трактенівому, тут пісковик зустрічається на дні долини Дніпра і в ложбищі його у вигляді „заборів“ (Площа розповсюдження пісковиків оцінюється приблизно біля 10000 кв. м і грубість брід до 1,60 м. На дні долини його окреслює извал від 2—6 м. заглублення. Поза межами Дніпрові долини на трактенівському плато виходи пісковиків на денній поверхні зустріти не можна, бо на бучацьких пісках, що виступають у собі трактенівський пісковик, лежить майже повністю товща палеогенова і четвертинна покладів.

На обрubi між м. Трактенівським і с. Бучаком умови залегання трактенівського пісковиків у зв'язку із складною тектонічною будовою місцевості, дуже ускладнюються. Пісковик спостерігається тут на різних височинах від рівня Дніпра до 152 м над рівнем. В межах Трактенівського бучацького горіста такі виходи пісковиків.

г) Проти села Малешири в річці Дніпра пісковик утворює „забори“.

д) Інші села Зарубини у горі Батури виступає пісковик на висотині до 30 м над рівнем Дніпра крім того він утворює на Дніпрі в Батуринську або Зарубинську „забори“ (спостерігає виходи пісковиків і в самому селі Зарубинцях на висотині біля 30 м в ярі, що розташований трохи вище гори Батури. де пісковик майже на повелі й височини над рівнем дна Дніпрові долини.

е, В селі Луквині, вершок гори Кам'януха що віддалена на 2—2½ м. від Дніпра, складається з брід трактенівського пісковиків який підноситься тут над Дніпром метрів на 80. Загальна площа виходів пісковиків біля 2400 м² з грубістю брід біля 1,60 м. Пісковик спостерігається й на схилах берега між с. Зарубини й Луквини на висотині до 30 м.

ж) Великі виходи брід пісковиків трапляються на висотині від с. Луквини, в урочищі „Капова Ліса“ на відстані 2—3 м від Дніпрові долини, пісковик залягає тут на 100—120 м над рівнем Дніпра. Загальна площа виходів сягає до 60000 кв. м. і грубість брід біля 1 м.

з) Могутні склиби пісковнику спостерігаються на горі Пугачки, що між с. с. Лукавищ та Григоровкою, підносяться на різні висоти, від 24 до 120 м над рівнем Дніпра й займають площу біля 10,000 м².

й) Виходи пісковнику підносяться на височину 140 м. на горі Лисузі, біля Григоровки й займають площу до 24 000 м².

ж) В самій Григоровці теж є виходи пісковнику, де він відслонюється в березі Дніпра крім того він утворює „забори“ Глибини брли від 1 1/2 до 2 м.

з) Виходи пісковнику відомі ще в урочищі „Малі Черешеньки“ на відстані від м. Букрини, височини залегання сягає до 180 до 20 м.

д) На самій межі між Київською та Шевченківською окр. теж є виходи пісковнику а саме в районі Бучани, де пісковник підносяться на Жерданівський гір на височину 140 до 150 м над рівнем Дніпра Трапляються виходи і в річ., що перерізує село.

Пісковник розповсюджений і далі на південь саме на Кам'янщині

На обрубі між Трактемировим і Бучаном пісковник вкритий лише четвертинними покладами.

Залиши пісковник розробляли. За розрахунком В. Різниченка залишилася нескористованою площа біля 300 000 м² або біля 40 000 куб. м., з них біля 6,785 куб. м. прийдуть, як жорнове каміння Найзручнішим щодо транспорту є ті родовища, що лежать на березі Дніпра, а також „забори“, а саме Ржище, Шучинка, Букринська „забора“ Трактемирів, гора Багурська с. с. Зарубених, Григоровка. Лише ті „забори“ незручні для розроблення, що бувають заміті волюю. Менш зручними для транспорту й розроблення за дальнім положенням від берега, по рельєфу місцевості й височини залегання райони с. с. Лукавищ, гори Пугачки, гори Лисузи Майже незручними виявляються родовища „Китова ліси“, урочище „Малі Черешеньки“ та Бучани, де місцевість зривна крива, розташована далеко від берега й пісковник залегав на значній височині.

Трактемирівський пісковник являв собою сірий і темно сірий дуже неспостійної консистенції кременястий пісковик брли його здебільшого розпадав: серед піску в покладження пісковнику мають конкреції Крайні твердіші від них Трактемирівського пісковнику являються на жорнове каміння й брук Взагалі ж його можна використувати на підмуровку, на загатки, на „бут“, тощо. Трактемирівський пісковник здала широкою відомий і має велике поширення, як дуже придатний технічний матеріал.

3. Намети.

Відсутність виходів кристалічних порід пісковиків на півночі Київської окр. заступив наявність кінцевих морен підвищення півні, що утворені льодовиком віддає його стаціонарного стіну Пасма складаються найчастіше з суглинку (а подекуди з піску) брунатного кольору, переповненого наметивим камінням, що приналежить льодовиком з далекої півночі Намети надзвичайно різноманітні по своїй

петрографічному складу гранітоїд, гнейсові, кварцеві, кремневі, перматитові, порфірові й інші. Наметневий матеріал аживається для брукування шляхів, для фундаментів і інших будівельних потреб, тому це є теж цінний матеріал.

Книшні морени Київщини захоплюють область, що обмежена з півдня долиною річки Уш (Ужа) від м. Чорнобиля до с. Черевача з сходу долиною річки Прип'яті; північна межа розповсюдження кишневих морен іде від с. Копачів через с. с. Чистогалинку, Бугарівку й майже до с. Н.-Красних від останнього села західна межа прямиє на с. Корогод і далі до долини річки Уші. Особливо великих розмірів сягають намети між с. с. Лелювики і Копачами, де вони густо вкривають уривчасті схили берега р. Прип'яті. Це родовище набуває цінності по кількості й різноманітності матеріалу й по умовам транспорту.

Намети трапляються, але в значно меншій мірі з докняшних морені, що розповсюджені на площі Київської округи.

Щодо технічних властивостей матеріалу, то вони залежать від мінерального складу, структури й збереженості матеріалу, з цього питання є досить ґрунтовні дані в спеціальній літературі.

II. Горючі корисні копалини.

1. Торф.

З горючих корисних копалин, що мають промислове значіння, в межах Київської окр. трапляються лише торфи⁴⁾.

Торф, оброблений відповідним чином, може швидко вживатися в багатьох випадках, як дуже добре паливо. Й може замінити дрова, вугілля, нафту й інші. Напр., 1 пуд гарного машинно-формованого торфу по теплотворчій здібності замінює 1 пуд сухих березових дров, або пів пуда кам'яного вугілля, або 1 пуд нафти. Як паливо торф вживається, наприклад, на шведських і фінляндських залізницях у вигляді порошку, що виробляється на спеціальних заводах. На торфових болотах за кордоном (напр., в Німеччині) збудовані центральні стан-

⁴⁾ Торф в сукупності кам'яновугільних рослинних залишків до яких приєднані в тілі чи іноді кількості часточок глини та піску. Утворюється він у вологих місцях, послуживши підстилкою, якщо в таких місцях ґрунтові води стоять високо, то легко виникають болота й очері, що в них утворюється торф. В очері рослини гниють, що вкриває виболюючи місцевості одираве павле на дно й утворює перший шар розкладаючої матерії, що розкладаються (сапропелітовий торф); на цьому ростуть далі болотні мохи, що всмоктують в себе воду й ростуть в горішніх своїх частинках, а довшими відмиряють, експануються на дно. Моховий нілим шовалі розростається й наближається до середини виболю, збільшуються в робості. Ближче до берег в ростуть річні рослини, мохи, півнірчаста, очерет, осока, сітняк, а згодом починають рости й чагарники і дерева. З залежності від того, які рослини беруть участь в утворенні торфу, відрізняють сфагновий, сапропелітовий, очеретяний, осоковий і інші торфи. Одираві рослини вкриває вода що приливає до них річкова вода з повітря, а це сприяє процесу загнивання. Кількість вугілля в торфі 50—65%. Деякі торфи утворюються через заростання річок.

ції, які спалюють торф у паровиках, перетворюють теплову енергію в електричну й передають її по проводах на великі віддалення. Також і в нашому Союзі в Московській губернії, Богородського повіту, побудовано було станцію товариства „електровередача“ на 20.000 кіловатів, тобто 27.000 киловатт сил. В 1915 р. станція дала 120.000.000 кіловат година. Торфового запасу що займає площу над 2.200 гект вистачить їй на 50 років. З Жовтневої революції в СРСР на торфах побудовано вже декілька великих електростанцій.

Насичені торфовики, що придатні на паливо, викривають і простори України¹⁾. В зв'язку із знищенням лісів з кожним роком збільшується недостача в паливі, тому шляхом слушно каже проф. Оппоков, що торфи України — це наше головне паливо в будучині. „Колосальні торфові багатства України, що досі лежать марно, стануть джерелом її добробуту й могутнім чинником для розвитку великої промисловості на Україні, для постачання електричної енергії і світла, для електрифікації залізничних колій, а особливо для широкого селянського ужитку замість дров, соломи, кізків й інш. палива“.

Треба ще зазначити, що торф вважається ще, як сировинний продукт при паперовому виробництві, для вироблення торфової вати, для виробів типу пап'є наше а в сільському господарстві на відстанку тощо, але в цьому його другорядне значення.

Щодо Київської округи, то площу її викривають і оточують майбутні найбільші торфовикові болота України, за винятком хіба ірдинських болот, що розташовані в межах Шевченківської округи.

Головні торфові болота Київщини такі:

а) В долині річки Ірпіні та її допливів — Гиньця та Н. Греблі в торфові болота, що займають площу біля 6.000 гект. Середня грубість торфу, придатна для розроблення, становить біля 2 м., запас врахований в 12.000 тон. Розроблення ірпінського торфу на паливо може мати значиме не тільки місцеве, але й для Києва, бо це багате родовище розташоване на віддаленні всього 30—40 кіл від Києва й умовини транспорту дуже сприятливі, торф можна доставляти Дніпром від пристані Гл. бовка, або Брест-Литовським шляхом і далі вищею. Крім того в спеціальній літературі було висловлено думку, що можна влаштувати біля села Борщівки центральну силову станцію на торфі на електричну енергію для Києва. Болота майже осушені.

б) В долині річки Зливи, правого допливу ріки Тетерева, і лівого допливу його — р. Валки маєтись до 10.000 гект торфових болот. Середня грубість придатного для розроблення торфу біля 2-х метр., запас до 16.000.000 тон. Умови транспорту сприятливі для Києва й інших місцевостей: Дніпром від с. Приборська, по р. Тетереви, до пристані Печки, а потім Дніпром і залізницею від станц. Бородинки Києво-Ков. залізниця.

1) Інж. ст. Ф. Коробовський „Гидрологический доклад на Коростенщині“ „Киевская степ.“ ч. 3.

а) До долини річки Завіжжя прилягають болота Димерського лісництва „Моха“ та „Мальч“, які мають теж великі запаси сухого торфу — біля 80.000 тон. Болота зовсім осушені й придатні для розроблення. Уже переводилось розроблення біля станції Буца, Києво-Ков. залізниця, й біля м. Гостомеля. З станції Буца постачався торф до м. Києва, де на газовому заводі проф. Фохін переводив досліди над сухою перегонкою його; виявилось, що торф має 10—14% золи при значній вогкості; теплотворність його, за проф. Чорнобавином, 4.260 калорій, тоді як середня теплотворність торфів 3.500—4.000 калорій.

г) Запаси сухого торфу вираховані для болот м. Горностайпелі над 2.000 гект. Поверхня болот придатна для розробки, 1.000 гект., з середньою грубістю біля 1 м. Умови транспорту (Дн.пром сприяють вивозу).

Кошти для осушення болот вимачалися за розширками до війни в таких цифрах:

1. Болота ріки Ірпелі	210.000 карб.
2. „ „ Завіжжя	300 „
3. „ „ Іллі	20.000 „
4. „ „ м.с. Горностайпелі	40.000 „
Разом	780.000 карб.

Але ці витрати не ляжуть виключно на підготовлення поверхні для розроблення торфу, а заразом було-б осушено величезну кількість суміжних земель.

д) На самій півночі Київщини, на Правобережжі виявлено великі запаси торфу по р. Іллі, лівому допливу р. Уши, та її допливкам: Ільчі, Вилчі, Любоїжці та Рудавці, до яких прилягає площа болот біля 2.000 гект. з середньою глибиною придатного до розроблення торфу в 1 м. і з запасом сухого торфу біля 750.000 тон.

Лівобережжя Київської окр. теж містить в собі численні торфові багатства. Наприклад

е) Річка Трубеж протікає майже всією своєю течією в межах Київської окр. й має 25.000 гект заболоченої місцевості. Відоме болото „Трубаїло“ від с. Заборочі до с. Світильного, що розташовані в горішній долині р. Трубежа, містить у собі торфовищу площу в 6.000 гект., що її товща сягає іноді до 6 м. Замічаємо величезне торфовище лежить на відстані біля 45 кілометрів від Києва й запас торфу тут значно більший, ніж на р. Ірпелі. За думкою проф. Олексюка, це зложине торфу має велике значення для постачання електричної енергії в Київ, передача ця цілком можлива, й вона є тільки питання часу. Влаштування центральної силової станції на Трубежі задовольнило б усі потреби як в освітленні, так і в постачанні енергії на трамвайні фабрики й заводи м. Києва і його околиць.

Невичерпані запаси торфу є і в середній та в нижній течії Трубежа (болото „Недра“ й інші).

ж) Майже більша частина ріки Сулоя протікає саме на межі Київської окр. й довгається в болотах, що прилегли до неї і мають теж

великі запаси торфу. Вся річка Супой заболочує місцевість в 17 000 гект., з них велика частина припадає на площу Київської окр. й на прилежні до неї торфові болота Голосиш, це торфовища були стлі. Нютина, що їм й торф містить у собі до 30% попелу, біля села Сошники в болоті „Біле“, що проти м. Ржищова; с. с. Прошва. Ковалина, Фарбовама й багатьох інших. Болота останнього села були докладно досліджені, після чого виявилось, що торф залігав там у трьох шарах, перший шар змугрушки біля 3¹/₂ м. являв за собою молоду трависту рослинність, другий шар смолистого торфу з переходами від смолистого до травистого і третій шар являв собою перехід від смолистого до глиняватого торфу. Найбільша грубість торфової маси до 10 м. Аналізи на політ та воду доводять, що найпридатніший на паливо — це середній промерсток, що має 11 12%, попелу в спідньому 15 30%. Запаси сухого торфу села Фарбовамого вирахованого в 2 500 000 тон.

Щодо якості торфів Київської окр., то вони, як всі паливні торфи, в порівнянні з північними (Московськими), більш зольні, але вони здебільшого майже позбавлені пеньків і корчів, що заважають розробці на пильні; тому розробка наших торфів значно дешевша, а є змога швидко кращі способи добування торфу.

2. Бурий вугілля.

Бурий вугілля, що трапляється на терен Київської окр. не має промислового значення. Бурий вугілля, як і торф, рослинного походження й міститься в кол. басейнах, в яких збиралася вода тому бурий вугілля трапляється гніздами, й відклади його не мають характеру шарової послідовності. Вугілля в ньому буває 57 70%. В ньому часто буває домішка смолоних речовин. Він являється переходом від торфу до кам'яного вугілля. Поклади бурого вугілля на Україні належать до третинних відкладів у межах кол. Київщини найкращий по якості шар вугілля рахується той, що лежить нижче спондилювої глини. Найважливіші родовища цього померу являються Катеринопільське, кол. Звенигородського повіту та Журавське на Чернігівщині. Що ж до Київської округи, то хоча третинні породи, що містять вугілля, мають тут досить чималий розвиток: місцями виходять на денну поверхню, але кльда бурого вугілля в них, в подекуди й шари між Полтавським і Харківським поверхнями дуже незначні й нестійкі, тому вони являються неспридатними для розроблення.

III. Залізні руди.

На площі Київської окр. спостерігаються залізні руди в вигляді бурого залізняку або ламоніту, який хемічно являє собою водний окис заліза. Він часто має механічні домішки, найбільше глину й пісок. Бурий залізняк в Київській окр. піднібується в вигляді болотної руди, що випадала з розчинів. Болотні руди особливо часто трапляються на Волині й являються джерелом колишньої металургійної промисло-

вості Волині. На півночі Київської окр. теж є болотна руда, наприклад у місцевостях, що зрошуються річками Грезлю (спідня течія), Радною, Ілією (ліви доянань р. Уші) та р. Ушою, починаючи від м. Хабкова й до вливу її до р. Прип'яті. За часи існування Волинської металургійної промисловості тут теж розроблялась болотна руда про що свідчать назви сел: Рудня Грезля, Рудня Ільїнська, Стара Рудня, Рудня Бобринь і інші, та великі купи шлаку, що трапляються часто біля руїн колишніх кустарних рудень. Але до занепаду нацих надто примітивних рудень спричинився не брак матеріалу, а економія: зм. нн, а саме — зникання кріпильних і зміщувальних лісів, що йшли на вугілля до обробки руди.

Запаси болотної руди в Київській окр. є й зараз, але вони ще не вивчені; наявність її має значення для Київської окр. тому, що болотна руда є цінна, корисна копалина — напр., в Західній Європі (Німеччині) експлуатують на заводах виключно бідні залізом руди. В нашому Союзі Уральські металургійні заводи разом з багатими на залізо рудами вживають у великій кількості й місцеві бідні руди (30—40% металового заліза).

Тому є надія, що волинські руди, що можуть дати ще не один мільйон тон, разом з рудами Київської окр. стануть джерелом для відродження місцевої металургійної промисловості.

Крім болотної руди в нашій окрузі трапляються сфероскідерити, що містяться в юрських покладях, які виходять на поверхню дислокованого району між Трактємировим і Буцаком, але родовища сфероскідеритів дуже незначні, тому вони ще мають економічного значення.

IV. Глини.

Україна надзвичайно багата на каолін та різні глини; чималих частин глиняних багатств випадає на долю Київської окр. Глини по своїй чистоті й вартості поділяються на категорії. Перша категорія це — каолін¹.

Майже всі родовища каоліну містяться на Дніпровській кристі ліній смузі в вигляді гірзд. Каолінові маси бувають то грубі, дуже піскуваті, то тонко відмуджені й ніжні.

¹ Каолін являє собою збитку масу білого кольору мінерал м'який і масний.

Хемічно каолін є водний складат глинвезому ішою він буває забруднений, але після розмариування він водні каолін стає білим.

Нечисті відшки каоліну з примішкою піску вапни, оксидів заліза, досякків та інших мінералів звуться глинами. Всі глини утворюються з г. а. „первотзанне" польовоскелінцевих кристалічних порід, які під впливом хемічних реакцій (CO_2), опадів, вітру дощів та зміни температур протягом довгого віку підлягають відшаруванню або каолінізації. Отже ність глини здержити від глзду порід і від посяловитих процесів відмуджування. В залежності від різноманітності порід (різні граніти, гнейси, сієніти, амфіболіти й ін.) і продуктів їх каолінізації каоліни значаино відрізняються між собою якістю, напрямком, чистоті каоліну, або порцеланова глина, походить з більш чистого польового скеління, і білий на мікроскопічній і мікроскопічній виглядеша побічних мінералів.

вартість його зменшується наявністю наметів, але в місцевостях, що позбавлені інших глин, розробляється й мореновий суглинок. Наприклад, в Чорнобилі, де спостерігаються лише льодовикові й польодовикові утвори, існують примітивні цегельні, що виробляють цеглу з моренового суглинку та лесуватої породи.

В район дислокацій від Трактенирова до південної межі Київської окр. на березі Дніпра та в ярах на поверхню з'являються батські глини, юрської системи с того кольору й надто пластичні. Вони придатні для керамічного виробництва, напр., батські глини є гарний матеріал для ганчарства, що розвинено в околицях міста Києва.

Мергель.

Велике значення для Київської округи має широко розвинений так званий Київський мергель¹⁾. Зазначена порода виходить постійно на поверхню на просторі від Межигір'я до Трактенирова й місцями в дислокованій частині Київської окр. Київський мергель, коли зогкий, то зеленкуватого або блакитно-синього кольору й м'якше с того в сухому стані. Він являє собою Київський поверх спідньо-третинних відкладів, що утворилися на дні глибокого моря. Глибина його досить значна, наприклад, у Києві загальна глибина була 26 м, підосава його в межах Києва лежить нижче поверхні Дніпра. Київський мергель є чудовий матеріал для виготовлення цегли, а також для виробу цементу каналізаційних труб тощо, він має широке технічне використання. Київський мергель був кращим матеріалом, якого вживала більшість цегельних заводів.

Крім описуваного морського походження на терені Київської окр. зрідка трапляється в незначній кількості солодководний мергель, але він не має промислового значення.

V. Піски.

На терені Київської округи розвинений в межах розповсюдження третинних покладів зазначених вище) пісок полтавського ярусу що являє собою другий шар (зверху) верхніх третинних покладів, що підносяться досить високо над рівнем Дніпра, він сягає до 20 метрів загальної глибини. Полтавський пісок дуже білого кольору надзвичайно чистий і тонко-зернистий. Його вживається, як чудовий матеріал для шкляного виробництва.

VI Бурштин (нитрат).

На правобережжі Дніпра, починаючи від старих Петрівців, через Межигір'я Київ—Трипілля й далі на південь до Трактенирова, в зелених глауконітових пісках т. в. Харківського поверху констатовані першорядні родовища бурштину гарної якості. Ці родовища ще мало

¹⁾ Мергель — глина, багата на вапну.

досліджені з кількісного боку, але можна думати, що вони можуть мати промислове значення, тим більше, що німецькі родовища Замлянда вже майже вичерпано, а на всесвітньому ринкові відчувається брак цього матеріалу.

В межах Київської округи є ще й інші корисні копалини (глауконіт, ітш.), але ж вони промислового значення поки що не мають.

З наведеного матеріалу видно, що мінеральна сировина Київської округи може бути джерелом для індустріалізації країни в широкому масштабі).

Я. Якуша.

Кустарне креселочне виробництво в Малині на Коростенщині.

Природні умови (Полісся) і зручне географічне положення (недалеко Києва, при залізниці Київ — Коростень), з одного боку, та соціально-економічні передумови (дешева робоча сила в густо населених місцевостях) з другого, зробили місто Малині з початку XX віку центром виробництва гнутих меблів¹⁾.

Виробництво це на Поліссі порівняючи молодше — ледве нараховує 60 років. Розпочалося воно касамперед у губерніяльному центрі Волині, в Житомирі, а 70 роках минулого століття і під кінець XIX в. об'єднувало на різних своїх підприємствах (палочкини, в парі й на самих фабриках) до 700 кустарів.

Географічне положення Житомира (далеко від головних лісових багатств, незручні шляхи — вузькоколіїна залізниця) примусили спритливіших і енергійніших кустарів шукати для цього виробництва іншого центру, і таким осередком став Малині. Доставка дюжини готових виробів з Малині до Києва залізницею коштувала то 50 коп. дешевше, ніж із Житомира, та доставка сировинного матеріалу була дешевша за 1-1½ крб., а коли взяти на увагу що пересічко за місяць сама звичайна майстерня на 30-50 робітників виготовляє 300-400 дюжин стільців, то і на цьому був великий зиск. Тож і не диво, що Малині

¹⁾ Поданий матеріал робить підсумок вивченого вже про Київську округу Річ міста, що ще в широке поле для краєзнавчої-дослідника в цій галузі для дальшого всебічного дослідження як уже означення так і ще не означених моментів так природних, як рівно й економічних. Ред.

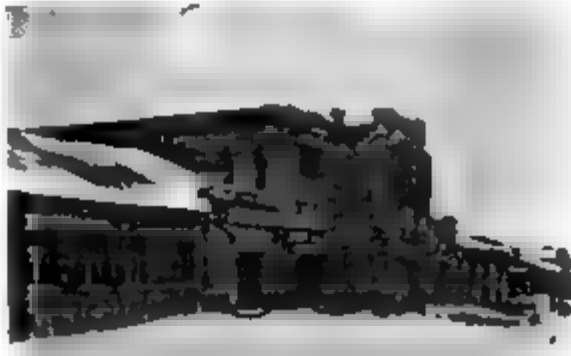
²⁾ Окрім закордонних так званих «візантійських» меблів, у межах старої Російської імперії славилася своїми креселочними виробами добре механізована Радомська фабрика фірми Тонке і Кох у Польщі. Але вже в ті часи кустарі виробляють кресла як вишко конкурували з фабричними й своєю добротистю й, головне, дешевшою ціною.

Один з піонерів фундації цього виробництва в Малині, Шкурятівський Давид Ісаківич, зазначає, що до війни Малинські кресла знаходили збут у самих Радомі, бо дюжина кустарних стільців коштувала 12-13 крб., тоді як фабричні — 20-25 крб.

Після ліквідації Біло-польської авантюри, з переходом до ширшого будівництва воєни почала відливати й розвиватися лавою на заповіді промисловості, набувши лише нових організаційних форм, перетворюючись артільного виробництва, і за 10 років Радянської влади креселочне виробництво Малишани не тільки догало, а й перебіч шню набагато довший: норми Більше того, як бачимо далі, саме ви робництво поволі машинізується.

Тепер чимало креселочних майстерень, фабрик ніється в новому місті Правобережного Полісся Коростені. Ще більше ніж звикли в

у старих місцевостях: Мелешки, Чоловицькі в самому Малині. В останньому, опису добре обладнаної фабрики Корост. Міс. Пром'у (колишня Шхуратівського) маємо ще до десятка інших артільних об'єктів (Прогрес Світ Груд, Вигода, Економія + днава, Сонце Виробник тощо), що існують або лише нап в фабриці парня, або самі креселки, з пересічним на полі. А числом робітників 25—35 ч.

Новий будинок креселочних фабрик Коростенщини — місцевості

І, намі, між ними, історія найстарішого заводу що й тепер є одним з найкращих і найвищих економічно. Довіряючи словам техніка, т. Нудьміна, подано стисло (літописно, такі моменти з цієї історії).

1909 р. ця фабрика переходить до відділу Наргосподарства Малинського р., Радомисльського повіту (1920 рік) в дал. дин. А в 1926 Топ. а 1921 Київ. Тіс Ком. (1922 Київ) як За весь цей час на фабриці працювало 20—35 робітників на маленький набог. Виробляла щонай менше потрібний товар, на який тільки й був попиту — не тільки для друкарських машинок. Мало виробляло для виробництва і від безпосереднього догляду держави (1921). Лише з остаточною передачею заводу в руки артілі безробітних Комбобез) виробництво стало на певний сталий економічний ґрунт і з того часу за наступні 3—5 років фабрика на придбала димуна, механічне устаткування, забудувала новий будівельний майже всю свою територію збільшуючи весь час шаліше щорічно і число штатних робітників (40—60—80—100) і саму продукцію: 12—15—23 дм. на день.

Тепер (1928 р. вересень) фабрика має зарібок 140 штати робітників та 1 : 20 нештатним з середньою продукцією 25 дюжми в день. А ще на 1929 р. намічено довести число робітників до 130 з виробом 50 дюж в день з механізацією деяких процесів. Нюкимо за 1928 рік механізовано такі процеси обробки дерева, а саме:

1. *Цирки* — ріжуться, палуються, обточуються і шпентуються

2. *Полутяжки* — проходять шатром, де округляються, а далі, після гнутації, ще в рамальському

3. *Пробор* — так само, як полутяжки

4. *Лакотники* — розрізуються і шпентуються.

5. *Калани* — проходять через ленточну шліку, рамаль-шатром і заклеюються.

6. *Передні ножки* — обточуються на токарному станкові

Лише *палки* обробляють ще вручну

Як бачимо, механізовано дуже незначну частину окремих процесів, залишилося ще чимало надто трудних процесів, що вимагають масшперед великої міазової сили. Але й ця проба скоро знайде собі послідоникки

Сутевих змін у цьому виробництві, ніхто не вимагає чи що опріч згаданої машинизації,

за ці роки не сталося. Понки що креселочна кустарна промисловість де виготовлялися здавна стемками не маючи ще мабуть відповідних економ чина стимулів до раціоналізації та удосконалення самих способів, шарадді і процесів виробництва. Навіть з зовнішньому вигляді креселок повторюються лише стародавні зразки і форми, більше того — фасонів вони нема з сортів креселок поменшало. Сама продукція виробництва обмежується лише одними креселками, тоді як раніше виготовлялися, правда в незначній пропоруш, й дитячі стільці по 40 дюж при вересічю — 100 дюж. креселок на рік

Продавалися Малісськ: креселки і взагалі шупи меблі далеко поза шемами свої: округи. Знали їх і в царстві Польському (Лодзь, Варшава та майже всі губерські міста), в дом вони були і на ринках (Прибалтики та Фінляндія, довозили навіть на Шрал і Кавказ

Тепер головними покупцями нашої креселочної промисловости і замовцями є Сибір, Шрал і також Кавказ, дарма що под би фабрики

Механізована обточка палки

гнутих меблів державного значіння а вже в Пензі, Харкові (Смородни), Самарі, Москві, Казані, Свердловському, а про мустар: зкладає й говорить довго.

Чималою перешкодою до удосконалення цього виробництва являло стоїть і велика ціна на дюжинну креселок — до 50-60 карб., тоді як до війни дюжинна коштувала 12—15 карб.

Такий зріст ціни зумовлюють не тільки збільшення плати за роботу силу, а головне дорожчею на підсоби сировини та матеріалів. Деякі частинки для стільця і матеріалів, потрібні в процесі обробки, доводиться привозити звідкись. Так (диктові) форірові сидіння і спинки, що вистачала Білорусь (Борисов, Ново-Борисов) колись 80 коп за дюж, тепер просять ту саму дюжину за 3 карб.

Полтуру, що можна було доставати раніш за 6 карб. нуд, тепер трудно знайти і за 50 карб. Ще гірше з анліновими фарбами, що їх було тепер 7—8 карб. проти 30 х 8 і 1 карб. довоєнних.

Проте здешевити продукцію не лише віддалена мета, а й чергове невідкладне життєве завдання на ближчі роки, чого й можна досягти повільною машинізацією усіх видів і процесів виробництва.

Навірня також потреба і вистачити культурніших, вихованих і колективізмів, оскільки майстрів через підпоядані профспілки деревообробників. І, можливо, також удешевити виробництво підложки, чимале й доцільне використання деревинних покладів стружків, шепок, терся та інш., що дотепер марно гниє та ще й завдає як сміття, нормальній роботі. Адже ж з дерева вже в Карелі широко роблять нап.р., то чи не можна щось подібного придумати і для покладів від деревообробного виробництва взагалі, і при кресельному зокрема, бо на дерево як й не такі багаті, щоб розкидатися таким догошованим матеріалом. До того ж і напірня в Малині під боком.

М. Косовський

Чому селянські засіви були дуже засмічені „рогачкою“ (SGRIMBUUM SOPHIA) в 1927 році.

(З опросу селян дослідників Херсонщини).

В цьому році по всій Херсонській окрузі спостерігалася надзвичайно велика засміченість засівів озимої пшениці: сорняками, переважно з сімейства хрестоцвітних рогачкою, гулявником т. ін.

Ці бур'яни дуже були розповсюджені, а у деяких місцях не було видно озимих засівів: на полі переважно була „рогачка“. Цимово в х значить, що велика засміченість лан в цілих сорняками спостерігалася переважно на озимих, своєчасно посіяних по частині парів.

Види пристосування Херсонської Дослідної станції опросили селян дослідників (більш як 132 господарства) шляхом розпиту на

мєда спеціальної анкети. Одержаний матеріал дає можливість акцентувати характер розповсюдження „рогачки” й освітлити причини великої засміченості озимих засівів у цьому році. З опросу селян виявилось, що „рогачка” переважно була розповсюджена на м'яких, давно ораних землях (70% показань) і частково на недавно ораних перелогах (33% показань). Подана таблиця № 1 показує ступінь розповсюдження „рогачки” як по різних видах пара, так і при різних часах засіву.

Таблиця № 1

Ступінь розповсюдження „рогачки” в 0,00/100	По якому пару посіма оз. пшениця					Час засіву озимини				
	По чорному пару	По ранньому пару	По червоному пару	По просапному пару	По луштовці	Середній місяць	С початку вересня	В середній вересня	В жовтні	В середній жовтня
По Херсонській об.	30% ₁₀	28% ₁₀	50% ₁₀	14% ₁₀	20% ₁₀	16% ₁₀	30% ₁₀	38% ₁₀	12% ₁₀	4% ₁₀

В додаток до цієї таблиці треба ще сказати, що чисті пари не в достатній мірі старанно оброблялись у весняно-літній період. За показанням селян-досвідників ми помічаємо таку картину:

Пар був гарно оброблений	15% ₁₀	показань
„ недостатньо гарно оброблений	57 „	„
„ погано оброблений	28 „	„

З таблиці № 1 можна бачити, що найбільший % засмічених „рогачкою” озимих падає на середній засів по чорному й ранньому парах. По пізніх парах, просапних і навіть по луштовці „рогачка” була менше розповсюджена. Це явище пояснюється тим, що на чистих парах, не завжади старанно й акуратно оброблених, створилися сприятливі обставини для розвитку озимих форм сорняків, які весною через холодні погодні умови були почалися, краще й швидше розвивалися, ніж озима пшениця, що через погоду відстала в рості. Ці бур'яни, які не потребують тепла, продовжували свій розвиток, обгачаючи в рості озиму пшеницю. На засівах по луштовці, а також по пізніх парах і по просапних сорняки з осени мали гірші умови розвитку й тому дали менше число сходів, як на ранніх чорних парах, тому й було їх менше, рівняючи з ранніми парами.

Велике значення в засміченості засівів оз. пшениці має також і час засіву. „Рогачкою” в більшості випадків засмічені були озими, що їх засів було проведено в середній вересня. На ранніх засівах, де була озимина вже більше розкущилася, сходів сорняків притягувались озимною дерешкою й не могли розвинути в великій кількості.

Після застигнення переважно по просіяних талом в малій кількості засмічено „рогачкою“ бо при низькому застигненні попередньою передзасівкою обробкою було значенно розетин сорняків.

Цікаво відзначити, що, рогачка була розповсюджена на тлі лаваз, де озимі чергувалися з ярми, з парови й з просіяними, а також на тлі лаваз, де безпосередньо була культура колосових лаваз і тільки в останньому році було заведено пар.

На питання які засіви було раніше на тому класі, який реєстр, відчас опросу, засмічено „рогачкою“ ¹⁾ — селяни досвідченими дають такі відповіді:

- 1) 2, 4, 6 років не було а в останній році по 100% засмічено на парі (7, 100%);
- 2) Засіви озимі лавазі (3 - 4 р.) і просіяні 17%;
- 3) Чергування озимі лавазі — ярми парові просіяні 29%;
- 4) Чергування по лавазі — пар 11%;
- 5) Безпосередні засіви озимі лавазі — ярми колосові 20%.

Учаски, де озимі лавазі чергувалися з чистими ярми та просіяними в цей шостипільний період найчастіше в значно меншій мірі було засмічено „рогачкою“ 52% з чого опитаних господарів вимагали заходів боротьби з „рогачкою“ Ці заходи полягали в осінньому та весняному волоченні озимих лаваз. За спостереженнями дослідників заходів ш в більшості випадків значного ефекту не давали. Радикальними заходами селяни досвідчені вважають ручну полку вже гарно розвинених бур'янів.

На Херсонській с-г Дослідній Станції озимі лавазі по чистих та парових були майже чисті від бур'янів. Рівночасно селянські дітки в нивах Херсонської Дослідної Станції та нивах на узлізях урою цього року необхідно додати, що селянські дітки, що мали в руці запаси величезної кількості насіння бур'янів, при незначній, поганій, невчасній та несвочасній обробці пара і при кінючому роботі лавазі завжди можуть бути озолені масовим ожиданням з'являються тлі або інші бур'яни, у залежності від метеорологічних умов року. З цього випливає що тільки там, де ведеться правильне чергування с-г культур, де заведено правильні, сівозміни, просіяні культури, де вжито вугується масова техніка, де польові с-г роботи виконуються старанно, акуратно і своєчасно, при наявній в густоті овсюгу та своєчасному догляді за засівом тільки там забезпечується нормальний розвиток с-г рослин в тому тільки за такою комплексу господарювання досягається дійсно значення чистоти селянських лаваз бур'янами ²⁾.

¹⁾ По окремих роках 1926, 25, 24, 23, 22 та 21

²⁾ Тодішні поточні господарювання саме досліджує Херсонська Дослідна Станція.

В діють різні говори. Річка Рось на території цієї округи є мовою неюди мовою перекладними й на південь говорами південно-східними. На межі між північними мовами частково співіснують окремі елементи, що нагадують деякі риси південно-західних говорів. Така риса є елементи з різних говорів, не враховуючи можливого дрібнення говору Білоцерківщини на відмінності особливостями чи го фонетичного, чи морфологічного складу уже відчуватися навіть при неглибокому вивченні діалектних форм накреслений елементарний поділ мовного обшару приналежати до адміністративної карти Білоцерківської округи, то можна грубо розмежувати райони, орієнтуючись на приклад мови в Рось. Райони Білоцерківський, Рокитнянський, Марошківський, Уманський, Ірпінський, В. Подільський, Комарівський, Поневиський й Корніївський належатимуть до групи так званих перших мов говорів з більшою домішкою елементів з північ. Це північні райони мовної округи. А південні: Таращанський, Київотський, Млинівський, Юзівський, Ставишанський, Пирогівський, Гетіківський, Володарський та Савицький до південно-східної групи говорів. З мовою вельми, яку можна раніше не беремо до уваги поділу територій деякі райони в Росію, зокрема Рось протікає через Білоцерківський район і Звинтківський, Юзівський, Володарський то що до величезної відстані від бач од корити річки Росі не маємо на районі дачити-вими в районі Савицькому на шені з Гетіківським, можна обачити немалі північні в говірці (лексика та фонетика) не більше сусідство з південно-західною групою говорів.

Не поділяючи основних діалектно-вхідних між північними, південними, північними та перекладними говорами, маємо віднести певне твердження про те, що відданню діалектної цільності, об'єднанню сукупності діалектичних мовних форм мають говори, віднесені до північного варієнту й південно-західного (південно-східні говори становлять північну форму, що виникла на грунті старіших південно-західних говорів). Перекладні говори що складають значущу частину в їх об'єкті у себе то перевагу північних говорів, то південних, як наприклад так і східні. Окремі фонетичні й морфологічні риси з різних мовних форм Білоцерківщини припускають можливість віднести до певних діалектичних в різних пунктах в Ц. без певної систематизації та узагальнення, але не дозволяють акцентувати уваги говором наступних пунктів.

Дотримуючись загальної розподілу адміністративних районів Білоцерківщини, відзначу загальні характеристики особливості, не відзначаючи наявності деяких рис дрібнішого говору мови, навіть, навіть, навіть окремих рис різних говорів двох сусідніх сіл. Загальними рисами графічної збіжки відзначу широкі діалектичні в говірках.

Тимчасово фонетичні й морфологічні риси з мови наступних районів Білоцерківщини такі:

Послідовно тверда мовна сирінь „р“—носар, багатир, прала, цюпала й прала білгузу, жорд, бура, курча, радна,

рабий собаке, ідіть прямо. Правда, в Узині й селах Узинського району спостерігали змигшення „р“—буряк, бура (р—м'яке)... Виводі зустрічається змиз „р“ на „л, в, н“ у словах лямар, хлябрий, мекрут то-що.

Неваголошене „е“ в словах прорізно наближається до „и“ —висле-лиш, виляккий, спльбуд, бпру“—

Звуки „ш“, „ж“, „т“, „з“, „с“ перед „і“ змиоляються говірками твердо: дім; (д-тверде) діло, носів, возів, дідів.

Звуки „г“, „к“, „х“ тверді перед голосівками, навіть перед „і“—хїба (х-тверде), кішки, гірко...

Між двома голосівками певні шепелестові подвоюються в словах речинникових сер. р. йничються на „я“—тканин, клоччя, спадця, життя й т. п.

Звук „т“ після „с“ в деяких словах переходить в „ц“—тісць, тесць, сїця то-що.

В морфології маємо:

Давалим їдм. оди речин тол. р. закінчення „ов“—сві,—сві* чоловікові Васи́леві, згодісві. Закінчення прикметників жок. р. дав. і місц. оди.—„і“—рідні сестрі. бкиті дорозі; займенник 3 ос. „ми́ке, ми́кі—міні“ Початкова форма дієслова—ходить, робить (ть). Форма 3 ос тепер. часу оди. в словах дієзміни на „ви носі, ходе, любе, робе“ Майбутній час має форму дєсбільшого. „ліду ще“, та „ось буду йти“ (с Кислівка, Степок, Кішоватськ р також в селах інших півден. районів).

В Тетіївському районі (с Михайлівка) виразно виступає особливість для південних районів, а саме 3 ос. дієсл. оди „вія ходит робит“.

Як окреме цікаве явище хочу відікрити винову в с. Янишівці та Поляковичому хуторі, Станіщ. р., слова „киринци“, де новий голосозвук у першому складі на місці колишнього глухого стоїть перед „р“, як і в деяких далеких західних говірках, тоді коли в більшості півд. східних говірок цей голосозвук стоїть позах „р“—„кри-ниця“ таку ж винову цього слова, як зауважили студенти педтехнікуму, люди можна почути в с. Королівці, Корницького р.

В селах Сквирського р., що межують з Бердичаською окр. в напрямку до с. Баламутівки де-де можна натрапити нові, порівнюючи, явища, що частково наближають до ознак західних говірок з вирапленням продинокних лексичних запозачень. Так, відсутність у винові слів сер. р. здовження шепелестових звуків. Виниоляється: вісітя, зля, насіня. Часто вип'ячується звук „і“ брїдня, піріпілка то-що. Виступає ширше, ніж на півдні округи, „л“ (ерепієсит): здоровля, жабляччї, деревляний.

Звук „р“ твердий і не переходить в інші звуки, що бачили в попередніх районах. У врижк. імен. відм. множ. виразно має „і“—ио-

лоді, багаті. Тут же іноді спостерігається рухливість наголошу, особливо памітно, в дієсловах: „ходжу, ходи, хажу. несемо, була, були“ З ос одні наближаються до тверд. вимови „стоїт, він ходит“ Переважають у вимові прикметників тверді закінчення „людський, плотинський“, з'являються поруч з займен. „цей, ця, це—сей, ся, се“

Після запису двох із Сквирною такої вимови, вимовити з'являється думка про чимість там впливу говірок, що являлись раніше західними.

В населених пунктах вище р. Росі та Б. Церківщині спостерігати можна значнішу невизначеність в діалектичних явищах, більшу домішку різних фонетичних морфологічних елементів. Прикладом, Кориньський р. що межує з другою округою—це буде один з північних районів Б.-Церківщини. Тут цікаві звукові зміни треба підкреслити такі: звуки „и, а, т, з, с“ через „і“ вимовляються подвійно—і твердо й м'яко. синів, (и-тверде), синів (и-м'яке), братів-братів. звук „с“ перед „к, м, п, т“ чергується зі звуком „ш“ спича-шпича, шмалити-шмалити, шмаркати-шмаркати, скло-шикло і інш. Так само невизначеність чергування звуків „ж“ і „з“ в деяких словах „жидізо жидізо, жидуть жидуть“ і т. в. Тотожні явище з звуками „с“ і „т“ тесця-тестя, кість кість, сніг-стіг. Тут же нестале чергування звуків „р“ „и“, „и“ шекрут рекрут, хабрий-хабрий. В кінцевих складах „р“ переважно твердо вимовляється: лікар, писар, зора. Замість „і“ іноді виступають звуки „а“, „и“—здоровий, мисо, сніг. Ненаголошені „с“ переходять послідовно в „и“ виско, виселий, сико, биру.

З сталіших морфологічних моментів можна спостерігати в цих районах такі: дав. відм. одні. речив. чол. р.—чоловіку, вчителю, брату—т. в. що рідко трапляється в південній частині округ. У речив. сер. р. зловження певної шестістки між голосними проривно чується, як і в попередніх районах, але кінцівка губить виразність „и“ і навіть адак як „с“, щоб то наближалось до першопочаткового походження, а саме зілля, василья, шматте й т. в. Форми прикметн. в дав. і місц. одні. ж. р. мають: добрі сестрі, гарні хустці у множині стягнене, архаїстичне закінчення „добри, гарні, великі“

Займенник і злучник „шо“ вимовляється як „шо“ Вимова й наголос у дієсловах тепер ч. хожу, вожу з ос одні. ходити, зодити, робити правописне закінчення, що протиставляло аналогічним формам дієслова раніше згаданих районів.

Ум'яцених прикладів досить, щоб узяти домішку, конгломерат елементів з різних говірок.

Центральна частина Б. Церківщини, а саме: Б.-Церківський, Рокишняський, Миронівський та В. Половецький р. р. майже найбільше втягують у мову різних особливостей та відмін: ненаголошене „с“ пересічно дає „и“ „сильбуд, сила, шв віду“, ненаголошене „и“ заховується—„бильня, високий“ Застає закінчення прикметників

(обидві його форми (стативнема й часом хлосивнема) добрі добрі і сині сині).

Звуки „н“, „л“, „т“, „з“, „с“ перед „і“ змінюються переважно нікко „бряті (іт-няк), сині (іт-няк), на березі (іт-няк).

Вип'ячується „з“ замість „ч“ в діалектах — ларчується, рахується.

Польська мовна діалект: „должу й колю“ Початкова форма переважно на „ть“ майбутній час „холодиму, буду холодити й ліду“ мавши від займен 3 ос. ж. р. „шо“ з „і“. Як окреме вище домішки діалектичних елементів, досить поширене, особливо серед селянської людності, що хоч декілька років перебувала в школі з російською мовною названня, можна відзначити неправильну форму 3 ос. одм. діалекта тепер ч. на „ть“ „ть“ він динеть, він будеть, сніваєть, ходеть (Б. Ц. і В. Полонський райони).

Так є загальні мовні риси на Білозерквщині, коли обшаруєм (специфіч) відмінні у мові окремих населених пунктів близьких до міста або сільських і в численних мисіях, що в одержав од деяких студентів Підтеплинську, можна було б збирати докладніші матеріали з мови окремих сіл, але це не дасть все таки докладної округової картини без дальшого докладного систематичного дослідження, тому що роботу доводитись одсунути до слушного часу.

Ця версія спроба опису загальних особливостей фонетичного й морфологічного складу в говірці Білозерквщини, значайно не може претендувати на повноту описання мовних чинів, безмоніковність та докладність.

Широка дилема цієї роботи — опису фонетичних та морфологічних чинів без сумніву вимагає глибокої проробки й перевірки вже зібраних і обраних матеріалів з задачею деяких загальні мовних фактів, дослідження, наприклад, таких питань, як от як з'явився той чи інший шматок звуку чи форма, які чинні закони в даній говірці, відокремлення й визначення говірок Білозерквщини за стилістичним та історичним висвітленням їх і т. інш.

Без сумніву надто трудно з різних причин досконалим збирати діалектичний матеріал. Отже ця стаття може бути прикладом того, що можуть зробити краєзнавці в такій актуальній і науково думатиній длянці, як вивчення живої мови.

С. Ян.

До історії грецької колонізації на Україні.

В зв'язку з 150-ми роковинами переселення греків з Криму на Одеське узбережжя.

Греків усього на Україні 104.666 ч.¹, з них у містах 10.763 і селад 93.903 (89,7%). Головна маса живе на узбережжі Одеського моря, а саме в Маріупольській окрузі 64.236 ч. (5.385 міського і 58.853 сільського населення) і в Сталінській 12.502 ч. (1.423 міськ. і 11.078 сільськ.) Отже разом у цих суміжних округах живе трохи не 93%, всього грецького, переважно сільського населення, УСРР Решта 6.827 ч. розворожено по інших округах, переважно в містах, а саме:

Округи	Разом	Міського	Сільського
Одеська	3.487	1.439	2.048
Артемівська	538	388	150
Харківська	800	470	330
Чернівецька	371	131	240
Закарпатська	373	323	50
Київська	304	294	10
Луганська	278	194	84

Отже, найкомпактнішу групу складають призовські греки², і їхня історія, звідоме, є історія греків в УСРР.

В травні 1924 р. було 150 років з часу переселення греків з Криму³, тому не зайвим було б хоча б коротко заглянути в історію призовських греків, яка є сторінкою ширшої історії колонізації в одні України.

Переселення царським урядом з Криму нібито для звільнення з від турецько-татарського гніту греків потрапили в ярмо руського царизму що було не легшим за турецьке. 149 років цього гніту і 11 років національної волі, що минули з того часу дають досить багатого матеріалу до розуміння всього значення національної політики російської влади в справі розвитку національних культур і зокрема грецької.

В наше завдання не входить докладний розгляд есмі історії переселення й життя греків в умовах царського ладу. Це завдання дослідників, яким доведеться проробити ще величезну роботу по збиранню сирового матеріалу й по висвітленню цілої низки окремих питань цієї історії. Ми ж хочемо зупинитися на найважливіш. вузлових епізодах з минулого греків, зробити скробу окригати соціально-політичний зміст переселення греків.

¹ Короткі підручки перекладу населення України 17 грудня, року 1926. ІКС УСРР Харків. 1926.

² Там же, стор. 32.

³ До революції греки Маріупольщини й Сталінщини були по термі одича. Маріупольського повіту.

⁴ 21 травня 1775 р. було укладено „визвольного“ панау, що дав грекам землю для переселення на Одеське узбережжя.

Звичайно національний гніт заграв певну роль в справі переселення греків із Криму, але поза цим були глибші причини, що без висвітлення їх грецьке переселення не буде ясным.

Справа в тім, що уряд царської Росії з другої половини XVIII в. виявляв великий інтерес до берегів Чорного моря. З того став зрозумілим, що уряд Катерини найменше керувався метою „порятунку“ греків і не тому переманивали їх з Криму на береги Озівського моря. Це був лише один із багатьох стратегічних маневрів, один з пунктів „серйознішої“ програми поміщицького уряду Нихід греків з Криму ослаблював економічну, а почасти й політичну силу татар і турків і тим полегшував розв'язання завдання завоювання кримом берегів Чорного моря, що так потрібні були для експорту поміщицького дуба. І цілком вірно говорить історики Маріуполя, що завоюванню Криму „заважали тільки величезні простори Новоросії: вони були пустельні, ніким не заселені і руське військо, навіть як випадок перемоги над Кримським ханом, завжди могло бути вирізане від Росії й знищене“¹⁾.

В домі, як жорстоко Катерина II розправилася з вільними козацтвам. Знищивши 1775 р. Січ і виселивши заторожив з степу, уряд зусилля також подбати за те, щоб на спустілих просторах надійшли примиськи степів притягти якихось інших переселенців. XVIII і початок XIX в. в. повні гарячкової діяльності по колонізації „півдня Росії“ такими народами, як от болгар, серби, м'ячі греки й ін.

Отже ясно, в чому полягала суть нибі то „спічутливого“ ставлення царського уряду до важкої долі греків кримських. До того ж для за яснення задуманія планів „вищелення“ греків знайшлися сприятливі обставини в самім Криму.

Вже те, що за Кучук-Кайнардійським угодою 1774 р. Крим було проголошено незалежним від Турції й під протекторатом Росії, значно полегшувало можливість впливати на хана Шадін Гірея й добути його згоду на вивід греків із Криму. Крім того серед самих греків знайшлися групи, що для них вихід був вигідний і що через їх тому можна було впливати й на маси в бажанім напрямку. А низка фактів говорить за те, що греків у масі не так то легко було вивести з Криму в безлюдну невідому пустельну країну (Новоросію). Особливо неслучайно було переселити найбагатшу частину греків, а що такі були, за це говорить хоча б такі дані: „в проханні 184. р. уряду греки зазначали, що вони мали будинки, крамниці, водяні млини, виноградні й фруктові сади й сивкоси“²⁾. „Підчас виходу з Криму взяв (Суво-

Пічник грецького султану в Маріуполі.

¹⁾ „Маріуполь и его окрестности“, стр. 14

²⁾ Там же, стр. 14

царському урядові довелось шукати й інших шляхів, тому то в закондавчій акції, що її видав уряд про грецьких переселенців, ми знаходимо цілу низку досить значних економічних і політичних відношень грецькому населенню.

21 травня 1779 р. було видано „всечайний указ“ що виключає кривавий стан грецьких переселенців. Відомий і ним в пам'яті старші покоління греків від назвою „аррес-лет“ (од „примлети“) Цей указ надає грекам такі права:

1 „Так для поселення землі... вышедшим из Крыма грекам для поселения и построения особо из города отрезать им даруги под каждую деревню при числе дворов меньше 300 до 2000 десятин с елшанками. город не переименовать Мариуполь. а все те жалованья грекам землі... имеют составлять Мариупольский уезд“

2 „Так землѣишю административную управу... суд и расправу и все внутреннюю полицію иметь. выбираемыми на все же во волюным голосом печальниками“ Звичайно, царський уряд не ми замислює грецькі села без урядовців, отже до цього пункту додано: „в селах же и деревнях для защиты во всех нужных случаях определяются особые урядники из российских“

3 Висьшній привилегію, що надавали грекам од рекрутчини, от дало же на волю рекрут уволюватися як хоча, разве кто сам в службу нашу пожелает“.

4 Низку інших привилегій як от — доволі рабаних, в дачі селянства вичаю в пользу и выгоду всего общества“ без податку злищати всіх од податків служб на 10 років, після цього терміну кабарови платять на землі, що її належить повинну по 30 дес. по 5 коп. в десятин в рік.

Крім того грекам даво було вишгом терміну для зняття шлого повинту в 741.384 дес і 225 с землі. Після шго терміну в римські землі було роздано іншим переселенцям (в 1821 р. т а царськими артикулами, в 1822 24 вишгом мисловити, в 40-х роках царськими колоністам т ін.).

Всі ці привилегії грекам повсемірно тили, що перш до все царський уряд примушений був (ти по ш кроки умовами внутрішнього стану держави становили уряду Катерини, особливо в перше десятиліття в царювання, було досить ласке через буйні й численні селянські розрухи, що мислилися повстанням (Пугачов). По друге, що політика „примущества“ грекам з боку царського уряду повсемірно в великих недоволях серед переселенців і боротьбою за повернення в Крим (і мисловити, що ми про них уже знадували, і що особливо гостро відбули були 1804 р. саме близьотися з часом видання ними законів на користь греків. Спочатку (Парво І а далі 29 грудня 8) р. Олександр І підтвердили права, що її греки одержали за грамотою Катерини. А 1807 р. Мариуполь і 23 грецькі села відокремлено в

спириту таку жорстку боротьбу і в ній почався діяти грешкий суд і суд цей справив самостійно, грешку упродовж що поширювалася своєю експансією тільки на грешні, демонструвала функції адміністративні, потім же в суді. Образи цей суд з 4 осіб голова і 3 члени, на 1 році на верховній гідності універсальності міста й грешани селища (то і представники від поміщиків), але уряд брав, щоб мати своїх агентів у ній суду тому й призначав секретарів (стрільцю) й столоначальників з різних Катеринослав (і в ньому й треба чекати від царського уряду, готову не виниклих випадків, тому як його головні, уряд призначав з 1-го й Катеринослав. секретарів, що мали стріляти що має прокурорські права).

Крім того, в цій формі уряд виконував обов'язки права грешного суду наслідуючи в ньому Маріупольським руським установам, але грешні проти нього дуже боролися. Там вони бачили, що в добування 2 март 1864 р. ввирити функції галузі установ, як от великий грешкий суд упродовж благочинств, повноважень канцелярства і потім же упродовж з градоначальником на чолі що виконав деякий час виконав з грешкими судами.

Річ ясна, що всі ці досить великі політичні справи передусім викладали тільки і тільки були бурхливим існуванням і великим чого-то, що викликало і складу суду найбільший вплив у цьому місті наслідуючи міста Маріупольського то і в ньому і в ньому суд виконав перш за все оригінальним інтересом різних буржуазних порадливо вплив бо призначив особливий секретарів розширення торгів і росту торгів з великим буржуазом. Велику роль в цьому гравало право грешні відновити єдиність в ньому Маріуполь і воно виконало історичну національність, це право дуже допомогло грешному купецтву відновити монополізацію з російськими купцями і в ньому місті росіяни й інші почали селитися в Маріуполь торговельна монополізація розгорілася у великій розширенні.

Печатка Маріупольського
суду (1864—1865)

Річ ясна, що всі ці досить великі політичні справи передусім викладали тільки і тільки були бурхливим існуванням і великим чого-то, що викликало і складу суду найбільший вплив у цьому місті наслідуючи міста Маріупольського то і в ньому і в ньому суд виконав перш за все оригінальним інтересом різних буржуазних порадливо вплив бо призначив особливий секретарів розширення торгів і росту торгів з великим буржуазом. Велику роль в цьому гравало право грешні відновити єдиність в ньому Маріуполь і воно виконало історичну національність, це право дуже допомогло грешному купецтву відновити монополізацію з російськими купцями і в ньому місті росіяни й інші почали селитися в Маріуполь торговельна монополізація розгорілася у великій розширенні.

Маріупольський уряд виконав перш за все оригінальним інтересом різних буржуазних порадливо вплив бо призначив особливий секретарів розширення торгів і росту торгів з великим буржуазом. Велику роль в цьому гравало право грешні відновити єдиність в ньому Маріуполь і воно виконало історичну національність, це право дуже допомогло грешному купецтву відновити монополізацію з російськими купцями і в ньому місті росіяни й інші почали селитися в Маріуполь торговельна монополізація розгорілася у великій розширенні.

Річ ясна, що всі ці досить великі політичні справи передусім викладали тільки і тільки були бурхливим існуванням і великим чого-то, що викликало і складу суду найбільший вплив у цьому місті наслідуючи міста Маріупольського то і в ньому і в ньому суд виконав перш за все оригінальним інтересом різних буржуазних порадливо вплив бо призначив особливий секретарів розширення торгів і росту торгів з великим буржуазом.

Греки обурювалися з того, що примельки відкривали в місті крамниці і являлися в торгівлі небезпечними конкурентами).

В згаданій книжці Каменського знаходимо скарпу Оріхівського Зі-ляди купця Поддубня, що торгував чаєм, дьогтем, салом і т. ін., на греків купців. „в місті Маріуполі окреме грецьке управління, каторжні грецькі порядки, прокляте грецьке царство“ і т. ін. Це було в 60-х роках XIX в., отже ще і в 70-80-х роках греки користувалися великою владою в розвитку торгу, майже не знаючи довгий час конкуренції з боку купців інших національностей. Ось чому розвивалися грецька торговельна буржуазія добивалася зменшення перешкод у політичній самостійності, звідки ж б. ц. перешкоди не походили.

Залишаючи свою національну волю від обмежень з боку царського уряду грецькі купці одночасно дбали збільшити грецьке самоуправління від впливу митрополита Ісидора. Як то ми зазначали раніше, Ісидор більше займався не церковними, а політичними справами. Він керував переселеннями не одновольовий від утручання в цивільні справи і в дальшому). В скорім часі почали виникати неготи поміж ним і грецьким сузом, що переходили (може в гостру персональну ворожнечу⁴⁾). Хоча буржуазні історики силкуються виставити Ісидора за оборонця грецької бідноти, казучи, що незадоволені були проти нього тільки заможніші, які не хотіли переселятися з Криму хочали підтримати вплив над простим народом з метою його експлуатації⁵⁾, річ ясна, що ворожнеча поміж грецьким купецтвом і його оріаном — судом і митрополитом з основи була, перш за все виявлення боротьби двох економічних груп, торговельної буржуазії і церковної групи, також досить заможної, з головною лачасті тем торговельної (ми вже згадували за те, що митрополит мав крамниці), боротьби за право визиску грецької бідноти. Отже грецька буржуазія розвивалася й митрополит в боротьбі з одного боку проти конкуренції інших національностей і царяку а з другого проти церковної групи, що її голова, Ісидор, проводив угодовську що-до уряду політику.

На початку 2-ї половини XIX в. зміцніла остаточно централізована бюрократизована влада царського уряду. Сильним натиск національного грецького руху підчас ще не зміцнілої царської влади давав грекам підтвердження даних прав, наданих їм грамотою Катерини, стільки

1) Крім греків до інших націй давати перевагу не хотіли нікому, а не тільки грекам, як писавши донос на престо не отримав. („Мислитель и его свирепости“ стр. 34) Зокремично греки користувалися цим правом дуже довгий час аж до виходу грамоти Катерини про грамоти. Тільки 30 березня 1876 р. царським указом що до заводів єдинок в Маріуполі не грецькі але ще без національного грецького впливу.

2) Каменський. Митрополит одного часу стр. 79.

3) перша грамота Катерини з 9 березня 1794 р. коли ще рідки були в Криму була проголошена митрополиту Ісидору вимагала йому управління над душовною частинию релігійно-визначала йому утримання в 30000 рубль на рік „Маріуполь“ стр. 2.

4) „Митрополит“ писавши на свій дач Голубовичу Х. Я побачивши в цьому майбутній неможливість у діях митрополита, міфова влада, домішав оговорку і звинувачував („Маріуполь“ стр. 101).

5) Маріуполь. Протоколи, ст. 44.

ажі з 60-х років царський уряд розпочинає систематично відбирати всі ці права і привілеї Починається період ліквідації грецьких привілеїв.

Вже 1857 р. видали наказ, що дозволяв у місті Маріуполі селитися не грекам Це був перший удар по інтересах грецької буржуазії, що в дальшому відбився й на інтересах всієї грецької національності Наступ на грецькі права йде поволом, але впевненими кроками Через десять років, 1869 р., касується грецький суд, а натомість організується земство Маріупольської округи А 1873 р. зникається і сама грецька округу а земство входить у жемство новоутвореного Маріупольського повіта. Таким чином, цими рішучими заходами уряду було покладено край політичній самостійності греків, і з цього часу їх що-далі дуже затискують лещата царизма.

1874 р. вводиться закон, що вивчає ще один великий привілей, який знімав греків од військової служби Трохи не сто років користувалися греки з цього привілеєм і не дивно, що зникнення його зробило величезне враження на широкі маси грецького населення, велике було розлючення з думкою про волю від царського військового ярма, не дурно в цей період у народ склалася суниця пісня „*taia ta deklarende*“ тобто „п'ятнадцятого березня“ терм. коли вперше 1874 р. почали притягати й грецьких селян до військової повинності Пляч залунав тоді по всіх грецьких селах, пісню цю промучала маче останній акорд над зниклими національними свободами

Ліквідацію грецьких привілеїв удався царському урядові пересті досить легко Це травилось не тільки тому що на 60-ті роки уряд дуже зміцнів, а й тому, що політика привілеїв не була без нісї як в. корисних і для самого уряду ця політика мала наслідком утворення цілком сформованої грецької буржуазії (випустків й куркульства) і досить чітку диференціацію грецького населення, тим самим дала урядові певний ґрунт заможнішу групу що на ній особливо рідко вже зникнення привілеїв відбитися не могло що, таким чином, на цей уряд ніг спертися, перешкоди реформам. Тому зникнення національних прав не викликало активного обурення і серед ширших мас грецького населення Велику роль відігравав процес асиміляції який завжди прозодить серед буржуазії дрібних національностей досить легко, отже русифікація серед грецької буржуазії особливого опору не зустріла, особливо після 60-х років, коли ця буржуазія використала русифікацію, як одне з знарядь для виниксу темної незможної маси грецького селянства і міщанства, покладаючи тим уряду русифікуювати решту грецького населення.

Вже в першій десятилітті грецького жемства царський уряд знаходив серед грецької буржуазії своїх прибічників, самовидцїв русифікації За приклад може бути Л. Ф. Казери і „смотрятель“ міської

1) Л. Ф. Казери „титулярний советник“, дворянин, власник двох будинків для нагони військ тут в Одеській губернії поштої, візира і фруктових садом плодощовної плантації з десяти тисяч дерев одного садибного саду двох десятків рібних садків („Маріуполь“ — стр. 173).

План м. Маріуполя, оснований в 1780 році греками

периферійної школи, відкритої в 70-х роках XIX в для грецького купецтва

Він уперто провадить боротьбу за те, «чтобы в подвележном мне училище как можно больше учились русскому языку» перешкоджає викладанню грецької мови, доносить начальству про те, «что в училище происходит беспорядки, главным виновником которых служит учитель греческого диалекта Харамундзя, подстреченный со стороны»¹⁾.

Грецька мисляла дума, в особі П. Голова Попова, бореться проти русифікації, не даючи припинити для російських класів дбати щоб, русские класы унагачити, так потому что в оных обучаются рсские дети так и потому что он (мислявий голова, Г. Н.) в русском языке не видит нужды»²⁾.

Зрештє багато десятиліть років провадив царському політику витиснення грецької мови з школи. Боротьба грецької мислякої думи за збереження П була без всяких наслідків. Царські політики добилися свого і на початку 70-х років відбуло, «за высылкою обонх учителей греческого языка и исключением новых преподавателей само собой прекратилось»³⁾.

Після 40-70-х років грецька буржуазія повільно прийняла русифікацію і зробила її одним із своїх завдань вплину на маси. З цього часу вона перестала бути напрямком боротьби за національні інтереси грецького населення.

Отже поставивши царизмом завдання витиснути грецьке населення з мислячої діяльності національного галу, було швидко вирішено на користь російської буржуазії. Завдання цьому після 40-70-х років полегшилося тиском юліційної преси (через російських мисляків начальників і урядників і в дальшому і на допомогою русифікаційної грецької буржуазії) на трудящіх грецьких маси. І на довгий час було задано національний рух серед греків. Ошукавши провадив грецькою буржуазією маса грецького населення лишалася забутим і нездатним самостійно провадити боротьбу за національне визволення. Але там, звичайно, могло бути тільки до певного часу.

1917 року перга грецькими масами знову стало питання за те як впершитися доля грецької національності. Грецька буржуазія ще раз зробила спробу одурити грецькі трудящі маси зашнути їх із правдивого шляху (після литовського перевороту, влітку 1917 р. грецька буржуазія організувалася в «Маринувський союз грецького народу» і під національним прапором хотів за досягти свої інтереси від більшовишми. Але на шість раз одурити маси не вдалося. Трудящі маси грецького селянства і грецьке робітництво прийняло до литовського перевороту який єдино правильно розв'язав грецьку проблему і остаточно розкривав грецьку національність.

¹⁾ З листа Калері Петелістоу («Маринувом...», стр. 173)

²⁾ Маринувом..., стр. 161

³⁾ Там же, стр. 164

ЖИТТЯ КРАЄЗНАВЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Зінов'ївська округа.

Початок краєзнавчої роботи по Зінов'ївщині припинився з початку листопада 1928 року Науково-дослідницьку роботу минул. року в межах округи продовжувало десять інтенсивів, але місцеве Краєзнавче Товариство втрачало, як раніше, себе повільно, вивалило. Дослідження головним чином переводилися прикладні з центральних міст, а в їхній праці по можливості брали участь співробітники Зінов'ївського Музею. *Більшість зібраного матеріалу вивезено за межі округи: або тимчасово, або назавжди.*

Зінов'ївський Округовий Музей розпочав свою дослідницьку роботу з кінця квітня минул. року, коли співробітник музею виїхав до с. Ковшуватого, Компаніївського р., де було обстежено низку могил, і від одного з громадян с. Півторки, Білоуса, було одержано краєзнавчі вистри до списку, а від інших — полібіність першої частини ілюмінної баби й вороню частину крим'яної зернистки.

В травні місяці були зроблені для виїзду до с. Алмонки й Ново-Олександрівки, у вересні селі було обстежено зруйновані селянські вишадково-вирітні підлоги орляни на галясові спорудження (з огляду на значну зруйнованість дослідження не було дозволено до них — там же було похоронено оглядання на три пісковики, що в них часті трапляються вишадкові стародавні рослини.

Після виїзду до с. Ново-Олександрівки було обстежено випадково відкритий селянами (копавши яма) хід під могилою поблизу ст. Медерова. Пана. Зелени. В червні місяці було зроблено виїзди до с. Крамарова (Артемівка), Хмельницького району, де було обстежено пісковики теж із вишадковими стародавніми рослинами.

В липні місяці співробітники Музею доглядали за зростаючою великою могилою на території селищної с. Зінов'ївська, було знайдено низку поховань різних епох, різні предметні — посуд, чашки та інше. Поблизу могили було знайдено голову туна.

Було зроблено виїзди до с. Пантатівки, Ново-Празького р., для огляду й виставки до Окр. Музею старовинної ким'яної баби

(бабу це було розбито місцевими селянами на шматки). За пореказани, що бабу з с. Пантатівки кол. поміщик Пестов приставив ще за часів зріпаччини з околиць м. Полтави. Напряміші новина було досліджено майже двомі розорану величку могилу на території могили кварталів Ново-Палашки на правому березі р. Інгула, проти Ковалівки (м. Зінов'ївська). В могилах було знайдено поховання "закорчівника" без жодних речей.

З історичних дослідників м. р. в межах Зінов'ївської округи працювали такі: П. П. Курішнін у Хмельницькому районі в околицях с. Петростріл, де виявив 2 городища римської доби, й виявив по черняхівську речей в історико-географічного значення (в і тому — обриви Покрова й Параскеви-Пятниці, які самі коштами козача іриківського куріння, Данила Горбача; Т. Коломоська (з Ленінграду) досліджувала телятство й орнаментну середньовіччя с.с. Леленківки й Грульського, Зінов'ївського р-ну. Проф. Олексій (з Одеси) — палеонтолог — ботаник і Писенко (з Києва) перекладали геологічні й палеонтологічні дослідження по різних місцевостях округи. Член комісії по вивченню степової України, з. Ю. П. Данилевський, теж перекладав дослідження в історичній частині округи.

І лише незалежно Округового Архиву до нового поновлення, серед різних документів було знайдено уривки фамільного архіву колишнього поміщика с. Пантатівки, Н. Трахтевського району, Пестова; серед цих уривків — лист декабриста Пестова, донес його посилає в низку документів з кінця XVII. віку до хартієристки виконавця з Астеро-Узоришніми Пангана й Міністерств (що з дочкою першої одружений був один з Пестових); документи ці, за винятком Центрального Управління Архівів перешли до Харкова.

З початку липня м. р. при Окр. Раді Сімаши Беззирівки почала працювати секція "Секція" за допомогою місцевих організацій астерів організувала мережу пореспондентів збирала матеріали по народному календарю на липень — вересень і виготовляла такі розвідки.

1. Невідомі легенди на Зінов'ївщині.

Економічна секція працювала як своїм планом розроблення трьох питань: а) «Вивчення сільсько-господарських та економічних районів Комітопщини», б) «Вивчення диференцій та розподілу сил селянства округу» і в) «Мониторинг обслуговування землі Тинні, Бахмачського району та його оцінка в історичному, агрикультурному та економічному відношенні». За час 3-х питань секція остаточно закінчила роботу що до сільсько-господарської економічної (районування Комітопщини). Цю роботу обговорювало на засіданні Економічної Секції, яка визнала цю роботу за великим успіхом для потреб та практичних цілей округу. Щоб могли скористуватись цією роботою місцеві установи, було ухвалено розвинути цю роботу за рахунок цих же установ, що й було зроблено. Додатковий матеріал цієї праці перебуває в справах Т-ми.

Діяльність природничої секції у відвітному році обмежилася лише дослідженням дощової мережі по округу цієї секції за фєдальні. За допомогою Оксфордського в міських Кордильєра, Іларія, Одринського, Ієролатич та Батурині встановлено дощові мережі, середня за ними переводять агроном та вчительство.

Секція мала займатись в цьому році фєнологічними спостереженнями. Було передбачено в Україні 20 примірників бюрократ для фєнологічних спостережень, але тільки деякі з них перерини прийнялися і робота секції, бо більша частина членів секції — вчителів, що пішло у відпустку. Під час літньої перерини робота секції переносилася в деякі міри лише по м. Комітопу, де в Кудакці зібрав фєнологічний матеріал за 3 роки.

Нині секція закінчила роботу на наступний весняний період.

Історична секція роботу свою обмежила «Вивченням історії міста Черкаська в роботі секції була та, що не було стаміт місяця П, і міст не могла бути сконструювати. За зникатком декількох членів секції, що перебувають і збрал в Комітопі, більшу частину через службові обставини було перенесено в інші місця округу, через що секція весь час мала в своєму складі всі нових членів. Малося зібрати матеріал що до монітографічного обслуговування самого м. Комітопу. Було розв'язано зник нових членів секції, але всю роботу секції на літній період було припинено і замінено новими тими ж членами зник.

Проте секція збрала великий матеріал до історії Комітопу за період 200 років його існування. Цей матеріал 20-го жовтня було зібрано так у м. Комітопі, як і в Батурині.

На протязі відвітного року Товариство переслало культурно-освітню роботу, якою абсолютувано не тільки члени Товариства, а й інші громадяни м. Комітопу. На протязі цього часу було переслано 2 ювілейних свята, а саме — пам'яті Куліша П. О., пам'яті Кобилянського. На зборах було зачитано доповіді про літературу та громадську діяльність цих письменників, після доповіді було влаштовано концерти, брали участь у зборах біля 600 осіб. На святі Кобилянського було відкрито збір шедеврів на побудовані пам'ятники письменнику і м. Високий було зібрано 32 крб. 50 коп.

Було також скликано одні чергові загальні збори членів Товариства, але на зборах було багато й сторонніх осіб, що загалом цікавилися кримською справою. На цих зборах в. Фесенко зачитав доповідь на тему «Українська народна віска на Комітопщині» і в. Борова — «Фабрики Розумовського на Посемті».

Для вивчення матеріальної бази Товариства 26 грудня 1927 року було влаштовано читальний гуртокний вечір-концерт. На якому присутні було до 700 осіб. На початку вечора в. Фесенко в своєму вступному слові похвалив задумано про вивчення кримської справи на Комітопщині.

Найбільш цікавою вершиною в роботі Товариства у відвітному році як була присутність матеріальної бази Товариства але перенесена організаційної роботи Товариства лише тоді як не мало і інші ресурси складалася переважно з читальних місць. Але вивчення матеріальної бази Т-ва особливо втручалося на протязі відвітного року на цілорічний гуртокний вечір (задатий вище) та одні читальні секції що дали прибутку біля 100 крб. даних екскурсій Товариство й лише для але так ресурси мистецтва тільки задоволяти в більшій мірі ніж інші громадські потреби що ж торкається культурних вивченнях матеріалу зок от культурні потреби, вивчення провіс Товариства, то доводиться «мистецтвувати» як не проробило економічні секції в справі вивчення своїх робіт.

Але, що громадська справа в приватному році викривала.

М. Фесенко

Корсунський округ.

Корсунщина з кременівським природничим поглядом являє собою цікавий куточок України.

Тут скупчуються невісті кристалічної маси, району Канівецької „днісковиці“ й колишнього Дніпровського заводника. Екзотичні мезозойські й еоценові поклади та морські елігемени, мисомери й четвертинні, що оголюються в численних ярах по р. Росі, мають безліч палеонтологічних об'єктів (дерев, зуби звірів і т. д.). Зокрема „Політ в“ біля с. Салівець можна розглянути за справжньої адименту з наданими породами збереженої дібни. На границях м. Корсуни залишились реліквії палеогенової дібни, як-от „везувійські навії“ то-що.

Крім того Корсунщина лежить біля двох батанічних меж — дідової межі правобережного місостепу та Дніпра, цього східного жордону залізно-карбонісового флористичного району.

Із гл. т. в. й р. мисливцями цим районом природи цікавилися увагу дослідників. Так, в сей час тут проводили геологічні дослідження П. Армавельський та В. Лучинський, а з останніми роками працює дослідник району Канівецької „днісковиці“ геолог В. Рішченко. Зоологічні дослідження елігемени проводяться в районі Канівецької дослідної ентомологічної станції І. Пидмошніков, а батанічні співробітником батанічної секції УАНІМ Пидмошніков. З місцевих дослідників слід згадати інженера Р., який розроблює фарберської галіни для місцевого фарбзаводу, та шкільного Педтехнікума А. Фещенко, що впроваджує дослідження в галузі геології, флори й фауни.

Значну роботу на полі кременівського проблемно Корсунським Педтехнікумом, де дослідження природи покладають в основу академічної роботи в галузі біологічних дисциплін¹⁾. Із студентських робіт слід відзначити мікологічну розвідку Є. Венця та мисливця О. Кристала.

Коли широкі кола робітництва й трудівництва почали виходити за межі зацікавлення до хрещавства, то природно виникла ідея заступання науково-хрещавського т. в. м. Корсуни.

За ініціативою групи викладачів Корсунського Педтехнікума ще 18/XI 1927 р. було скликано організаційні збори, де зачитано

доводи про зміст і значення кременівства та обрано оргбюро т. в. Другі збори, що відбулися 20/XI 1927 р., ухвалили статут т. в. та визначили розмір членських внесків (2 карб. річних). Але тільки 31/X 1928 р. вдалося скликати ширші загальні збори, на які обрано було постійне правління т. в. обговорено питання члену праці т. в. та зачитано доповідь на тему „Історія м. Корсуни“ (Д. Симонів).

Нині т. в. нараховує 43 членів. Серед них найбільше лікарів, лекторів Педтехнікуму й учителів трудівництва; фактично агрономів, професорів та ін.

Правління складається з 5 осіб (голова — А. Костюченко, секретар — А. Фещенко, скарбник — В. Іванов).

В план роботи входить так доповідь наукового змсту. Напр., „Геологія околиць Корсуни“, „Місцеві фауни Корсунщини“ і т. л., як і екскурсії й вистави систематичних флористичних і фаунистичних.

А. Фещенко

Кременівський округ.

Рік пр. Кременівського кременівського товариства.

Як організується Кременівське кременівське т. в., про це узагальний читач-хрещавець знає вже з наших дописів на сторінках „Кременівства“. Ми хочемо лише накреслити, що до осені 1927 р. в галузі хрещавчої організації робота Кременівського кременівського т. в. не була великою.

З осені 1927 року розпочало свою роботу кременівське Товариство. В першу чергу т. в. налягає на зв'язки з первинними, громадськими організаціями та державними установами, що за їхньою допомогою й участю розпочати свою роботу зм.

1. Організує освітній музей, що т. в. фактично не має при Кременівському т. в. т. в. не має музею.

З розвідки музею засадовують на увагу такі: а) місцевих культурних діячів. б) археологічний матеріал, який знайдено в районі Наук Рушницьким, що опрацював спільно зі співробітником музею, студентом Педтехнікуму З. Шостаків, і задіявши для цього членів т. в. на р. в. з археологічними екскурсіями по Кременівщині. і в) сільсько-господарський.

2. Видаті листку 1928 р. книгу „Рибні Кременчуцьчини“ і в ілюструє цю книгу великим мільйонами в тені, з її кутком свінтованих препаратів у сім'яно-господарських відділі музею, та виготовляє нову водоніс Кременчуцьчини.

3. Збирає матеріали про-де гірських порід і мінералів Кременчуцьчини, та до сучасного часу рибні препарати, виготовляє нову геологічну карту.

4. Збирає матеріали про-де розвитку на Кременчуцьчині.

5. Розпочинає роботу по збиранню матеріалів для видання довідника про Кременчуцьчину.

6. Видаті одне число „Висвітлено Т-ва“ з інструктивними матеріалами й виготовляє до друку „Заявка Т-ва“.

7. Організує за допомогою учасників кременчуцького гуртка в деяких місцях на периферії округу.

Найактивнішу участь у роботі Т-ва бере членська секція Платонівського та студентський кременчуцький гурток.

Студентський кременчуцький гурток майже з усіх трудящих міста організував гуртки Юнак Натуралістів: утворено загально-міське бюро Юнаків; переведено свято захисту платів (весні 1928 р.), де брав участь понад 3.000 учнів трудящих; переведено величезні екскурсії із Юнаками в околицях Кременчуцьчини.

Окремими студентами виконані цілі кременчуцькі теми, з відповідними ілюстраціями: 1) Гіст та ландшафтні галереї Новогеоргієвського району 2) Гранітні кар'єри в околицях м. Кременчука, 3) Колясники Кременчуцьчини 4) річка Сула від с. Личового до с. Матівки й т. інш.

Значно, протягом року без нічних трапів у роботі, коли організаційна частина відбирала в Т-ва найбільше енергії й часу — все заручилося треба зважати на певне до-

Сподіваємося, що подальша робота кременчуцького Т-ва, з активною участю відповідних закладів, установ та організацій, буде краще, бо без такої участі Т-во не зможе розкрити користі для держави, широкої кременчуцької рибної.

П. Мельков-Журевський.

Лубенська округа.

Ліси на Хорольщині.

(За матеріалами Природничого-географ. Секції Хорольського Гуртка маторів світознавства та краєзнавства при Науковій Музеї).

Нещодавно, влітку 1928 р., Хорольським Краєзнавчим Гуртком було переведено дослідження лісів на Хорольщині. З'ясувалося досить невисока картина. Ліси Хорольщини (переважно дуб, берест, осика, ясен, липа, кущі ліщини), що тяглися колись майже суцільною смугою беретями річки Хоролу та її допливів, зараз лише жовтіють, глибоко захоплені мілітарними естрадами по ярках та долинах річок.

За останні 10 років лісові площі в 1870 р. р. на Хорольщині становили 834 дес., з них на 1915 р. лишилось 834 дес., а на 1-ше березня 1928 р. лише 423,85 дес. Більшість лісів було вирублено в 1915—18 р. поміщиками, котрі, пошукаючи свою загибель, поспішали зарубати все, що могли. Але чимало частин лісів загинуло в наслідок жорстокого поводження з лісами й самого селянства. Приклад — в Євківській сім'ї з 14, дес. сувільно вирубано 9,5 дес., а в Глибоко-Долинській — 69,18 дес. Рубався ліс частково на будівлі, а більше на паливо.

Нових лісових земель після 1917 р. було лише 4 дес., а саме в Мелюшківській сім'ї 2 дес. сосни, 1 в Азарівській 2 дес. дубу та ясеня.

Жаливий стій лісової справи на Хорольщині поглиблюється таким чином: зростає лісів, що зараз є.

За загальною кількістю 423,85 дес., дорослого лісу від 30 і більше років маємо лише 168,57 дес., молодяка від 18 до 25 р. 72,98 дес., молодяка від 1 до 10 р. 149,45 дес. і невисокого лісу 29,85 дес.

У вищезазначену цифру лісової площі не увійшли, за відсутністю точних даних, незначні ділянки чагаринку та дорослого лісу що при землевпорядковій переїзді в приватне користування Власиними всіх останніх лісів з'являються зараз виключно зем громади, — на них і падають всі турботи до охорони лісів та розширення їхньої площі з першу чергу за рахунок при та лісів, хотрих паразитують на Хорольщині 92 дес.

Краєзнавчий Гурток із свого боку намагається підготувати роботу серед на-

1) У лісі, розкрито в цьому ж числі в розділі „Висвітлено“.

Мелітопольська округа

Красеманний музей Мелітопольщини.

Важко стає на душі, коли зайдемо до буянуку. Це розповіді колекції нашого Округового Красеманного Музею. Та сирала не в покеш-канні, не в колекціях, а в тих поглядах на музей, а в цілому на красеманство, які скла-лися в умах наших округових робітників. Просвітля та політосаєте! Всі експонати музею

В першій залі — історико-природничий ма-ліал. Тут мишіне ба-... мінералогічні колекції, олулали птахи, дики-ні; все це розповіді без надного натян-ня буля-яку систему.

В другій залі — малята етнографії. Центральне місце відведено музичним та танцювально-виробничим. Цей малята мавиє мусть худож-камеру, де сивалісно все те, що миши не на-гадує про етнографію взагалі й етнографію місцевого краю зокрема.

Третій трестю залю заповнено цікакоти-ми малята. Багато тут цікавот археологіч-ного матеріалу але ж його так скупче-но у ній кидаються тільки величезні закла-ди і кистки макугів, що до археології мають повне відношення. В хорнілорі — «клябіні» — це стінак розповіді географічні мапи, фотографії та гіпсові орнаменти. Що ж торкається експона-тів щодо до економіки краю, його вироб-ничтва, промисловості — їх немає, бо в самім музеї й турбуватись про це нікому. Кра-сманчя організації тільки ола, та й то не свої слабенькі, а в Мелітополі більше кра-утримали, стівку думують, і так, на Меліто-польщині є Красеманний Музей, а багато та-кого матеріалу на якому пролетарі багато-де б чому навишлись, але ж чиями в Мір-есіїтій якладі, які б звернули увагу на нього-те дали б повеліня пошешкає, де можна-було б розташуватися в певній системі, дали б грошей, щоб хоч примітніше обладнати музейне маляно.

Ввагані нашому Музею сіві маляте харам-тера маюво-дослідного центру округи, а-дучасний став його, в країні, де в основу-виховання молоді кладеться вивчення ото-чення та продуціїяєтих сил краю, нормальним-то крадім де маляно

А. Кірико Красеман

Тульчинська округа.

Тульчинська Округова Красеманча Т-ва, що заснована в травні 1925 року, все-прийняв й ширше розгорнув роботу 3 ма-лядкети часів-фукцаторіа перше вийшло до 63-х у липні 1926 р., 109 у 1927 р., 199 у 1928 р. і тепер має понад 200 членів. З ма-лядкети ще сивальні речі-ті, але в їх числі агрономи, селяни, кооператори, робітники. За-ощілини вони розділяні так: природничі — 20 та кооперативні, що ще не приписалися до певної секції — 60.

Головою правління став обраним квали-фікованим сиві у округу, але тут не дозволу-міли почесні членів Т-ва — професори-дослі-дники Тульчинщини: проф. Красеманний О. П., проф. Базилевич В. М., проф. Храмівський В. П., проф. Сивальський, проф. Гершкович, т. Голу-б'янині та малядкети проф. Давидов. У справі-наукового порівняння значно допоміг т-ву й зв'язок із технічними науковими інституціями-Етнографічною комісією УАН, Ленінградський-гідрологічний Інститутом, Укрметом, Інсти-тутом прикладної ботаніки, УАН'ом, Тер. ка-тедрою УАН'у. Організаційні поради подавали-Укр. Комітет Красеманства та Кабінет Ви-учування Поділля, допомігало Мінератур-Ц. Б. К. (РСФРР).

До рішенням на Тульчинщині не було-жодних науково-дослідних інституцій, а тому-відкриття, на ініціативу Т-ва, Окр. Кра-сманного Музею стало за факт винятковий. Дали т-во, за допомогою Укрмету, за-сновало метеорологічну станцію в Тульчині, а в 1928 році спробоюся навіть, на сиваль-ницю першого Округового Красеманного-Т-ва — маляте маювало на Тульчинщині. Тут було зачитано, крім відкритої допо-м-а-привітання, перші розробки наслідків праці-т-ва: «Історія Тульчини» — Нікітський В. Н., «Характеристики Тульчинщини» — Ко-рнелієвський Г. Н., «Календар природи Туль-чинна» — Соколов К. Н., «Музейна справа-ла Тульчинщини» — Зверовський Ів. Ч. Було-вчалося й про сивальні малядкети (і сивальні О. В. К.), Журналь (і Н. О.), Соколов К. (учит.), Корнелієвський (Окстрат), Поруб-новський (Окстрат), Нікітський (учит.), Зверов-ський (музей), Кооперативський (Підтеха).

Т-во популяризувало свою працю й участю-в ярмар. Були надруковані такі статті: «Пер-шого дня Красеманного сивальні Т-ва» —

Приносять утвор. самостійного утворення, маю Маріуд. грецької округи, фотографія греком Катерини, що давала грекам багато прилеж. На жаль, вистави майже ні чим не подала періоду зниження цих прилеж., виступу на грецькій шкільності, заборони грецької мови і інших заходів до русифікації греків.

Добре подано було в фотографіях і діалогам старе й нове село в різних умовах: участь грецького села в громадянській війні, фотографії окремих моментів цього періоду Великим пропуском у цьому розділі було те, що подано було матеріали тільки переважно з Сартанського й Манушського районів і майже нічого з Старо Керменчикського, де в 1919 році повстанство розвивалося дуже швидко. Далі в діалогам і фотографіях подано злет сільського господарства, скотарства, утворення грецьких районів, розвиток грецької школи, улаштування народної бундівки і закінчили селянські церкви в М... ..

Подано також деякі дані старого побуту села: паніфрі — старі релігійні свята, тили українських святих і інших братів, де села дають: карчі (жентіують, переважно, замощніні) — шми, шми скотину і різні продукти й улаштувають гуртової їди, в якому участь 6—10 трини на вес село. Різні карчі ці не завжди святих літ. Подано також устрій сучасної хати і незалежність її експлуатації (шарові денілки кімнати — живуть усі тільки з однієї, в разі прибуття частково макривають тилим для свадьби та похорону, сплять без ліжок, усі гуртом на ширині).

Розглядаючи ці матеріали, можна було б сказати, що це переважно — росте активність селян, їхня участь у будівництві, у революційних справах. Характерно, що поволі народні ігрища, які бувають невідомою часткою по... .. боротьба, кімські переговори, — тепер стають розглядами під час революційних справ.

Можна припускати, що на виставі було подано майже злишково листівки, фотоматеріал, а не було подано більше фразів пролуни грецького села, особливо нових досягнень.

Загалом цей мавіл виставки сприяв дуже гарнє враження, як підбором матеріалів, так, особливо, оформленням: всі матеріали були експозиційні, в рядках, на спеціальних складках, штахет і далам фразів чогось сушального, закінченого, ідеї що з цього боку можна

визнати, що Маріудський музей, який за довгі роки свого існування, зокладає багато матеріалів, що дає справу з поставками йому матеріалів.

Всі матеріали грецького відділу ніби експозиційно переполюються в Маріудський музей.

С. Н.

Український Інститут Прикладної Ботаніки.

Вивчення рослин через кореспонденцію

Український Інститут Прикладної Ботаніки, щоб мати змогу вивчати природу злини про рослинну та буті у постійному й близькому зв'язку з виробництвом, зорганізував, переважно з селянством, свою велику сітку кореспондентів на Україні та в АМСРР. Кореспонденти ці надсилають до Інституту різні листівки відомості, спеціальні листи, зразки рослин та їхнього насіння то-що, а також проводять у себе на господарствах неслийні досліди в доручення Інституту за його настановою. Прикриток, цього року Інститут розслав кореспондентам великі насіння дорічної вишні та доручив спостерігати розвиток її в певному Інструкцією. Рослина ця, як знавими посперані дослідження, досить добре може розвиватися в умовах посушливого клімату, а через це вивчення її культури в умовах місцевих селянських господарств безперечно може мати чинний практичний значення, особливо для степової України.

Інститут, бачачи велику потребу серед селянства в нових сортах рослин, зокладає багато матеріалів, що дає справу з поставками йому матеріалів.

у Лісовому стані, а деякі з них мулять нову рослину, досліджує ними через своїх кореспондентів злині рослини на Україні. Кореспонденти надсилали вже до Інституту до 400 списків відомостей про динки рослини подавши в кожному до 70 назв. Кореспондентам, що від них одержано великі динки рослини, надсилалися листівки про окрему динку рослини. В цих листівках запитувалося про те, в яких саме умовах росте та чи йшла рослина, чи що її можна вжити, себ-то чи це рослина лікарська, чиббарна, олійна, чи якась інша то-що. Такі листівки Інститут одержав уже до 4.700. Це вивчення, крім того, що з'ясує, які саме динки рослини і на які потреби можна вживати й розводити на наших господарствах, як нові культури, має ще й те значення, що дає величезний матеріал до

української ботанічної ботаникатури (лиси рослини). Кореспондентів разом з аматорами надіслали 2.100 зразків насіння диких рослин, та 1.700 зразків сім'яних рослин. На підставі цих зразків Інститут перебірав ті рослини, що їх колекції кореспондентів.

Як відомо, зима 1927/28 р. була дуже несприятливою для фауни в Україні і через це велика частина її загинула. Інститут Прикладної Ботаники, щоб вивчити посухостійкі сорти озимини та дослідити причини загинів її на багатьох районах та Україні розіслав її по кореспондентах та великим господарствам (радгоспи, колгоспи, с.г. школи) спеціальні запити з відповідним бюджетом, де прохали надіслати зразки озимини, що врятували себе, як стійлих, проти несприятливих умов зими. Як наслідок цього, Інститут має 1750 листів за сімейськими господарствами та 320 за господарства радгоспів, колективів то-що й до них 890 зразків насіння озимини. Частиною цих зразків висіано в осінь цього року на дослідних полях Інституту (тепличкову лісоводство та парківську) для відповідного спостереження за дозріванням. Ця робота зможе дати нам цінніший сорт озимини до різних районів України.

Зважаючи на те, що корисних сортів на Україні в однієї з найважливіших у сільському господарстві. Інститут відкрити цього року обслуговував через кореспондентів випаси на Україні, немов собі за завданням дослідити їх умови, зокрема, звернувши увагу на вплив про випас у тил, хто безпосередньо з ними зв'язаний (шарики то-що). Про випаси надіслали 1.100 листів з відповідними запитом і цінним матеріалом.

Цього літа Інститут досліджував і таку важливу рослину, як рисове, розіславши своїм кореспондентам відповідні запити. Ця культура завезена до нас із теплих країн (Індія, Афганістан та Персія) не дуже давно й через це її вивчення ще досі дуже мало. А проте для рисової рослини дуже важливо з'ясувати й бажано тільки вивчити, як впливають ті сорти, що дають найбільші врожаї та в яких умовах її своєчасно культивувати в різних умовах. Всіх листів про рисову досі надіслали 420 штук, але вони ще не всі надійшли ще до Інституту.

Нарешті слід згадати ще й про обслуговування Азії (*Azalea pontica* L.), що його теж цього літа проводили через кореспондентів Інституту. Різноманітні зразки азалиї надіслали до Кореспондентів.

ростінням. Цим же, що місцеве селенство з давніх часів вживало її, як лікар проти нересту. З Інститутом Інституту азалиї досі досліджує теоретично в Харківському Ветеринарному Інституті, як лікарську рослину Обидві лунали азалиї, перебіжить на Кореспондентів, але частину листів надіслали й на Кавказ, де вона теж росте. Протягом одержано 120 листів і в них мало не у всіх сказано, що й вживається перебіжить проти нересту. Наукове вивчення розгляне ще сприяє встановленню.

Як бачимо, Інститут у своїй роботі широким використанням своїх кореспондентів, що їх на Україні понад 34% тис.

Звичайно, що не всі листи матеріалів одержано від них, є невелике число неділях на певні запити листів але фізичне з них цінним матеріалом на наукове вивчення. Щоб мати ці кореспондентів відповідний швидкості листів, треба добре вивчити їх та через Інститутувати.

Український Інститут Прикладної Ботаники ще в цій справі має велику працю з певними позитивними наслідками, з вивченням різних методів їх техніки кореспондентів справи є дуже із зовнішнього боку Сімої Кот-Маліш.

Відомо річ, що це для кожного обслуговування можна використовувати кореспондентів, але в тих випадках, коли, принаймні, бажано з'ясувати скільки народних знань, використовувати кореспондентів — селян, даючи думку. Безперечно можна й треба, зокрема, як можна широким використанням для різних досліджень простягненого характеру.

К. Пилипський

Організація Охтирського Краєзнавчого музею

В Охтирці до 1927 року не було нічого, що нагадувало б якийсь музей. Були лише в різних місцях окремі розпорощені й несистематизовані зібрання, які за відсутності листів, принаймні, а головне, хисту з боку відповідних установ гинули в життя високі їх не підлягали. Так — Лексикон був вивчений експонатів зібрання художньої історичної виставки, що була в Охтирці в 1921 році. Агрономіст мав у своєму розпорядженні деякі сільськогосподарські матеріали. Районний сільськогосподарський музей мав у своєму розпорядженні деякі сільськогосподарські матеріали. А районний сільськогосподарський музей, який мав у своєму розпорядженні деякі сільськогосподарські матеріали.

„Економіка й Труд“ Угода комісії зумовила на досвід художників й простороноу приміщення, так званої „Графської“ церкви, що в ній вже протягом десяти років не було жодної справи. Церква являв з себе колишній будинок будови 1748 року, в якому дожила свій вік дружина відомого з Історії Пугачовського руху графа Панина. Після смерті її дучи графські спадкоємці утворили з будинку церкву й подарували її охтирському собору. Якій в той час і поруч з нею будувалася. Будівля собору й перебувала графського будинку на церкву була зроблена по планам відомого архітектора Рєгіна. Там же знаходився але приміщення майбутнього музею являлися з себе шину історичну й історичну пам'ятку. Не зважаючи на те, що в ній утримі останні роки не служили призначенню, юридично вона знаходилася до цього часу в користуванні релігійної громади соборної громади. Протягом десяти років громада не могла жодного ремонту. Цілий архітектурний пам'ятник загрожувала повна руйнація з випущенням її під музей на пам'ятку було згоріло.

Знаючи час і відсутність комісії на ремонт примушують комісію, відкладаючи всі поточні роботи, звернути всю увагу на збирання коштів, щоб з весни почати необхідний ремонт на що треба 2.000 карб. Значну частину в цієї суми буде збірано шляхом вистави картин, концертів й т. інш. Для вистави вже відбулися). Рішув грошей офіційно дати Районкомом, Микитка та інші громадські організації, які дуже прихильно ставилися до цієї справи. Лише місяцем попередив офіційно повідомля, що вона в тихих заходах, як криворозчань музей та антиредакційна проєкція та музей-заповідник.

В інших ділянках роботи за віну перебувають об'єктами лише дослідженнями деяких кустарів (гребінники, золотері й ганцарі), всю іншу роботу виконували тисячове задоволення.

Четвертий на повне й одностороннє Комітетом, ажаль згорнутими експозиції — продукція важкої роботи за минулі вісім літ. Для майбутнього музею мався більш 1000 нумерів на виставі картин. Говоримо з даче:

1. Колекція з будівельництва, серед 29 справляючих аудиторів 130 шт
2. Колекція металів та гірських 97 "
3. Статистика (покази статистичних, діаграм ступі) 30 "

4. Насіння колекція колекції 49 "
5. Подорож (доповіді с/х. науки й окремих господарств) 57 "
6. Землеустрій (матеріали РЗУ) 27 "
7. Археологія (збірки (колекції) Горюха) 84 "
8. Історія (матеріали, документи, фотоспр. й різні предмети Охт. р.) 164 "
9. Етнографія (головними чинами міними та різьбярство) 32 "
10. Реміс (стародавні культурні речі) 40 "
11. Флора й гербарій 250 "
12. Горожанська війна на Охтирщині 31 "

Зовсім ще немає нічого до віддачі кустарної та дрібної й цеглової промисловості. Фавна й охолодження на землі до цього часу не збіралися й тільки після першого збирання промисловості.

Поруч з роботою по організації музею за цей рік зроблена деяка робота по обліку й оцінці пам'яток культури. Обслуговувано всі державні райони. Все культурне майно, що має державне значення, було вилучено й вилучено. Все державне майно було вилучено й вилучено. Засято лямпи 12 городина. В своїй роботі комісія для організації музею тримає щільний зв'язок з Харк. Криворозчань Комісією по оцінці пам'яток культури, з Охтирщиною. З нового бюджетного року Районкомом почав утримувати одного спеціального члена комісії — завідувача музею.

Окремою криворозчань т-ва чи гуртка з Охтирщиною ще не має. Організація його перебуває комісією після відкриття музею в новому приміщенні; повинно працювати окремі аматори-криворозчань. З'явилася склали й утворилася спочатку ініціативна група, з якої Районкомом і зробив комісією для організації музею. Фінансування першого бюджетного року після оформлення й відкриття музею перетвориться в Оргбюро Криворозчань Товариства. В криворозчань роботі кожен з товариств працює в своїх умовностях, головним зокрема треба згадати:

- Е. Дідик — Революція й горожанська війна на Охтирщині. Релігійні забобони;
 О. Правдин — Кустарні промисли й етнографія;
 М. Горюха — Археологія. Історія (особливо пам'ятники та її легенди);
 О. Ольховський — Промисли району

М. Прилик. Висвітлює досліджує історичні станиці та городища.

В. Кудіш. Землярство й містечко.

Г. Фелічук. Сільське господарство та його економіка. М. Гордон.

Велика Писарівський район. Центром краєзнавчої роботи в цьому районі було В. Писарівське селище. Тут працює краєзнавчий гурток. Роботами гуртка керує місцевий педагог П. Матеріальні засоби краєзнавчої роботи організовані за систематичності в шкільному музеї.

За час свого існування гурток отримав яку роботу.

В частині природничої — зосмагувало місцеві грунти та сільськогосподарські. Зібрано гербарій місцевих рослин. Опрацьовано матеріали метеорологічних спостережень за останній рік й складено звітний. *«Клімат В. Писарівського району»* (учн. Х. Д. Мочан). Велике фантологічне спостереження, отримавши жваві рослини, цвітання й комах.

В частині археологічної історії. — Зібрані та досліджені місцеві археологічні знахідки (камені молотів, стародавній посуд, зброя, гонимі адрі, прикраси тощо). Упорядковано музейні матеріали. Обстежено церковні архіви й використано їх матеріали для дослідження місцевої історії. Вилучено рукописних збірників з матеріалами до місцевої історії. Складено звітний *«Історія району»*. 2) *«Волинський монастир у XVII та XVIII ст.»*, 3) *«Міжусовіє село Явочин»*, 4) *«Історія с. Великого Писарівки за 200 років»*, 5) *«Зародок писарівського селянства в їх історичному народженні»*, 6) *«Поміщики В. Писарівського району»*, 7) *«Історіографія В. Писарівського району»*.

В методичній частині. На районній конференції ставилися доповіді про методи краєзнавчої роботи. Керівник гуртка П. А. Сидорук викладав такі статті: *«Методи та прийоми шкільного краєзнавства»*, *«Застосування роботи в гуртках краєзнавчої історії місцевого краю»* (Шкільна ос. 1925, № 11), 2) *«Музейна робота в школі»* (Шкільна ос. 1926, № 3), 3) *«Справа з місцевими архівами»* (Рад. освіта 1926, № 1), 4) *«Застосування архіви в краєзнавчій роботі школярів»* (Рад. ос. 1928, № 7—8) та інші. До сільських шкіл району гурток надсилав інструкції про те, як організувати краєзнавчу роботу.

В частині популяризації краєзнавчих знань. — За 5 років прочитано по району понад 50 лекцій краєзнавчого змісту. В шкільному музеї, під час одиноких його місцевих масових, середовища розмови та давалися пояснення до експозиції.

П. А.

БСРР

Друга Всебілоруська краєзнавча конференція.

Третя Всебілоруська краєзнавча конференція, що була скликана в Мінську протягом 7—12 січня 1929 р., як збігом своїх робіт фактично розпадається на дві частини: жито-дому частину або конференцію-курс і південну конференцію у звітному розумінні цього поняття.

На конференцію-курс було заплановано представити представників районних краєзнавчих організацій, при чому обмежилість місць примусила ЦБК Білорусі повернути головну увагу на те, щоб в конференції взяли участь районні та місцеві страждальні діячів в районних товариствах із сільським життям і з місцевими на певних силах місцевої білоруської правди-критичного представництва на місцеві кошти організації.

Конференція курсу ставила своїм завданням підвищення кваліфікації районних робітників, вести їх у тоді ті вважали, що на своїй працьоті краєзнавчі й науково-дослідні установи Білорусі й оплати практичної роботи що-до різних галузей краєзнавчої роботи по районах.

Систематизований перелік доповідей, що їх було зачитано, має такий вигляд: 1) А. Козак *«Краєзнавство його галузі завдання»*, 2) А. І. Іванович *«Краєзнавча праця в районі»*, 3) Г. Александров *«Регіональні проблеми шкільного краєзнавства»*, 4) Г. Гуртов *«Організація районного музею»*, 5) Г. Гуртов *«Краєзнавча література»*, 6) М. Аліба *«Складання районного географічного атласу»*, 7) А. Крижанський *«Складання географічного словника району»*, 8) М. Митрофановський *«Складання районного гербарія»*, 9) С. Іванович *«Фантологічне спостереження в краєзнавчій роботі»*, 10) В. Самосюк *«Сільський дір, як об'єкт краєзнавчого дослідження»*, 11) А. Трофімів *«Вивчення кооператив району»*, 12) І. Цейкович *«Місцеві-санітарне значення району»*.

Останнім доповідь вченого секретаря Ц.Б.К., тов. М. Касьяновича, на тему про підготовку краєзнавців логічно випливає із всього того що було сказано і обмірковано протягом попередніх днів.

По заслугованні резолюції було обрано нове Ц.Б.К., а потім 18 членів-кореспондентів Ц.Б.К. В однієї від нашої української мережі кореспондентів, у Білорусі не кореспондентів обрано майбутніми краєзнавцями Республіки, що виявили себе переважно в праці місцевих округових та районних краєзнавчих товариств.

Підсумовуючи матеріали й особисті враження від Конференції, ми мусимо відзначити:

1. Краєзнавство на Білорусі по своїй суті дуже близьке до краєзнавства УРСР. Це в громадсько-культурний-науковий рух що ставить своїм завданням сприяти соціалістичному будівництву і по самих далеких закутках Білорусі і з усієї Республіки в цілому. Там це також як „наука“, як „метод“ як „географія“, „етнографія“ і т. ін.

2. Краєзнавча робота всіх краєзнавчих організацій тісно ув'язана в працю Б. Академії Наук. Білоруське краєзнавство обслуговує кращі наукові сили. З свого боку, краєзнавчі організації багато допомагають роботі Академії.

3. Найважливішим моментом Білоруського краєзнавства є орієнтація на вивчення рай-

ону, як створює краєзнавчої одиниці. Район стоїть у центрі уваги, інтереса районного краєзнавчого товариства, передбачені в статутах район обслуговується й методична майже всі програми й інструкції Ц.Б.К. складено для району

4. Шкільне краєзнавство в Білорусі це не має певного обличчя. І Ц.Б.К., і більшість краєзнавчих організацій, здається, віддають мало уваги цій ділянці. Про це значачено також і в резолюції.

5. Краєзнавство в Білорусі зараз вступило в ту стадію свого розвитку, коли йому виступає перешкода обслуговування Академії та її установ і „населення“, як наслідок такого обслуговування. Отже, на нашу думку, Ц.Б.К. і весь краєзнавчий актив повинні ухвалити стенограму за співробітництвом краєзнавства і академічної роботи й попереджувати ці можливі сценарії в розвитку краєзнавчого руху, в природі якого на першому місці стоїть громадськість.

6. В роботі краєзнавчих організацій, при всій її різноманітності, все ж багато уваги віддано питанням мови та історії і менше — питанням продукційних сил і економіки. Коли це було історично обумовлено, то зараз вже є всі підстави для більшшої уваги останнім наданням краєзнавству „виробничого“ напрямку

Дж. Зайцев

Дм. Заблуд.

Бібліотека краєзнавця-натураліста.

Велика частина життів краєзнавців на місцях, маючи спеціальний інтерес до природничих досліджень, обирає для свого дослідження не від кряя в цілому, ані ж має на увазі сама ідея краєзнавства, а обмежується лише дослідженнями окремих явищ та об'єктів місцевих природи в рідшому випадку значущими місцями природи в цілому. Отримується таким чином в краєзнавстві - натураліста.

Ця частина частіше починаючи краєзнавця, не маючи такого спеціального інтересу до природничих досліджень, приступаючи до роботи, фактично починають від тої ж місцевості природи. Це цілком правильно як з боку методологічного, так і мето. значного, бо працює в рідній місцевості природничого дослідження виходить найкраще не тільки ефективності, але потрібні при всьому роботі вивчення спостерігати, фіксувати, інтуїтивно мислити, зробити висновки і т. ін.

Із цієї частини питань місцевих природи присвячується так багатьом працям, що важко знайти і окремих брошури та книжечки статтями по різним періодичним виданням, а при цьому перед читачем створюється ілюзія, що кожний автор, що пише на загальній крає. ділянці теми.

Робити загального огляду всього що написано з цього питання, таке класифікувати літературу порубриках кирилиці чи латиницею не потрібно і т. д. — ми не будемо. Це можна було б зробити лише в ширшій дослідній праці, спеціально присвяченій питанню бібліографії.

Спробуємо тут тільки відібрати невеличку бібліотеку для тих, хто їздить поспостерігати до місцевих природи свого району або хто вже розпочав ці вивчення за потреби допомоги хоча б з літератури. Спробуємо відібрати її, керуючись з принципом: куди жінки й чоловіки зайдуть до бібліотеки чи то на роботу чи в книжковий магазин літературу з сфери і нову.

1. Клетнов, Е. М. *Изучение родного края*. Москва. 1918 2-е изд. Москва (Библиотека Педагогического музея).
2. Муратов, М. В. *Изучение местного края*. 2-е переработ. и дополн. изд. "Мир" 1925. 100 стр. 11. 3 р. —
3. Фоминенко, М. — *Изучение родного края*. Москва. Ленинград ГИЗ. 1929. 91 стр. 11. 65 к.

Ці три невеличкі книжечки присвячені питанням загально-краєзнавчого характеру, але в них можна знайти деякі хоч короткі, прямих, відомості про вивчення природи. З них перше має безумовно належати книжці Клетнов, бо вона особливо багато уваги уділяє саме природі. 2-я сторінка з загального числа 45. Хоч книжка вже перестаріла для нашого часу але в ній позаявляється цілком врівноважений думки які при поширеності цієї книжки по різних бібліотеках та школах, допоможуть краєзнавцям зразу взяти правильний напрямки. Авторка з'ясовує, чому саме треба вивчати природу як треба готуватися до краєзнавчої праці, роль літератури в цій підготовці звертає увагу на можливість індивідуального колективного дослідження і т. д. По відомості дології та орнітології ботаніки місцевих природи мають деякі дослідження показується відповідна література. Значить, треба пам'ятати, що в П. показаний, не вийшло чимало праць дуже цінних але вийшли пізніше. Є лише одне слабе місце в праці Клетнов, — вона не вказує на достатню увагу впробічному моменту з цих питань в спеціально краєзнавстві є основне. Тому пра-

для дослідників ця стаття не позая. До того ж, не можна не сказати про користь з автором з її трактувань різними між роботою усього фахівця і роботою краєзнавця: першому такому треба видати громадянськості в його праці.

В. Дзюк, Литовський, А. М. и Абрамов, Н. С. — *Познание местного края*. Ленинград, Изд. „Колос“ 1925. 180 стр. Ц. 1 р. 90 к.

Перший видання „Естественно-географическое изучение местного края“ розбито на тім розділи: геологія, вода, ґрунти, і т. д. По кожному поділяється відомості про вивчення вивчення цієї галузі. План роботи проведений (чого бракує в Г. Литовського), методика література В. Дзюка є списком літератури: видання загального змісту інструктивного та прикладного характеру вивченням, і методичної роботи для вчителів. Вона питає автори торкаються лише доладніше між Г. Литовського, але літератури видання надано.

Отже ці три книжки (6 51) будуть дуже важливі як ті головні підручники, книги (чи всіма, чи окремими з них) можуть користуватися той, хто приступає до вивчення природи місцевого краю.

Для дальшого примачення для більш серйозних дослідників і відноситься так само, до вищого або другого коментаря.

7. *Как изучать свой край* (формі під редакції проф. Соколов, С. А. и проф. Кузнецова, Н. П.). Ленинград, Изд. „Колос“ 1925. 214 стр. Ц. 1 р. 50 к.

В 12 статей збірника „У присвячено різним галузям природничих досліджень“ і ми мусимо дивитися на цей збірник як на спеціальну підручну книгу саме для краєзнавчих натуралістів. Як статті складено кваліфікованими фахівцями по галузях: проф. Екштейн, і проф. Невеструєв підписали проф. Каминський, погоді вода — проф. Соколов, добох — Гинзбург, флора — проф. Фендичев, біологія — географічний дослідження проф. Кузнецов, ізолюція — проф. Литовський, Бірюков. Цей перелік пошорить за те що збірник складено усього двох ізолюцій, але вивченням науки, зміст праці, мет. ліку роботи, (що) подає проправа. Наведено так же докладна література і після вступу в зміст цього збірника, критика Ч. Чарнак) подивившись на ці місця цього видання, трудність змісту і тому маю присудити для масового краєзнавчого методу зазначений характер статей, що дають вивчення для праці в усіх частинах СРСР. Цією першою дивид то ми виражаємо що зібруючи цінні статистичні збірники в числі літератури для кваліфікованих дослідників, і не починаючи з другої збірники уникнути не можна і вивчити ми не можемо вивчити за зібруючи урядові, примачення для цього СРСР і вивчити і можливість вивчення матеріалу. Крім того вони пошорили про потребу подібних видань, примачення для менших територій наприклад: сільських, економічних районів тощо. Така видання, на маю, ми не не можемо.

Більша частина статей присвячена меншій природі вони розроблені дуже докладніше, між три останні (по флорі та фауни). Для програми почати мусить заповнити збірник.

8. *На пути краеведения* Мислав Куд. „Мир“ 1926. 30 стр. Ц. 1 р. 40 к.

Ця збірник статей з різних галузей, між ними 3 статті присвячено вивченню живої природи а саме:

І. Ільян, К. Я. М. В. — *Как изучать местную флору с краеведческими целями*. Автор подає трапляє чини для дослідження краєзнавчих натуралістів і денітних простітціна завдання для зоологів натуралістів.

Ільян, М. М. — *Какое растение полезно и что с ним можно сделать*. Кве тема для „самостоятельной работы“. Наводиться три практичних завдань для вивчення лісового лісу торфовихся культури лісу (надалі перші теми маю придати для більшості частини території України, але вони дозволяють також дослідникам сільських планів для досліджень в умовах місцевої природи).

Райков, Б. Е. — *Изучение пресных водоемов для краеведческих целей*. Автор статті, відомий методист практичних школярів експерименту на водоемностях робить спробу поставити цю галузь перед краєзнавцями. Стаття складає досить багато часу, але автор наводять допоміжну літературу і для таких чинном, добру вибраву точку для роботи в

«...я праця, виповсана з великою любов'ю і зявлявся для мистця стало пір'ючною для кожного, хто спеціально працює по вичацкню тваринного світу України».

11. Браунер, А. А. *Сельско-хозяйственная зоология*. Гос. Изд. Укр. 1923. XII + 435 стр.

Особливо корисною буде остання частина книжки «Домашня, зоогеографический очерк и охрана природы». Крім того у відновленні місцевих книжок вищого програму для спостережень над життєм ссавців, програму для спостережень над життєм птахів, над перелітом птахів у мирі, над життєм земноводних і для обелювання життя риб. Програми складено переважно для роботи в стеноій школі України, що в фавну вивчає і вивчає по цей час автор книжки.

12. «Як провадити найпростіші фенологічні спостереження» Книг. Укрлит. 1926 р. 18 стор. Ц. 25 к.

Фенологічні спостереження широко уліпили в практику місцевих краєзнавців. Велика частина з них завдячує з України і має нао брошуру або мале відома, що це багато краєзнавців не знає про існування України й, бажачи приладити фенологічні спостереження, використовують програми мало придатні для нашої природи, напр. програми Інст. Черніла. Східства.

Ця брошура вміщає в собі «програму» спостережень, яка показує, що саме треба спостерігати, «інструкцію» яка дає підказки і підказки, як саме вести до спостереження цих з'являються. Для уліпканих цих справ дуже бажано, щоб не краєзнавці, які мають інтерес до фенологічних спостережень, припили цю програму й інструкцію.

13. Інструкції й анкети «Українського Інституту Тривалої Ботаніки» (прізвище Н. Дослідчик Катери Сільсько-Господарський ботаніки), Харків.

- а) Про значення лісів рогів і сільсько-господарського значення,
- б) про впливу диму тисляння сільсько-господарського значення
- в) Про ліси України
- г) Інструкція для обелювання бур'янів України.
- д) Про обелювання культури риниці.
- е) Про вивчення озерних дерев на Україні.
- ж) Про ліси (дрявоцвітіння, літандер) в використанні та вивчення.

Інструкції торкаються окремих галузей і питань, що над ними правим Інститут Тривалої Ботаніки і що для їх уліпканих і виконання потрібно діяльнишча участь місцевих дослідників і в першу чергу краєзнавців натуралістів.

14. Анкети в справі охорони пам'яток природи на Україні.

- а) Для збирання відомостей про ліси,
- б) « » « » ліси,
- в) « » « » болота,
- г) « » « » озера.
- д) « » « » ботанічні сади, дендрологічні, дендротехнічні та історичні парки і т.

Охорона природи є важливою частиною роботи краєзнавців на місцях. Наведені вище анкети, що в них виходять мають янчу конкретні завдання, що над ними попрацювати «об'єднанню» кожного краєзнавця. За цими анкетами треба звертатися до Українського Комітету Охорони Пам'яток Природи на Україні (Харків, Нар. Коміт. Освіт.).

15. Зайцев, Д. — *Інструкція для збирання жуків сиріпидів (Cerambycidae)*. (Харківський Н.-Дослідчик Катери Зоологі).

Фауна комах, зокрема жуків України, вичацкня вваля мало вичацкня без всякого плану й системи. Уліпкано ця робота може бути переважно, коли в них візьмуть участь членови краєзнавці, розкидані по всій території нашої Республіки. Інструкція ця стоєється сімейства сиріпидів, що відома, як шкідники лісового господарства пізньої польовікціста, вона і є спробою до більш менш систематичного вивчення вивалятого складу цього сімейства в межах України за участю краєзнавців.

П. П. Молоцов-Журський. Рибні Кременчучини. Кременчуцьке Округове Товариство. Секція Природознавства. Вид. Товариства Кременчучини. 1928 р.

Багаторічний досвід переконали мене в те, що не тільки в давніших літературних джерелах, а і в ярих місцях відомих молодих авторів завжди знайдеться щось нове й цікавіше для пошереження й поглиблення знань з певної галузі науки. Цей висновок лишається правдивим і для книжки П. П. Молоцова-Журського „Рибні Кременчучини“. Не вагаючись на те, що вже 55 років вичаю головними чинами іхнологічні питання, а в ціл праці зміг здобути зовсім нові для мене відомості, ще ніде не зруховані. Це тільки в українській, а в російській літературі.

Отже ця праця не могла не мати

Своєчасність об'єктивна цінність цієї праці, проте, визнаю уважного ознайомлення і до окремих аспіктів її. Отже, коли вважалося правдивим від цілої праці цілком гарно, то деякі деталі вона має хвиля й на них слід звернути увагу. Виправити їх а дещо додати й цілком може, бо ця книжка має перш за все вичитати, як висерпуюче джерело Кременчуцького язеса Дніпра, і повинна бути довідником і підручником на тільки для місцевих природників та рибалок що й самі дещо міри розберуться з цим матеріалом, а першаким для юнаків, молодих фахівців у майбутньому. Отже:

1. В табамці, складеній на Браунером та Кетлером, про нерест стерляди треба писати внаслідок термів, що він залежить не від погоди чи часу року для даної місцевості, а від відносно від відометричного стану найвищого шару води в каналі, тому, що за точницю, багатьма роками, встановленим даними іхнологів, як тільки шар води з річки лачне починається, навіть на значну величину—нерест стерляди починається. Термін горинкості зайвизнач вод р. Дніпра за багачко років (з 1845) точний гітронетричний виникнован перебуває в межах 10 березня й 26 квітня старого стилю. Ці раніше ці писати він не траплявся. Це дуже важливий фактор для біології цієї риби. Також за встановленим даними час існування ікри згадується від 2-х до 3-х днів.

2. Що стосується Суріана Specularia, то варто було б додати хорошого портрета, якого автор чомусь зовсім не подав.

3. На мою думку, *Barbus vulgaris* Ples. немає у списку помилково. Тому що в Дніпрі

й, особливо, в Бугорі, є *марина* (Дніпровський усяк) *Barbus haasi* *Barbus haasi* Dugesi.

4. Латинські назви треба всі повновити за сучасною номенклатурою: не „*Tinea cyathalis* Cuvr.“, а „*Tinea tinea* L.“ і т. ін.

5. Наявність у Дніпрі, як Кременчуцькому язесі, видів роду *Asiense* безперечно, але точно визначити їх, особисто мені, не пощастило. Доводилося бачити екземпляри *остра-ікренка* з „3½ дунт ікри й дагою пом дві пуди; на Кременчуцькому базарі шеріані в їх бачили, але, як не посліпа відбачитися до місця продажу, навіть зоставля їх без голови. Екземпляри ж А, типичні за формою здавалися сумнішими з деякими дефектами ознак. Словом питання на потрібу ґрунтовної перевірки, за що й сама взялася кременчуцька орґанізація.

Іде що-до вилкаду. Додати до малюнків, тут справа не зовсім гаразд. Прикла, автор даної брошури в цьому не в винятком: таку медоляність ми бачили й у заборонений старим російським урядом книзі С. Гріча в гарно написаний, але також неясно ілюстрований книзі М. Лимова—„Практичний риболов“ і т. інш.

Так, малюнок *вирізу* надзвичайно невідлий—*Vimba vimba* має малюнок, як і у Гріча.—*Alburnus alburnus* і *malin*. Вибачте *Barbus haasi* має малюнок скоріше *B. t. t.* а не *B. haasi*.

Коротко кажучи, до таких творів ще мають бути підручною літературою на лише сучасному, але й прилежньому почитанню, треба додати тільки фотографії з красивими фотографіями.

Всі ці хибні, однак, не так важко виправити, зробивши деякі додати, гарно прокоректувавши цю книгу, треба сподіватися на другу її видавання в більшій кількості принагідно, бо вона має значення не лише для бесіди р. Дніпра, але й далеко поза його межами.

Е. Савранський.

„Погода й життя“ Провидник Спостережень Дослідника. Журнал Спостережень Української Метеорологічної та Гідрологічної Служби. Компактні за 1924—27 років та 3028—10. за 1928. Київ.

Метеорологія у нас має якусь своєрідну непопулярність, ні про одну науку адеться менше в суспільстві таких любивих уважках, як про метеорологію (відома ж бо, що таме

ЗВІТ УКРАЇНСЬКОГО КОМІТЕТА КРАЄЗНАВСТВА

на 1 січня 1929 року.

Систематична робота в галузі краєзнавства в УСРР почалася тільки після першої Всеукраїнської Краєзнавчої наради 15 травня 1925 року в Харкові, що визначила напрямки роботи. Їй дали головні директиви та в методичній, як і організаційній частині роботи і образи перший Український Комітет Краєзнавства.

Перший Комітет в кількості 15-ти осіб було обрано за принципом представництва од різних установ, які мавлося прийняти були для заохоти розвитку краєзнавства в УСРР. Але більшість установ своїх представників до Комітету не делегувала і частини з делегованих учасні в роботі Комітету не брали, таким чином фактично перший рік Комітет працював і складав лише 5 осіб, що припускає Комітет використати свого право критику офіційних діячів тодішньої державної влади не було змоги з причини, що по-дається далі.

Новий Комітет було затверджено Президією Української РСР 18 жовтня 1926 року в складі 10 осіб, обраних персонально і ланкованих з практичною роботою, а водночас з відпо-відними установами та організаціями. В даному було комбіновано ще декілька членів.

Новий принцип обрання Комітету дав у перший же рік значний лікчик з низкою органів і установ як це з'ясується з арештованих підписів Товариства Інститут Прикладної Ботаніки, Секції Етнології та Краєзнавства Катери Істори і Кр. Культури, Центрального Статистичного Управління Інститут Географії та Картографії, ЦК ВУЗН, ЦК ЛКСМУ.

На 1 січня 1929 р. склад комітету такий:

Заст. голови — *Левинський, М.*

Вічний секретар — *Крипторотченко, М.*

Члени: *Буш*

Проф. Волобуж, М.

Проф. Герасименко, В.

Проф. Дубчик, К.

Липець, Д.

Проф. Ковалевський, П.

Проф. Філіппович, С.

Соловей, Д.

Миз, С.

Проф. Янчик, О.

Учорешній

Н. І. Інститут Педагогіки.

ЦК ЛКСМУ

Українського

Н. Д. Інститут Географії та Картографії.

Н. Д. Інститут Географії та Картографії.

Н. І. Катери Українського Знаної II.

Секції Етнології та Краєзнавства.

Н. Д. Інститут Географії та Картографії.

Центральне Статистичне Управління.

ЦК Нацмен ВУЗН

Н. Д. Інститут Прикладної Ботаніки

Склад Президії: т.т. Левинський, Крипторотченко і Яс:

За голову Комітету ще перший краєзнавчий наради обрано т. Буш. Але т. Буш не зміг взяти участі в роботі комітету, від його голови.

Ці принципові питання розв'язувалися на засіданнях Комітету, що відбувалися регулярно двічі на місяць. Головою роботи керування краєзнавчою справою переводила Президія якої засідання відбувалися 1-2 рази на тиждень.

Всю роботу переводилося за підписом що з комітет складав на кожний рік спираючись на директиви з краєзнавчої наради (задаток I і 2).

Головну задачу, що їх поставила ще перша нарада перед Комітетом, були:

1. Перевести суцільний образ краєзнавчої організації та пов'язати тісний зв'язок з ними.

2. Виробити більш менш однотипні організаційні форми та піднести юридичний ґрунт під роботу місцевих організацій.

Материал статьи и результаты исследования не являются официальными документами НИИ диффузионных процессов

[illegible][illegible]

В 1941 году в связи с началом войны в СССР были эвакуированы многие семьи, в том числе и семья [Имя]. В этот период [Имя] находился в эвакуации в [Место].

[illegible]

Իր քրոջ և պարսկացիների զինուորով Սուրբ Առաքելի շուրհի մոտ հանգչեցին Փարսի լուսնիկերով՝ իր ցածրահասակը: Իսթափու լուսնիկները հայտնվեցին իր քրոջ և Փարսի լուսնիկների շուրհի մոտ հանգչեցին Փարսի լուսնիկերով: Իսթափու լուսնիկները հայտնվեցին իր քրոջ և Փարսի լուսնիկների շուրհի մոտ հանգչեցին Փարսի լուսնիկերով:

[illegible][illegible][illegible][illegible]

По 1-му изданию книги "Судебная медицина" (1964 г.) и 2-му изданию (1974 г.) в ней не было ни одного слова о судебно-медицинской экспертизе. В 3-м издании (1978 г.) в ней появилось 11 страниц, посвященных судебно-медицинской экспертизе. В 4-м издании (1984 г.) в ней появилось 11 страниц, посвященных судебно-медицинской экспертизе. В 5-м издании (1989 г.) в ней появилось 11 страниц, посвященных судебно-медицинской экспертизе.

4. Задача: «Методическая служба Вспомогательной школы № 100 им. В.И. Ленина» должна обеспечить выполнение работы методической библиотечной комиссией.

[illegible][illegible][illegible][illegible]

кращих організцій в поширенні журналу. Тільки маючи 1.500 постійних передплатників журнал був би цілком самодостатнім і незалежним од бюджету Комітету.

На великий жаль, всі заходи Комітету в справі поширення журналу через Товариство зустріли найпоганіше відношення з боку товариства. І Комітет змушений був у 1928 році зменшити тираж з 2.000 до 1.000, а до того ж головну частину і цього тиражу доводиться поширювати через контрагентуру в роздріб, що, звичайно, не дає постійної твердої бази для журналу.

Постійних передплатників журналу має тільки 350.

Проте вже перші числа журналу стимулювали кращу роботу на місцях, акліматизуючи організацію гуртків і товариств, даючи змогу улаштувати обійї досвідом і друкуванням наслідків роботи місцевих кращих організцій, привертаючи увагу кращих у бік виступальших питань місцевого господарства.

Не зважаючи на величезні матеріальні перепони комітет далі провадить видання журналу, вивисаючи, хоча і з заміненням, новий комплект в 10 чисел, по тексті розміром з 20 аркушів.

До 1/1 1929 року наагодити видання поточного методичного матеріалу — програми, анкет, інструкцій, — за браком коштів Комітет не зміг і примушений був обмежитися індивідуальним і груповим інструктажем, надсилаючи матеріали, друковані на машині, головним чином слабшим організаціям.

В наслідок вивчення журналу і зазначеного систематичного листування вже на початку 1928 року різко змінився напрям роботи товариства у бік розвитку досліджень питань господарського значіння: вони в планах роботи товариства ці питання раніше траплялися випадково, як побічні, то вже в 1928 році річні і п'ятирічні плани на 40% цілком побудовані за принципом визначення питань господарського значіння, а в решті планів ці питання посідають головне місце.

Належить відзначити, що такі організації, як от — Кам'янська, Вінницька, Волинська, Коростенська, Тульчинська, Остерська, Кременчуцька, Білоцерківська, а останнім часом Полтавський Музей і Луганське Т-во провадять особливу активну роботу в напрямкові виробничого кращизму. Так наприклад:

- Коростенська* — організувала спеціальні експедиції під керівництвом проф. Більського для вивчення корисних копалин Коростенщини. Обстежено близько 700 кв. к., зібрано багату збірку зразків. Викрито низку практично-корисних новалів.
- Кам'янська* — вивчає систематично гідрологію, мілісонія, геологію і прикладну ботаніку краю, переводять дослідні по акліматизації рослин, провадять вивчення кустарників і лісових промислів (ганчарство, рибальство, бджільництво і т. ін.).
- Волинська* — систематично вивчає економіку села й селянську техніку (адельнотів шляхом монографічного дослідження типів села і комун). Широко провадять дослідження корисних копалин. Роботу переводиться під керівництвом проф. Постоева, Проф. Більського, Кравченка і ін.
- Вінницька* — Систематичне вивчення всіх галузей життя Вінниччини — вивчає огляди мілісонія, рослинності, тваринного світу з сучасному й минулому. Готується низка монографій з поля історії, промисловості й економіки.
- Одеська* — гідробіологічне вивчення лиманів, частково з поля рослинництва.
- Луганська* — провадять дослідження гідробіологічні.
- Остерська* — вивчення іхтіології й ентомології краю. Дослідні гідрологічні, метеорологічні, рослинництва, лікарські рослини.
- Мариупільська* — систематичне спостереження метеорологічні. Приступили з цього року до вивчення корисних копалин і побуту греків.
- Кременчуцька* — іхтіології, рибальства, корисних копалин, інтенсивних форм сільського господарства і т. ін.

Бажаючи наагодити колективну методичну роботу й використати досвід місць, Комітет звільняв до участі в цій роботі товариства. В наслідок цього, ціла низка товариств і окремих кращих людей подала до комітета як свої роботи, так і спроектовані матеріали — програми, анкети, схеми дослідів, що дає змогу коректувати роботу на місцях, до нео-

шої міри уніфікувати її, а, зрештою, наданням їй остаточно впровадлених матеріалів у інші організації, почасти упорядковувати роботу.

В галузі методичної й дослідної роботи великі досягнення мають деякі товариства, що вже спромоглися видати друковані збірники та монографії, як от: Полтавське, Вінницьке (Філія В. Б. УАН), Кам'янське, Волинське, Білоцерківське, Миколаївське, Гусятинське. Низка товариств видає робочі матеріали — інструкції, програми, вивітки, використовуючи всі види друку.

З метою налагодження систематичної консультації місць в методичних питаннях Комітет розпочав складання докладної бібліографії методичних матеріалів і критичний перегляд їх.

5. Вважаючи на цікавоту пласуність будь-якої систематизованої відомості за краєзнавчі об'єкти України, Комітет поставив собі завдання утворити центральну картотеку й фототеку краєзнавчих об'єктів. Уже після першої статті в «Краєзнавстві» (ч. 2-3, 1928 р.) низка організацій і кореспондентів зголосилася до участі в цій роботі і вже до Комітету поступають відповідні реєстри і фотоматеріали, але ця робота перебуває в початковій стадії в центрі, а на місцях ще не почалася зовсім.

6. Ураховуючи величезне значіння для краєзнавчої роботи на місцях і для ширшої так науково-дослідчої, як і загальноосвітньої роботи краєзнавчої бібліографії, Комітет поставив перед товариствами й кореспондентами завдання розпочати бібліографічну роботу, але, за відомостями Комітету, тільки провідні товариства почали цю роботу систематично.

Всі досить великі завдання, що їх на Комітет поклав ще I-ша нарада, могли бути виконаними власне тільки тоді, коли б матеріальні умови роботи Комітету розвивалися рівноцінно з розвитком мережі й масштабу роботи організації. Але, коли взяти мережу організації, то вона, беручи перший рік за 1, розвивалася так:

1925/26 р. — 1, 1926/27 — 4,2, 1927/28 — 44,4, а штат робітників Комітету був 1925/27 року 4 чолов. (Заступ. голови, Вишн. Секр., Інструктор-рахівник і друкар), а з 1927/28 р. тільки 3 (Заступник Голови взято з утримання). Загальна цифра реальних асигнувань за держбюджетом, виносилася (див. додаток 3) 1925/28 р. — 4895 к., 1926/27 р. — 6299 к., 1927/28 р. — 6246 к. і 1928/29 р. — 6745 к., тобто тримається майже на одній і тій самій (кредити на 1925/26 рік було відкрито тільки з II кварталу).

З цих коштів активною частиною були кредити на наукові потреби. Отже кредити і витрати їх мають певний вигляд:

1925/26 р.	1450 к.	Витрачено на основне устаткування . . .	1450 к.
1926/27 р.	1500 к.	На видання журналу . . .	1242 к.
		Поповнен. бібліотеки . . .	108 к.
		Допомога товариствам . . .	80 к.
		Оплата помешкання . . .	100 к.
			1500
1927/28 р.	2000 к.	На видання журналу . . .	1112 к. 50 к.
		Поповнення бібліотеки . . .	80 к.
		Фотоапаратура . . .	400 к.
		Відрадженья . . .	80 к.
		Дотації місцям . . .	85 к.
			1962 к. 50 к.

Усього: На видання журналу витрачено ще 330 к. 73 к. з передплати, отже разом — 1.443 к. 25 к.

З інших моментів слід відзначити, що на відрадженья, видавничтво, дотації місцевим організаціям кредитів Комітету асигновано не було. Так само і на скликання краєзнавчого з'їзду Комітет на зміг дістати кредитів.

Поводячись підсумок зробленого і об'єктивних умов роботи, за час до 1/1 1929 р. Комітет констатує, що розмір краєзнавчої роботи на місцях і потрібної роботи центру

набагато переріс матеріальні можливості Комітету, і потрібний різкий переєм в умовах роботи, а передусім в їхній матеріальній частині для того, щоб робота могла в дальшому розвиватися нормально.

Комітет.

1 січня 1929 р.

Додаток 1.

План роботи УКК на 1927/28 р.

1. Встановлення зв'язку з Центр. Краєзнавчими організаціями Радянських Республік.
2. Облік і зв'язок з краєзнавчими організаціями УСРР.
3. Видання краєзнавчого часопису і використання періодичних видань в цілях пропаганди краєзнавства.
4. Вивчення краєзнавчої роботи Центральних Уставов УСРР (і, по можливості, вступання їх в координаційну працю з УКК).
5. Підготовка справи метод. інструктування в різних галузях краєзнавчої роботи.
6. Перекладення в життя сітми кореспонденції Комітету.
7. Підготовка до Веснянкової Конференції по вивченню продукційних сил:
 - а) Краєзнавча робота Центральних Організацій.
 - б) Підприємства роботи периферійних краєзнавчих організацій в справі вивчення продукційних сил.
8. Захист перед ІНКО до скликання Всеукраїнського Краєзнавчого з'їзду.

Додаток 2.

План роботи УКК на 1928/29 р.

1. В організаційній частині.

	Квартал.
1. Розробити й затвердити положення про УКК	I
2. Підготовка II Всеукраїнської конференції з краєзнавства	I — II
3. Закінчення організації окружних об'єднань в округах, де є Краєзнавчі Товариства в окружних містах	II — III
4. Організація Окружних Товариств в округах, де їх ще немає	II — IV
5. Поширення мережі кореспонденції (притягти до кореспонденції вільні сили учительства. Разом з ЦК Рабос)	I — IV
6. Оформлення сітки шкільних краєзнавчих гуртків по труду, профімолах і ВУЗ'ах (Разом з Голом, Союзом і Професом)	II — IV
7. Облік краєзнавчих організацій (10 організацій)	I — IV
8. Розпочати реальну узянку краєзнавчої роботи в роботою головних дослідних установ республіканського шкату	III — IV
9. Провести далі узянку з екскурсійною та туристичною роботою, стигаючи краєзнавчі товариства до участі в її організації в переведеній	—
10. Організація фото-артотеки УСРР	II — IV

II. В методичній частині.

1. Розробити основні програми:	
з вивчення економічних питань	II — III
з значення виробництва	III — IV
2. Скласти методичний збірник з краєзнавчої роботи	III — IV
3. Критично переглянути програми, вказані до 1929 року	I — III
4. Організувати бібліографічну роботу в центрі і на місцях	I — III
6. Розробити основний методичний матеріал для роботи шкільних краєзнавчих гуртків (разом з Головоуказом і Професом)	III — IV
6. Почати підготовку до видання праць УКК (з матеріалів Т-а).	III — IV

III. У видатничій частині.

1. Задати видання журналу за 1928 рік (ч. ч. 8—10) I
 2. Видати журнал за 1929 рік (ч. ч. 1—6) II—IV
 3. Розпочати видання популярної бібліотечки краєзнавця (видати №№. — 3—4).

Додаток 3.

Бюджет ЦКК.

1925/26 ф. р.

	Приманчено	Перевед.	Витрачено
§ 7 ст. 1 Зарплата	2558—00	2553—00	2547—50
§ 7 ст. 2 Місячком	26—00	26—00	26—00
§ 8 ст. 1 Канцвирати	32—00	32—00	30—50
§ 8 ст. 2 Оплата пом. освітн. водоп. каналіз.	164—00	164—00	155—75
§ 8 ст. 4 Господарські витр.	350—00	350—00	343—20
§ 8 ст. 5 Спецодяг	24—00	24—00	24—00
§ 10 — Поштово-телеграфні	82—00	82—00	80—35
§ 12 — Наукові витр.	1450—00	1450—00	1450—00
§ 87 ст. 2 Соцстрах	256—00	250—00	255—95

Разом . 4892—00 4892—00 4873—90

1926/27 ф. р.

§ 7 ст. 1 Зарплата	3992—00	3992—00	3382—62
§ 7 ст. 2 Місячком	40—00	40—00	33—17
§ 8 ст. 1—5 Господарські витрати	—	270	170—00
§ 10 — Поштово-телегр.	150—00	150—00	150—00
§ 15 — Наукові витрати	1500—00	1500—00	1500—00
§ 87 — Канц. ремонт	500—00	—	—
§ 88 — Соцстрах	430—00	430—00	257—27

Разом . 6882—00 6299—00 5561—06

1927/28 ф. р.

Гл. II § 1 Зарплата та Місячком	3530—00	3530—00	3551—18
„ „ § 2 Канц. та госп.	338—00	338—00	307—00
„ „ § 6 Наукові витрати	2000—00	2000—00	1982—50
Гл. 19 Соцстрах	380—00	390—00	377—34

Разом . 6248—00 6248—00 6198—50

1928/29 ф. р.

Гл. II § 1 Зарплата та Місячком	3850—00	
„ „ § 2 Канц. та госп. витрати	980—00	
„ „ § 3 Подорожні видатки	45—00	
„ „ § 6 Наукові витрати	2000—00	
„ 19 — Соцстрах	350—00	

Разом . 6745—00

Відповідальний редактор М. Криворотченко

П. 58641

ДЕРЖАВНА
 НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
 ІМ. КОРОЛЕНКА
 ХАРКІВ